د پوهنې وزارت

پښتو

دولسم ټولګی

Ketabton.com

پښتو – دولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولي کور د توري — هر بچی يي قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي — پاميريان، نورستانيان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ايماق، هم پشه يان
دا هيواد به تل ځليږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کي د آسيا به — لکه زړه وي جاويدان
نوم د حق مو دی رهبر — وايو الله اکبر وايو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

پښتو

دولسم ټولګی

۱۳۹۸ هـ. ش. کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانګې د درسي کتابونو مؤلفین

اېډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اېډیټ ډیپارټمنټ غړي

ټولګی: دولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای:

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته يې ژوند رابښلی، او د لوست او ليک له نعمت څخه يې برخمن کړي يو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پيغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدينو شوراګانې د هېواد د پوهنيز نظام شپږګوني بنسټيز عناصر بلل کيږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختيا او پرمختيا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونيز نظام کې د ودې او پراختيا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونيز نصاب اصلاح او پراختيا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړيتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونيزو تأسيساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزيع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور يو، چې د باکيفيته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنيو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونيز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مديرانو څخه په درناوي هيله کوم، چې د هېواد بچيانو ته دې د درسي کتابونو په تدريس، او د محتوا په لېږدولو کې، هيڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د يوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤوليت په درک سره، په دې نيت لوست پيل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د يوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځيرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدريس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونيز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په ليکلو او چمتو کولو کې يې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپېڅلي او انسان جوړوونکې هڅې کې بريا غواړم.

د معياري او پرمختللي ښوونيز نظام او د داسې ودان افغانستان په هيله چې وګړي يې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزير

دکتور محمد ميرويس بلخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

شمېرې	سر لیکونه	مخونه
لومړی لوست	د عرفان روښنايي	۱
دويم لوست	نعت	۵
دريم لوست	پښتو او پښتانه	۹
څلورم لوست	سليمان ماکو او د هغه ((تذکرة الاولياء))	۱۵
پنځم لوست	پښتو ولسي ادبيات	۲۱
شپږم لوست	د ښکارندوی بوللـه	۳۱
اووم لوست	په شعر کې قافيه	۳۹
اتم لوست	ادبيات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره	۴۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېرې	د لوست نوم	مخونه
نهم لوست	د خوشحال بابا دستارنامه	٥١
لسم لوست	پښتو قلمي پانګه	٥٧
یوولسم لوست	عبدالحمید مومند	٦٣
دولسم لوست	احمد شاهي شهنامه	٧١
دیارلسم لوست	د پښتو ادبیاتو اوسنۍ دوره	٧٧
څوارلسم لوست	غني خان ـ نه هېرېدونکی شاعر	٨٧
پنځلسم لوست	په بهر کې پښتو پوهان	٩٧
شپاړسم لوست	الف جانه ختکه	١٠٧
اووه لسم لوست	کیسه او ژوند	١١٣
اتلسم لوست	شفیق او پښتو لنډه کیسه	١٢١
نولسم لوست	د رېږو اوبو ونه	١٣١
شلم لوست	په پښتو کې ناول لیکنه	١٣٩
یو ویشتم لوست	ویکتور هوګو ـ د فرانسې نومیالی لیکوال	١٤٥
دوه ویشتم لوست	ژوند او چاپېریال	١٥١
درویشتم لوست	مقاله څنګه ولیکو؟	١٥٧
څلور ویشتم لوست	پوهاند حبیبي، لیکوال او څېړونکی	١٦٣
پنځه ویشتم لوست	د شرابو (الکولو) زیانونه	١٧١
شپږویشتم لوست	د شعر په اړه څرګندونې	١٧٧
اووه ویشتم لوست	د ماین، ناچاودو توکو معلولیت رواني اغېزې	١٨٣
اته ویشتم لوست	ادبي کره کتنه	١٨٩
	وییپانګه	١٩٥
	اخځلیکونه	٢٠٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عرفان روښنايي

د عرفاني شاعرۍ په هکله څومره معلومات لرئ؟

په پښتو کې د دعايه شاعرۍ بل نوم څه دی؟

د دولسم ټولګي پښتو کتاب د لوی خدای جل جلاله په نامه پيلوو. موږ او تاسو د هر کار پيل د الله جل جلاله په نوم کوو او له دې څخه مو موخه دا وي چې په کار کې مو خير او برکت پيدا شي. دولسم ټولګی زموږ د ثانوي زده کړو وروستی ټولګی دی او موږ يې د خدای پاک په سپېڅلي نامه پيلوو او هيله کوو چې راتلونکي ته هم د خپل ځان لپاره، هم د خپلې کورنۍ لپاره، هم د افغاني ټولنې او هم د ټولې بشري ټولنې لپاره يو خير غوښتونکی، مهربان او کارپوه انسان راڅخه جوړ شي. په همدې هيله دغه کتاب د پښتو د نوميالي کلاسيک شاعر علي محمد مخلص په دې لاندې مناجات پيلوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن د زړه دانايي غواړم له وهابه
له دښنو رهايي غواړم له وهابه
چې ګويا په تسبيحات په مواعظ وي
فرقاني ګويايي غواړم له وهابه
په هر بوی چې شم اګاه مولا مې ياد شي
اينچنين پويايي غواړم له وهابه
چې ازاد د دواړو کونو له سودا وي
هسې زړه شيدايي غواړم له وهابه
چې فاني شي بقايي د ابد مومي
د ابد بقايي غواړم له وهابه
چې هيڅ خيز مې په نظرکې حايل نه وي
د وحدت هوايي غواړم له وهابه
معرفت د زړه افتاب زړه يې روشن دی
د عرفان روښنايي غواړم له وهابه
چې په خوی شي ښايسته، ښايسته تل وي
زه خودي زيبايي غواړم له وهابه
ګدايي د حق په در لويه شاهي ده
دا مخلص ګدايي غواړم له وهابه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاعر پېژندګلوي:

علي محمد مخلص په پښتو کې د روښاني غورځنګ له نومياليو شاعرانو او ليکوالو شخه دی. هغه د اباېکر کندهاري شينواري زوی دی.

اباېکر د احداد او الهداد د پوځونو يو قومندان و، کله چې احداد او الهداد سره خوابدي شول، نو الهداد (رشيد خان) هندوستان ته لاړ. اباېکر هم د هغه په ډله کې و. نوموړی د پښتو شاعر او ليکوال و. د ((مراة العارفين)) او ((سراج العارفين)) کتابونو مؤلف دی.

علي محمد مخلص په غالب ګومان د ۱۰۱۵ او ۱۰۲۰ هـ. ق. کلونو په شاوخوا کې زېږېدلی دی. څېړونکي وايي چې هغه به يا په کندهار او يا هم په تيرا کې زېږېدلی وي چې د روښاني غورځنګ روحاني او عسکري مرکز و او د هغه د مور پلارګنی سيمه وه. نوموړی عالم او فاضل شخص و. مشهور اثر يې د بايزيد روښان ((حالنامه)) ده چې په فارسي ژبه يې ليکلې او د پير روښان او روښاني غورځنګ په اړه يکې ډېر مهم او لومړي لاس تاريخي مواد وړاندې کوي. د شعرونو ديوان يې د ډاکټر پرويز مهجور خويشکي په همت چاپ او خپور شوی دی. يوه منثوره رساله يې هم د هندوستان په کتابتونونو کې پيدا شوې ده.

د علي محمد مخلص د مړينې دقيقه نېټه نه ده څرګنده، خو د هغه د ديوان او حالنامې د پېښو له بيان څخه يې د مړينې نېټه د ۱۰۸۰هـ. ق. حدود اټکلولی شو.

څرګندونه

احداد او الهداد: د بايزيد روښان او روښاني غورځنګ د مبارزو مخکښان وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ یو یو زده‌کوونکی دې د دغه مناجات یو یو بیت ولولي. د لومړني زده‌کوونکي د بیت له لوستلو څخه وروسته دې یو تن په خپله خوښه د بیت معنا وکړي او یو څه خبرې دې پرې وکړي. د دویم زده‌کوونکي د بیت له لوستلو څخه وروسته دې د بیت د معنا او تفسیر په اړه ښوونکی خپله یو تن انتخاب کړي.

۲ــ یو یو شاګرد دې په خپله خوښه له یو یو ټولګیوال څخه د دغو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي او د معنا په څنګ کې دې یې په یوه ادبي جمله کې وکاروي:

دښنه، تسبیحات، فرقان، معرفت، فاني، وحدت، شیدایي، رهایي

۳ــ د دغه مناجات د عمومي مفهوم په اړه دې پنځه تنه زده‌کوونکي لنډې لنډې خبرې وکړي.

٤ــ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

ــ تاسو په پښتو ژبه کې کوم کوم عرفاني او تصوفي شاعران پېژنئ؟

ــ د بایزید روښان د ملي او عرفاني غورځنګ د کومو شاعرانو نومونه مو یاد دي؟

ــ د روښاني غورځنګ شاعرانو څه ډول شاعري کړې ده؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په پښتو پخوانیو ادبیاتو کې د تصوفي او عرفاني شاعرۍ په اړه نیمه پاڼه په خپلو کورونو کې ولیکي، د ځینو شاعرانو نومونه دې واخلي او د هغوی د کتابونو لنډه یادونه دې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعت

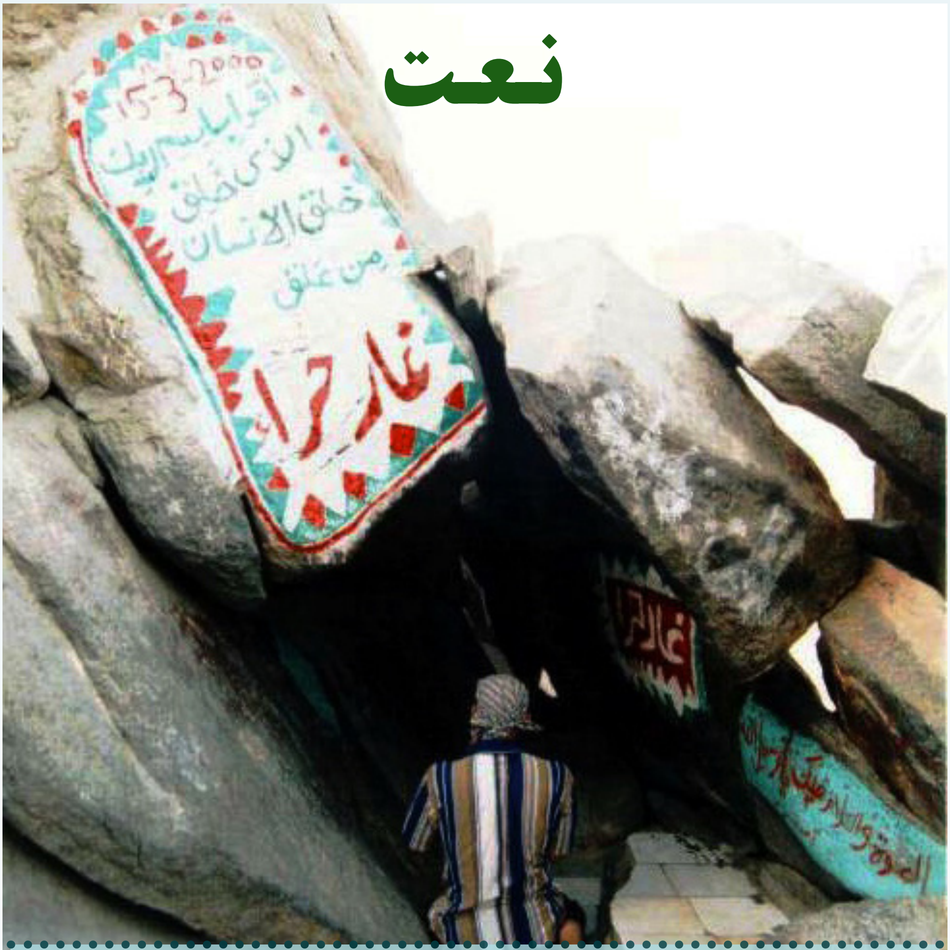

د اسلام د مبارک پیغمبر حضرت محمدﷺ په ستاینه کې زموږ ډېرو شاعرانو د خپلو قلمونو ښایست د خپلو دیوانونو پر پاڼو شیندلی دی. شاعرانو د حضرت پیغمبرﷺ د ستاینې پر کرښو د خپل شعر دیوانونه متبرک کړي دي.

په دغه لوست کې به موږ هم خپل کتاب د خپل پیغمبرﷺ په ستاینه او یادونه سپېڅلی کړو. دغه نعت د پښتو د پیاوړي شاعر حاجي جمعه بارکزي له دیوان څخه غوره شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر نامه دې سم قربان ستا محمده ﷺ
هم تر واړه خاندان ستا محمده ﷺ
چې رضا دې په رضا و خاوند ورکړه
هر مشکل یې کړ اسان ستا محمده ﷺ
معرفت دې تر توحیده پورې تللی
بل څوک نه وینم په شان ستا محمده ﷺ
پیغمبران یولک څلېریشت زره وایي
رب کړه واړه خادمان ستا محمده ﷺ
که معراج د موسی پاس پر کوه طور و
رب معراج کړ لامکان ستا محمده ﷺ
رب منسوخه کړه درې واړه کتابونه
چې یې راستاوه فرقان ستا محمده ﷺ
تې (ته یې) سردار په دواړو کونو په قدرت کړې
هم تابع دې این و آن ستا محمده ﷺ
غفلت حرص ورڅخه ولاړ قناعت ونیو
هم پر زړه باندې مکان ستا محمده ﷺ
په معنی یې د رموزو پوهولې
رب په باب کی مهربان ستا محمده ﷺ
تر ازله به باقي وي تل تر تله
کمال نه لري نقصان ستا محمده ﷺ
نور دینونه یې منسوخ کړه همه واړه
چې بنه دین یې کړ برهان ستا محمده ﷺ
د توحید د باغ ګلاب یې غوړېدلی
معطر په بوی جهان ستا محمده ﷺ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل چراغ دې د يقين د وړاندې ونيو
مخفي راز سو در عيان ستا محمدهﷺ
و مكان ته د لويى دې نه رسيږي
او العزم مرسلان ستا محمدهﷺ
زه يې كله كرم ادا صفت دې كيږي
پر زمين و پر آسمان ستا محمده ﷺ
ما "جمعه" دي د باور لاسونه دواړه
لګولي پر ګريوان ستا محمدهﷺ

د شاعر پېژندګلوي:
حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې له نومياليو شاعرانو څخه دی. د کندهار په ماشور نومي کلي کې زېږېدلی دی. په پښتانه شعرا کې يې د مړينې نېټه (۱۲۵۹هـ.ق.) ښودلې ده.
دی د سردار کُندل خان معاصر و چې د نوموړي لومړنۍ واکمنې په خپلو شعرونو کې يادوي. ديوان يې په کابل کې په (۱۳۶۰هـ.ق.) کال چاپ شوی دی.

فعاليتونه

۱_ زده‌کوونکي دې ټول د دې نعت شريف يو يو بيت ولولي، کله چې ټول نعت په لوړ غږ ولوستل شو، بيا دې نو پاتې زده‌کوونکي يو يو بيت معنا او د هر بيت په اړه دې يو څه خبرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ هر یو زده‌کوونکی دې د پښتو د لرغوني او منځنۍ دورې د شاعرانو له ډلې څخه د یو یو نوم واخلي، هېڅوك دې تکرار نوم نه اخلي.

۳ـ یو شاگرد دې دغه لغتونه پر تختې ولیکي او بیا دې یو بل شاگرد توري درېږي ته پورته شي، له دغه لوست څخه دې اته نور لغتونه ولیکي، بیا دې شپاړس تنه زده‌کوونکي دغه لغتونه یو یو معنا کړي او دا دې هم ووایي چې دا اسم دی که صفت یا فعل؟

واړه، پاس، منسوخ، لامکان، غورېدل، باور.

٤ـ په حمد او نعت کې پر کومو موضوعگانو خبرې کېږي؟

دوه تنه زده‌کوونکي دې د نورو په مخ کې پرې رڼا واچوي.

٥ـ د نعت دغه بیت څه معنا لري؟

رب منسوخه کړه درې واړه کتابونه

چې یې راستاوه فرقان ستا محمدهﷺ

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه نعت شریف یو ځل بیا په خپلو کورونو کې ولولي او بیا دې د ټول نعت لنډ مفهوم په نیم مخ کې په خپلو کتابچو کې ولیکي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ښوونکی په انتخابي ډول د پنځو تنو شاگردانو لیکنې ټولو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو او پښتانه

د پښتو ژبې او يا په عمومي توګه د پښتنو په هکله به تاسو خامخا يو څه لوستي او اورېدلي وي. يعني دا چې د پښتو ژبې منشاء او چېنه چېرته ده او د ژبو له کومې کورنۍ سره اړه لري؟ يا دا چې پښتانه په کوم توکم پورې مربوط دي؟
دغه ډول څېړنو ته اتنولوجي هم وايي چې د توکم يا نژاد تاريخي علمي څېړنه کوي.
د ژبې د تاريخي اړيکو په باب څېړنه په ژبپوهنه پورې هم اړه پيدا کوي.
په دې لوست کې د پښتو او پښتنو په اړه دغه لنډه تاريخي څېړنه کوو.

- پښتو ژبه د ژبو په کومې کورنۍ پورې تړلې ده؟
- ستاسو په نظر پښتانه په کوم توکم پورې تړلي دي؟
- د آريايانو په اړه مو څه لوستي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو د نړۍ له پخوانيو ژبو څخه ده. پښتانه هم د نړۍ د يو پخواني ټبر په توګه د اوږد تاريخ لرونکي دي. د پښتنو د توکم (نژاد) په اړه د پوهانو او څېړونکو له خوا تر اوسه پورې بېلابېلې نظريې وړاندې شوې دي.

يو شمېر کسانو د پښتنو په اړه د هغوی د ((سامي)) توکم نظريه ورکړې وه او دوی يې له آره (بني اسرائيل) ګڼلي وو. پښتو يې هم پر همدغې ژبنۍ کورنۍ پورې نښتې ګڼلې وه. دغه نظر يوازې يوه افسانوي او له حقيقته لرې نظريه وه چې پر هېڅ ډول علمي څېړنو او اصولو نه وه ولاړه.

د نړۍ پوهانو د خپلو علمي څېړنو په رڼا کې دا موضوع پوره څېړلې ده. پښتو يې هندو آريايي يا ايندو- جرمن ژبو په کتار کې يوه پخوانۍ ژبه ګڼلې ده. پښتانه يې هم د آريايي توکم مربوط ولس ګڼلی دی.

((د افغانستان ژبې او توکمونه)) په نوم د کتاب مؤلف ارواښاد دوست شينواري په دې اړه اوږده څېړنه کړې ده چې افغانستان د آريايي ژبو زانګو ده. د هغه د څېړنو ځينو برخو ته پاملرنه اړينه ده:

د معاصر افغانستان په خاوره کې دننه او د هغه د باندې په ګاونډيو نژدې سيمو کې ارکيالوژيکي (لرغونپوهنيزې) پلټنې او څېړنې او د هغو نتيجې څېړونکو ته دا قناعت ورکوي چې افغانستان د لرغونو آريايي قومونو زانګو او ټاټوبی دی. بشر چې د تاريخي پېښو ډېر تياره اړخونه نن د زيار، هاند او فني وسايلو په مرسته روښانه کړي، د نولسمې پېړۍ له پيله دا نظريه ورته پيدا شوې چې پښتانه د بشري لويو کورنيو په لړ کې هندو اروپايي او په هغه کې آريايي باختري توکم دی. دا نظريه د پښتونخوا د لرغونو تاريخي اسنادو او له نورو ژبو سره د پښتو په تاريخي مقايسوي رڼا کې سپينه شوې ده.

مهمه خبره دا ده چې د هر اړخيزو څېړنو په رڼا کې پښتو ژبه د هندو اروپايي، يا هندو آريايي يا هندو جرمن ژبو په کتار کې خپل ځانګړی ځای لري. څرنګه چې ژبنۍ تاريخي او مقايسوي څېړنې يو علم دی او د همدغه علم په چوکاټ کې پښتو آريايي ژبه ګڼل کېږي، نو خپله ولس يې هم ((چې پښتانه دي))، په همدغه توکم پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروانښاد پوهاند حبیب الله تږی په خپل (پښتانه) نومي کتاب کې په دې هکله د نړی د بېلابېلو پوهانو او څېړونکو نظرونه راوړي دي. هغه وايي:

هر څومره چې د ژبې تاریخي مقایسوي څېړنې زیاتره د علم حیثیت غوره کاوه، د ژبو په باره کې مطالعه هم هغومره دقیقه کېدله. د پښتو په برخه کې هم پوهانو یوازې په دې قناعت ونه کړ چې د هندو- آریایي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه آریایي ژبه یې وبولي، بلکې غوښتل یې دا هم معلومه کړي چې د دغې لویې کورنۍ له کومې څانګې سره څانګړې اړیکه لري. څرنګه چې په پښتو کې د هندو آریایي ژبو د لویې کورنۍ د دواړو ډلو (ختیځ او لویدیځ) ځانګړتیاوې په پراخه توګه شته دي، هغه پوهان چې پښتو یې د هندو اروپایي یا هندو آریایي ژبو په ختیځه یا هندي څانګې پورې اړونده ګڼلې وه، په هغوی کې دغه نومونه د یادولو دي: رابرټ لیچ، رودولف هورنل او څو نور... هغه پوهان چې پښتو یې د دغې لویې کورنۍ په لویدیځه څانګه پورې اړونده ګڼلې، دغه پوهان دي: شیلي ډیور، ماکس میولر او نور...

یو شمېر پوهانو بیا دا خبره په ډېره څرګنده توګه کړې ده چې پښتو د هندو آریایي ژبو په دوو ختیځو او لویدیځو څانګو کې (یا د سانسکریت او اوستا) په څنګ کې خپل یو ځانګړی هویت (پېژند) لري او په حقیقت کې د دواړو ترمنځ د اتصال کړی ده.

نومیالی ختیځ پوه جیمز ډارمستتر په دې نظر دی چې پښتو له زند یا اوستا سره نژدې اړیکې لري، خو د هندي ژبو یو شمېر ځانګړنې یې هم خپلې کړې دي. یو شمېر اوسني ژبپوهان، لکه: د جرمني سبیستیان هاینه هم په دې نظر دي چې پښتو د جوړښت او د لغاتو د پانګې دواړو په برخه کې له بلې هرې ژبې څخه زیات له اوستا سره نژدې ده.

پوهاند عبدالحی حبیبي ((د پښتو ادبیاتو تاریخ)) په لومړي ټوک کې په دې اړه ډېرې زیاتې څېړنې کړې دي. له اوستا (زند) او سنسکریت (ریګویدا) سره یې د پښتو ژبې هر اړخیزه پرتله کړې ده، هغه هم دې پایلې ته رسېدلی دی چې پښتو ژبه له اصلي (لومړنې) اروپایي ژبې څخه راجلا شوې ژبه ده، چې له اوستا او سنسکریت سره اړیکې لري او د دوی ترمنځ واقع ده. په حقیقت کې د دوی د وصل د کړی په توګه ارزښت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:
پښتو يوه لرغوني ژبه او پښتانه د نړۍ يو لرغونی ټبر يا ولس دی. د هغو هر اړخيزو څېړنو په پايله کې چې کورنيو او بهرنيو څېړونکو مؤرخينو او ژبپوهانو کړې دي، پښتو د هندو اروپايي يا آريايي ژبو د کورنۍ يوه مهمه ژبه ده. په دې توګه نو د دغې ژبې ويونکي هم په همدغه توکم يا همدغه لويه کورنۍ پورې اړه لري.
څېړونکو او ژبپوهانو په دې برخه کې هم څېړنې کړي چې د آريايي ژبو د لويې کورنۍ په کومه څانګه کې د پښتو ژبې موقعيت تثبيت کړي؟ ځينو څېړونکو له سنسکريت او ځينو له اوستا سره پښتو نژدې ګڼلې ده، خو يو شمېر پوهان او د ژبو څېړونکي نظر لري چې پښتو د آريايي ژبو د ختيځو او لويديځو څانګو ترمنځ واقع ده او د سنسکريت (ريګويدا) او زند (اوستا) ترمنځ د اتصال د کړۍ په څېر ده.

څرګندونې

اتنولوجي (اتنوګرافي) د بشر د توکم او نژاد په اړه علمي څېړنو ته ويل کېږي.
ارکيالوجي (ارکيالوژي ــ لرغونپوهنه) د نړۍ د لرغوني تاريخ په اړه، د لرغونو انسانانو، لرغونو تمدنونو او لرغونو موجوداتو په اړه څېړنې کوي. د ولسونو د لرغوني تاريخ او لرغونو نښو نښانو په اړه څېړنې د دې علم موضوع ده.
هندو اروپايي: دغه اصطلاحات د نړۍ د بېلابېلو ژبپوهانو له خوا په بېلابېله بڼه راغلي دي. چا هندو اروپايي، چا هندو جرمن، چا هندو آريايي اصطلاح کارولې ده، خو د ټولو موخه تري هماغه هندو اروپايي ژبنۍ کورنۍ ده چې د ختيځ او لويديځ هېوادونو او ولسونو ډېرې ژبې پکې راداخلېږي. پښتو ژبه هم په همدغه کورنۍ کې شامله ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د دې لوست په پام کې نیولو سره دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- دا چې پښتانه په (سامي) توکم پورې مربوط دي، دغه نظریه کوم علمي بنسټ لري، که نه؟
- د آریایي ژبو په کتار کې د پښتو ژبې مقام کوم دی؟
- پوهانو پښتو ژبه د آریایي ژبو په کورنۍ کې په کومو کومو څانګو پورې تړلې ده؟

۲ـ په دغو څلورو ځوابونو کې کوم یو سم دی، په نښه یې کړئ:

الف: پښتو د هندو اروپایي یا هندو جرمن کورنۍ په ژبو پورې اړه لري.

ب: پښتو د سامي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه ده.

ج: پښتو د تُرکي ژبو کورنۍ ته منسوبه ده.

د: درې واړه ځوابونه سم دي.

۳ـ زده‌کوونکي دې د دغو درېو موضوعګانو په اړه په وار سره لنډې خبرې وکړي:

- د پښتو ژبې لرغونتوب
- پښتو د آریایي ژبو د دوو لویو څانګو د اتصال د کړۍ په توګه
- افغانستان د آریایانو ټاټوبی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې لوست تر یو ځل بیا لوستلو وروسته د پښتو ژبې په اړه د پوهانو د هغو دریو نظرونو لنډيز وليکئ چې د آريايي ژبو د کورنۍ په کومو کومو څانګو پورې يې اړونده ګڼلې ده.

لا تـــر اوســـــه یـــې مـــاغـــزه پـــه قـــــرار نـــه دي
چـــا چـــې مـــا ســـره وهـــلـــې ســـر پـــه ســـنـــګ دی
لا پـــه خـــوب کـــې پـــه لـــــړزه پـــریـــوځـــي لـــه کـــټـــه
چـــې د چـــا تـــر غـــوږ زمـــا د تـــورې شـــرنـــګ دی
د خـــوشـــحـــال د زړه د حـــــال نـــــنـــــداره وکـــړه
کـــه د تـــخـــت د پـــاســـه کـــښـــېـــنـــي هـــم مـــلـــنـــګ دی
((خوشحال خان خټک))

طـــوطـــي مـــې ووت نـــن لـــه قـــفـــســـه
خـــالـــي کـــالـــبـــد يـــم زه بـــې نـــفـــســـه
رب پـــه غـــربـــت کـــې لـــکـــه بـــېـــکـــس کـــړم
خـــدای دي خـــوك نـــه کـــا هـــســـې بـــېـــکـــســـه
((د پیرمحمد کاکړ له دیوان څخه))

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلیمان ماکو او د هغه
((تذکرة الاولیاء))

تذکرة الاولیاء د پښتو د لرغوني نثر یو کتاب دی. تاسو د لسم ټولګي په پښتو کتاب کې د پښتو ادب د لرغوني دورې په هکله پوره معلومات ترلاسه کړي وو. د پښتو ادب په لرغوني دوره کې مو د پښتو نثر د پیلامې د آثارو په باب هم یو څه لوستي وو.

دا دی په دې لوست کې د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء په اړه بشپړې خبرې لرو. تاسو به په دې لوست کې د پښتو لرغوني نثر دغه کتاب په پوره ډول وپېژنئ او د پښتو د لرغوني نثر په ځانګړنو به خبر شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلیمان ماکو د پښتو د لرغوني دورې پیاوړی لیکوال دی. هغه د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم یو ډېر مهم اثر په پښتو نثر لیکلی دی چې له بده مرغه ټول کتاب یې لاس ته نه دی راغلی او یوازې د پیل څو پاڼې یې د ارواښاد استاد پوهاند حبیبي په زیار پیدا شوې او خپرې شوې دي.

سلیمان ماکو د بارك خان صابزي ماکو زوی دی چې د کندهار په ارغسان کې اوسېده. نوموړي د پښتونخوا په غرو رغو کې سیاحتونه کړي او د خپل عصر نومیالي روحاني او ادبي رجال یې لیدلي دي. دی په خپله وایي چې په (٦١٢ هـ.) تللی وم او د پښتونخوا په غرو او رغو گرځېدم. تر دغه سفر وروسته سلیمان ماکو په دې بریالی شو چې د پښتنو د نامتو لویانو د ژوند په اړه د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم یوه تذکره ولیکي.

د استاد حبیبي په قول: د سلیمان تذکره د پښتنو مشاهیرو او ادبي رجالو یو مفصل تاریخ دی. د هر سړي احوال چې بیانوي، د هغه علمي او روحاني مقام ښیي او بیا یې اشعار او ویناوې رانقلوي. د تذکرې یو څو پاڼې چې پیدا شوې دي، دا ځنې معلومېږي چې د پښتنو مشاهیرو احوال یې په داسې ډول لیکه چې د هغو د ژوندانه پېښې ثبت شي چې پلاني سړی څنگه ژوند کاوه، چېرې اوسېده، پلار، نیکه او کورنۍ یې کومه او چېرې وه او له هغه سړي څخه د خلکو په خولو او زړو کې کومه وینا او کوم شعر پاتې دی.

هغه د خپل دغه کتاب په سریزه کې د دې کتاب د لیکلو موخه او د خپل سفر موخې هم بیانوي.

همدغه برخه به د دې کتاب د نثر د بېلگې په توگه هم ولولۍ:

((زه غریب خاوري سلیمان، زوی د بارك خان ماکو صابزي چې په ویاله د ارغسان هوسېږم او په دې مزکو پایېږم په سن دولس او شپېر سوه (٦١٢) د هجري تللی وم او د پښتونخوا په راغو او کلیو گرځېدم او مراقد د اولیاوو او واصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل، چې له دې سفره په کور کښېنستم او تنهاکې وچاودلې د پښو، بیا پاڅېدلم او له ښېښنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چې هغه ویناوې پاته کړې دي او پښتانه یې لولي اوس.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تذکرة الاولیاء په هغو اوو پاڼو کې چې زموږ لاس ته راغلې دي، د دغو شاعرانو او لیکوالو احوال پکې راغلي دي:

۱ـ بیټ نیکه ۲ـ ملکیار غرشین ۳ـ شیخ اسماعیل ٤ـ قطب الدین بختیار

تر سلیمان ماکو د مخه د پښتو نثر کومه منثوره نمونه موږ ته نه ده معلومه چې پخوا به د پښتو نثر څنګه و او څه سبک او ډول یې لاره؟ خو د سلیمان د نثر پوخوالی او متانت دا راته ښکاره کوي، چې د دغه عصر نثرونه به داسې پاخه وو او لکه د پارسي نثر چې په هغه وخت کې (په غزنوي او غوري دورو کې) متین، پوخ او خوږ و، د پښتو نثر به هم په زړه پورې او خوږ و.

د سلیمان ماکو د نثر څو ځانګړتیاوې:

۱ـ دغه نثر روان او خوږ دی، بې له کړکېچ او کړلېچه دی.

۲ـ د اوږدو جملو پر ځای، لنډې لنډې جملې کاروي. یوه جمله په بله پورې نه تړي.

۳ـ د طبیعي مکالمې او روانو خبرو اترو بڼه لري.

٤ـ جملې یې غوښې، څرګندې او واضح دي.

۵ـ ځینې داسې زاړه تعبیرونه او اصطلاحات هم لري چې اوس نشته مثلاً (تناکې وچاودلې د پښو) چې مقصد یې په خپل کلي کور کې هوسایي ده.

٦ـ که څه هم د پارسي کلمات ډېر نه راوړي او زیاتره پښتو سوچه او نره کلمې لیکي، خو بیا هم د چاپېریال د اغېز له مخې یې د دې ژبې د ترکیبونو او لغتونو یو څه اغېز منلی دی، لکه دغه کلمې:

درخواست، سپاس، خاك پای، مهربان او نور...

۷ـ د سلیمان په نثر کې تر فارسي د عربي ژبې اثر هم ډېر او درونږ ښکاري او د دې علت هم دا دی چې عربي په دغو وختو کې د پښتنو درسي او دیني ژبه وه او که به چا له علمه سره مینه درلوده، هغه به عربي زده کوله. څرنګه چې سلیمان یو متدین او تصوف ته مایل او د دیني علومو طالب سړی و، نو هغه به خامخا عربي کتابونه لوستي وي. د عربي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه اثر یوازې په پښتو نثر کې نه دی، بلکې د هغه وخت د پارسي نثر په شهکارونو کې هم د عربي نثر اغېز جوت دی، نو د پښتو نثر له یوې خوا له عربي نثره اغېزمن دی او له بله پلوه یې له فارسي نثره ګټه اخیستې ده چې هغه له عربي اغېزه خالي نه و، نو له دې کبله د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي اغېز ښه څرګند دی.

۸ـ په دې نثر کې د فعلونو تکرار هم لکه د نورو ژبو د لرغونو نثرونو په څېر تر سترګو کېږي او کله خو په پرله پسې ډول زیات فعلونه په مکرر ډول راوړي، لکه: (بختیار په پښتو سندرې کړېنه، اوښې تویوینه، خدای ته نارې کړینه، غلبلې کړي، پاړکي لړینه) په یوه کرښه کې پنځه فعله سره یوځای شوي دي، دوه یې کټ مټ تکرار شوي دي.

۹ـ دغه نثر که څه هم مسجع نه دی، خو لکه د نورو ژبو پخواني نثرونه کله کله وزن لرونکي او مسجع کلمات لري. د فعلونو په پای کې یې یو (نه) د وزن او ترنم لپاره نښلولی دی.

پروفیسر افضل رضا د دغه کتاب په اړه لیکي: ((سلیمان ماکو د خپل دور په تذکره لیکوالو کې داسې لار اختیار کړه چې یو خوا دا د هغه وخت د پښتنو روحاني مشاهیرو تاریخ دی، بل خوا د ادبي رجالو د ادبیاتو تاریخ دی. د تذکرې د لیکلو په وخت سلیمان هم پوخ مؤرخ دی، هم ښه تذکره نګار. دا تذکره اول کې د تصوف کتاب نه، بلکه د شعر او ادب ګران بها مجموعه ده.))

د متن لنډیز:

سلیمان ماکو د پښتو د لرغوني ادب یوه ځلانده څېره ده. نوموړي د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم په پښتو نثر یو کتاب لیکلی دی چې د پښتنو شاعرانو او اولیاوو د ژوند حالات او د کلام نمونې یې پکې راغونډې کړې دي. د پښتو نثر لومړنی لاس ته راغلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب دی چې په (۶۱۲هـ.) کې کښل شوی دی. له دې څخه پخوا د پښتو نثر د یو بل کتاب یادونه په ((پټه خزانه)) کې شوې ده چې د ((سالو وږمه)) نومېږي او لیکوال یې ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳ - ۲۹۷هـ.) دی. د هغه کتاب یوازې نوم تر موږه رارسېدلی دی او خپله کتاب ورک دی.
د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء د کتاب یوازې لومړني اووه مخه پیدا شوي او خپاره شوي دي. د دې کتاب نثر روان، خوږ او په زړه پورې دی، د پښتو نثر په تاریخ کې دغه کتاب د ځانګړي ارزښت لرونکی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:
ـ په تذکرة الاولیاء کې د کومو اولیاوو او شاعرانو د ژوند حالات او د کلام نمونې راغلې دي؟
ـ تذکرة الاولیاء په پښتو ادب کې څه ارزښت لري؟
ـ له تذکرة الاولیاء څخه د مخه په پښتو ژبه د نثر کوم بل کتاب پېژنئ که نه، که یې پېژنئ وواياست چې چا لیکلی او د کتاب نوم څه دی؟
۲ـ په دغو څلورو ځوابونو کې یو یې سم دی، سم ځواب په نښه کړئ:
الف: د سلیمان ماکو په تذکرة الاولیاء کې یوازې د اولیاوو او علماوو ژوند پېښې راغلې دي.
ب: په تذکرة الاولیاء کې د اولیاوو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.
ج: په تذکرة الاولیاء کې یوازې د نثر لیکونکو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.
د: په تذکرة الاولیاء کې د شپږو تنو شاعرانو او اولیاوو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳_ زده‌کوونکي دې دغه لغتونه پر تختې وليکي او له ټولګيوالو څخه دې يو تن هغه په يوه مرکبه جمله کې وکاروي:

مرقد، متانت، شهکار، مسجع، تذکره نګار

٤_ د دې لوست ټول (قيدونه) دې هر څوک په خپله خپله کتابچه کې وليکي او هر زده‌کوونکی دې دوه دوه قيده ټولګيوالو ته ولولي.

٥_ څو تنه زده‌کوونکي دې په خپل خپل وار د سليمان ماکو د نثر يوه يوه ځانګړنه په لنډه توګه ووايي.

کورنۍ دنده

د سليمان ماکو د نثر د ځانګړتياوو په اړه په لنډيز سره يو څه وليکئ او سبا ته به يې د ښوونکي په انتخاب د څلورو تنو ليکنې ټول ټولګيوال واوري.

حکايت:

نوشيروان چې په عدل او انصاف مشهور و، يوه ورځ ښکار ته وتلی و ، څه يې وژلي وو. کباب يې کاوه. مالګه نه وه. خدمتګار يې کلي ته واستاوه چې ورشه مالګه په بها راوړه چې بد رسمي ونشي، کلی به خراب شي. چا وويل: په دا هومره مالګه راوړل به څه خرابي کېږي؟

ده وې: بنياد د ظلم اول لږ و، هر څوک چې حاکمان کېدل، په وار وار يې زياتاوه، تر دې حده ورسېده.

قطعه

که باد شاه د چا له باغه شفتالو په ظلم وخوري   د باغ ونې به له وبخه وکاږي د ده مريونه
که ستم په يوه هويه د غريب بادشاه روا کا   سپاهيان به يې چرګان د رعيت کا په سيخونه

د عبدالقادر خان خټک ((ګلدسته))

(د ګلستان پښتو ژباړه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ولسي ادبيات

ولسي ادبيات د يو ملت د فولکلوري ميراثونو يوه ډېره مهمه برخه ده. تاسو په تېرو ټولګيو کې د پښتو په ځينو لوستونو کې د ولسي ادبياتو د ځينو ډولونو، لکه: لنډيو، متلونو او ځينو نورو په اړه يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به د ولسي ادبياتو په اړه بشپړې خبرې وکړو او مهمې برخې به يې تاسو ته در وپېژنو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ولسي ادبیات زموږ د غرونو، رغونو، کېږدیو، کورونو، جونګړو، کلیو، دېرو او حجرو د غږونو، هیلو او ارمانونو انګازه ده. له همدې امله ولسي ادبیات د یو ملت د هیلو او ارمانونو د رازونو ساتونکي ګڼل شوي دي.

که موږ ادبیات په دې لوست کې په دوو عامو څانګو ووېشو، نو دغه دوه څانګې یې (لیکلي یا تحریري ادبیات) او (نا لیکلي یا ولسي او شفاهي ادبیات) دي. په لیکلي ادب کې هغه لیکلي او دیواني ادبیات راځي چې وخت په وخت د ځانګړو لیکوالو یا شاعرانو او ناظمانو په قلم لیکل شوي او په دیواني او کتابي بڼه تر موږه رارسېدلي دي.

شفاهي یا ولسي ادبیات بیا د هغه ولس غږ دی چې له لیک لوست څخه لرې پاتې شوی دی او دغه سندرې چې په حقیقت کې د خلکو سندرې دي او د ولس ادبیات دي، سینه په سینه په شفاهي بڼه د پښتنو د تاریخي ولسي میراث په توګه تر دې دمه رارسېدلې او یوه برخه یې د راټولوونکو او د فولکلور د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده.

((د خلکو سندرې)) نومي کتاب لیکي:

((د خلکو ادبیات په عمومي توګه په دوو برخو وېشلی شو چې لومړۍ برخه یې د خلکو سندرې (منظوم ادب) او دویمه برخه یې د خلکو روایات، امثال (متلونه) افسانې او نور (منثور ادب) تشکیلوي.))

انګرېز مستشرق راورټي ډېر پخوا د پښتو سندرو په اړه ویلي وو: ((پښتانه که څه هم ورځپاڼې او خپرونې نه لري، خو هغه ساده او عامیانه اشعار او بدلې چې په عام ډول د پښتنو د هرې طبقې له خوا ویل شوي، د دوی تاریخ او ورځپاڼې بلل کېدای شي.))

پښتانه ډېر غني ولسي ادبیات لري. د غرونو، درو او سردرو دغه اوسېدونکي د ولسي ادبیاتو ډېرې غوره نمونې لري. د نړۍ ډېر لږ ولسونه به د پښتو له ولسي ادبیاتو سره د سیالۍ جوګه وي.

څېړونکو د پښتو د ولسي ادب منظومه برخه هم په دوه ډوله وېشلې ده: یوه برخه یې (عامې سندرې) او بله برخه یې (ځانګړې یا خاصې سندرې) دي. د لومړۍ برخې ویناوال څرګند نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري، خو د دویمې برخې ویناوال یې څرګند دي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ولسي شاعران دي. په عامو سندرو کې دغه بېلابېلې برخې شاملې دي:

د ميندو سندرې: لکه اللو للو، پيشو- پيشو مه راځه د غرو (پلانکی) جان داسې ويده دی لکه گوډی د رنجو. يا منظوم چيستانونه، د ماشومانو سندرې، د وړو مشاعرې، کيسی، د لوبانو سندرې، د اتڼ نارې، بابولالې، لنډۍ يا ټپې، سروکي، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ (يا د کاکړو غاړې) ساندې او نور...

په ځانگړو يا خاصو سندرو کې دغه برخې راځي:

مقامونه، چاربيتې، بدلې، بگتۍ، لوبې، کيسې او داستانونه او يو شمېر نور...

((د خلکو سندرې)) د کتاب ليکوال د دغو سندرو د ارزښت په اړه وايي چې د پښتو دا سندرې هم له ډېر پخوا څخه شروع شوې دي. دا سندرې د پښتو د هغو پخوانيو اشعارو زېرنده ده چې له اريايي شعرونو سره د موضوع او بڼې له مخې ټينگې اړيکې لري، لکه د امير کروړ شعر، د بيټ نيکه دعا، د بابا هوتک سندره او نور... دا سندرې زموږ د ملي ادب يوه ستره برخه ده. په دغو سندرو کې پښتني حماسه او غيرت، دود او دستور، خيالونه او فکرونه او د پښتنو روحي ځانگړنې رامعلومېږي. د دغو سندرو تشبيهات او استعارې او د افادې ډول، خيال او تصور د پښتو په ولسي او عاميانه ژبه پورې اړه لري او ټول د ولسي او عاميانه ژوند تفسيرونه او تعبيرونه دي. موږ ته له داسې سپېڅلو او خوږو سندرو څخه خبرېدل هرومرو پکار دي.

د پښتو په ولسي سندرو کې چاربېتې ځانگړی مقام لري. چاربيتې د ولسي ادبياتو د منظومې برخې په خاصو يا ځانگړو سندرو کې شمېرل کېږي چې شاعران يې معلوم دي. چاربېتې په بېلابېلو تاريخي، حماسي، ديني، عشقي او نورو موضوعگانو کې ويل شوي دي. تاريخي او حماسي چاربيتې په دغه لړ کې ځانگړی تاريخي ارزښت لري او په حقيقت کې د تاريخ لپاره ترې مواد برابرېږي. د تاريخي چاربېتو يوه برخه فرانسوي ختيځ پوه ((ډارمسټېټر)) هم خوندي کړې او ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) په نوم يې ډېر کلونه پخوا چاپ او خپره کړې ده. همدارنگه د ((تور بربېښ)) د کتاب ليکوال هم يو شمېر مهمې تاريخي چاربيتې راټولې او خپرې کړې دي، د ولسي سندرو په يو شمېر مجموعو کې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ډول چاربيتې وخت په وخت چاپ شوې دي.

د دغو ادبياتو په اړه د تور بريښ په سريزه کې پوهاند صديق الله رښتين ليکي:

... په دې سلسله کې ټپه يا لنډۍ د پښتو شاعرۍ تر ټولو پخوانۍ نمونه ده چې د پښتون ولس ډېر لرغوني، پاک او سپېڅلي احساسات پکې په يو اغېزناک او ښايسته ادبي رنګ کې ساتل شوي دي.

په لنډيو پسې وروسته نيمکۍ، بګتۍ، چاربيتې او لوبې د ولسي شاعرۍ د ادبي خزانې يوه لويه پانګه ده. په دغو ډولونو کې چاربېته تر ټولو زياته پراخ او خوندور ډول دی.

نوميالی فرانسوي ختيځ پوه ډارمستېټر وايي چې چاربېته د پښتنو يو ليکلی تاريخ دی. د دوی د جنګونو او غزاګانو تاريخ په چاربيتو کې نغښتی دی.

له بده مرغه چې ډېرې پخوانۍ چاربيتې له خپلو ويونکو سره يوځای تر تورو خاورو لاندې شوي دي او څه زياته پانګه يې لاس ته نه ده راغلې. څومره چې ښکاره ده چاربيتې زياتره د نالوستو خلکو له خوا ويل شوي دي، خو ځينې اخوندان او ملايان هم پکې ډېره لويه برخه لري.

د ((تور بريښ)) د کتاب ليکوال د دغو ولسي سندرو د راټولولو او خوندي کولو اهميت په دغو ټکو کې څرګندوي:

۱ـ زموږ د تاريخ ډېرې پټې او نامعلومې پېښې او د دغو پېښو قهرمانان موږ ته معلومېږي او د ملي تاريخ له ليکوالو سره مرسته کوي.

۲ـ زموږ د ادب ډېره قيمتي برخه له ورکېدو او تباه کېدو څخه خوندي پاتې کېږي.

۳ـ د داخلي او خارجي ادب څېړونکو، ژبپوهانو او د کلتور او ملي فولکلور د پلټونکو لپاره د استفادې وړ مواد لاس ته راځي.

٤ـ شاعرانو ته ډېر ښکلي او ښايسته آهنګونه په لاس ورکوي چې خپل نوي فکرونه پکې واچوي.

٥ـ له ولس او عامو لوستونکو سره د ملي احساساتو په روزلو کې مرسته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخي چاربيتې د ولسي سندرو ډېره غوره برخه ده. دا د رښتيني تاريخ د ليکلو لپاره د مهمو خامو موادو په توګه پوره ارزښت لري.

د دغو تاريخي او حماسي چاربيتو زياته برخه د افغان ـ انګليس د ښلاښلو جګړو ځينې اړخونه موږ ته راځرګندوي. فرانسوي جيمز ډارمستېټر د افغان انګليس د جګړو دغه تاريخي چاربيتې خوندي کړي دي. دغه راز يو زيات شمېر دغه ډول ولسي سندرې په ((پښتو سندرې))، ((تور بريښ))، ((ولسي سندرې)) او نورو آثارو کې خوندي شوې دي.

له دغو چاربېتو څخه ((د ډکې غزا)) په نوم د افغان- انګليس د دريمې جګړې يا د خپلواکۍ د جګړې يوه مشهوره چاربيته د ولسي نامتو شاعر د لالپورې شريف له خوا ويل شوې ده چې يوه برخه يې د بېلګې په توګه دلته راوړو.

له هندوستانه کاغذونه راغله
امير صاحب ته پريادونه راغله
نن مې جګړه ده له کفاره سره
بېلتون مې نه پرېږدي له ياره سره

* * *

امير صاحب د جنګ اختيار وکړ
د غزا نيت يې په تلوار وکړ
سپه سالار يې مقرر کړلو
پروت په ډکه ټينګ يې خبير کړلو
سپه سالار وتاړه لام وريسې
په هره ورځ راته ګودام وريسې
پوځ يې کم ميخزين يې ډېرو
خلکه حساب له حده تېر و
په ښکارغلي پلټنې پريوتلې
له انګرېزانو سره کښېوتلې
ورځ د جمعې وه چې جازونه راغله
امير صاحب ته پريادونه راغله
يو خوګولۍ يې کړې ګوزار خلکه
په ډکه يې جوړ کړ دندوکار خلکه
مړي زخميان پراته بې شماره سره
نن مې جګړه ده له کفاره سره

* * *

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپه سالار یوه چره وخوره — خلکه په پونده یې خره وخوره
په ستنه سپور شو په موټر باندې — پوځ یې پرېښود په خیبر باندې

ولسي سندرې د موضوع له پلوه په بېلابېلو برخو وېشل شوې دي. د ((ولسي سندرې)) ښاغلی مؤلف یې په دغو برخو وېشي: تاریخي سندرې، جغرافیایي سندرې، قصصي سندرې، اجتماعي او انتقادي سندرې، ټوکي سندرې، وعظیه او اخلاقي سندرې، اړونه او ((تقابلي سندرې)) ویرنې، د مینې سندرې د عشق او محبت سندرې.

د ولسي ادبیاتو له منظومې برخې څخه چې راتېر شو، منثوره برخه یې هم د پاملرنې وړ ده. په منثوره برخه کې یې متلونه، ولسي نکلونه، حکایتونه، افسانې او نور شامل دي.

په پښتنو کې د ولسي نکلونو او کیسو ډېرې په زړه پورې نمونې شته دي. په دغو کیسو کې هم، لکه: د لنډیو او متلونو په څېر د پښتنو د ژوند، هیلو، غوښتنو او ارمانونو انعکاس په ډېره ښه توګه لیدلی شو. موږ په دغو کیسو او نکلونو کې د خپل وخت د پښتنو د ژوند، فکر او نظر، هنر او نورو خواوو ښه مطالعه کولی شو.

په ملي هنداره فولکلوریک اثر کې د دغو ولسي پښتني نکلونو ځینې بېلګې ارواښاد محمد ګل نوري خوندي کړې دي، لکه: فتح خان او رابیا، ښادي او بیبو، مرد او نامرد، زبزبانه ښاپېرۍ، موسی جان او ولي جان (یا موسی خان او ګلمکۍ)، مومن خان او شیرینو، جلات خان او شمایله، ملا عباس او ګلبشره، ظریف خان او مابۍ، خشکیار او شاترینه، قطب خان او نازو، دلی او شهو او آدم خان او درخانۍ.

د پښتو دغه ولسي کیسې لا تر اوسه پورې د ولس په سینو او حافظو کې پرتې دي او له بده مرغه په پوره ډول راټولې شوې نه دي، یوازې یوه کوچنۍ برخه یې راټوله شوې ده. له همدې کبله ښایي ډېرې دغه ډول کیسې او نکلونه هم د راویانو له مړینې وروسته له خاورو سره خاورې شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ ته لازمه ده چې د خپلو ولسي او فولکلوریکو ادبیاتو دغو ټولو برخو ته پوره غور وکړو او د ډېر مهم کلتوري میراث په سترګه ورته وګورو. د دغو ارزښتناکو کلتوري میراثونو راټولول، خپرول او پرې څېړنې کول د یو ملت د فولکلوریکو ولسي پانګو د خوندیتوب په معنا دی. له دغو راټولونو او څېړنو به اوسني او راتلونکي نسلونه د دې ولس د ژوند دود، رواجونو، فکر او نظر، تاریخ، کلتور او ادب په هکله معلومات ترلاسه کوي او څېړونکي به ترې د دې ولس د ژوند او ژواك په اړه نوي نوي ټکي راباسي او د دې ولس په ښه پېژند کې به ترې ګټه اخلي.

د متن لنډیز:
ولسي ادبیات، د فولکلور او د یو ملت د کلتوري میراثونو ارزښتناکه برخه ده. په ولسي ادبیاتو کې منظومه او منثوره برخه شامله ده. په منظومو ولسي ادبیاتو کې عامې او خاصې سندرې دواړه د پاملرنې وړ دي. په عامو سندرو کې دغه برخې شاملې دي. د مېندو سندرې، د ماشومانو سندرې، د اتڼ نارې، بابولالې، لنډۍ، سروکي، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ، ساندې او نور.
خاصې سندرې دا دي: مقامونه، چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، منظومې کیسې او داستانونه او نور... په منثوره برخه کې یې: متلونه، ولسي نکلونه او حکایتونه او نور ډېر د ارزښت وړ دي.

خرګندونې

فولکلور: یوه لاتیني کلمه ده چې له فولك (خلکو یا ولس) او (لور یا پېژندنې او پوهنې) څخه جوړه ده. له همدې امله فولکلور ته ولسي پوهه هم وایي، فولکلور په خپله ځولۍ کې د یو ولس دودونه، رواجونه او عنعنې، انګیرنې او نظرونه، ولسي ادبیات او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر ولسي میراثونه رانغاړي.

د تاریخ لپاره خام مواد: په دې لوست کې د تاریخ د لیکلو لپاره خام مواد یاد شوي دي. موخه مو ترې دا ده چې کله یو مؤرخ تاریخ لیکي، نو سندونه، مرکې او مصاحبې، فلمونه او تصویرونه ورته د خامو تاریخي موادو په توګه مهم دي چې راټول یې کړي او د همدغو سندونو په رڼا کې د یوې ځانګړې دورې تاریخ ولیکي، دغه تاریخي چاربیتې چې د هماغه وخت د سترګو لیدلي حالات دي، د یوې دورې په تاریخ لیکنه کې د خامو موادو په توګه تاریخ لیکونکي (مؤرخ) ته مهمې دي او پوره ګټه ترې اخیستلی شي.

جیمز ډارمستېټر: مشهور فرانسوي ختیځ پوه دی. په ۱۹ عیسوي پېړۍ کې اوسېده. د پښتو تاریخي او حماسي چاربیتې یې د ((پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کې راټولې کړې او چاپ کړې دي. د پښتو او پښتنو په اړه یې نورې څېړنې هم کړې دي چې د ختیځ پوهانو په بحث کې مو دریېژندلي دي.

د لالپورې شریف: د ننګرهار د لالپورې نامتو ولسي شاعر و.

امیر صاحب: غازي امان الله خان

سپه سالار: د ختیځې جبهې قوماندان، سپه سالار صالح محمد خان

لام: لښکر، پوځ

ښکارغلی: په خیبر کې یوه سیمه ده

میخزین: وسله، تدارکات

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته په خپل خپل وار ځوابونه ووایي:

- فولکلور څه ته وایي؟
- ولسي ادبیات په کومو کومو څانګو وېشل کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- چاربیتې د ولسي ادبیاتو کوم ډول دی او کومې ځانګړنې لري؟
- ولسي سندرې د موضوع له پلوه په کومو کومو برخو وېشلی شو؟
- فرانسوي ختیځ پوه جیمز ډارمستېټر په خپل کوم کتاب کې کوم ډول چاربېتې راټولې کړې او خپرې کړې دي؟

۲ـ زده‌کوونکي دې (په انتخابي توګه له هر کتاره یو یو تن) په وار سره د خپلو ټولګیوالو مخې ته ودرېږي او یو یو تن دې د دې یوې یوې موضوع په اړه خبرې وکړي:

- په پښتو کې د ولسي ادب ارزښتونه
- پښتو لنډۍ په کوم ډول ادبیاتو کې راځي او کوم مقام لري؟
- د پښتو د ولسي سندرو یا د ولسي ادب د منظومې برخې ډولونه
- د پښتو منثور ولسي ادبیات

۳ـ یو یو زده‌کوونکی دې په خپله خوښه د دې لوست د یوې یوې اصطلاح په اړه توضیحات وغواړي، یو زده‌کوونکی دې په خپله خوښه د دې کلمو، موضوعاتو او یا اصطلاحاتو په اړه لنډ لنډ ځوابونه ورکړي. یو څو اصطلاحات یا موضوعګانې دادي:

الف: تحریري یا لیکلي ادبیات

ب: نا لیکلي یا شفاهي ادب

ج: فولکلوري میراث

د: تاریخي چاربیتې

هـ: ولسي نکلونه

نور اصطلاحات او نورې موضوعګانې دې شاګردان په خپل لټون سره له متن څخه راوباسي او له نورو ټولګیوالو څخه دې د هغو د معنا او مفهوم په هکله پوښتنې وکړي.

٤ـ زده‌کوونکي دې لکه د یوې کوچنۍ مباحثې یا خبرو اترو په توګه په ادبیاتو کې د (استعارې)، (تشبیهاتو)، (خیال) او (فکر) په اړه په خپلو کې په نوبت سره منظمې خبرې وکړي. دوه تنه شاګردان دې دغه جریان د ښوونکي تر نظارت لاندې وڅاري او بیا دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه دوه تنه شاګردان د ټولو ټولګیوالو نظرونه راغونډ کړي او د دغو ګډو خبرو اترو ارزونه دې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سیمې او شاوخوا کوم ولسي شاعر په لنډیز سره معرفي کړي او یا دې د کوم ولسي شاعر کوم شعر یا کومه ولسي سندره یا ولسي نکل په کلي- کور کې له چا څخه ولیکي او ټولګي ته دې یې له ځانه سره راوړي. په راتلونکي درسي ساعت کې دې یې ټولګیوالو ته واوروي. ښوونکی به دغه ټولې لیکنې او د ولسي شعرونو نمونې له ځانه سره خوندي کړي، که نوې څېړه پکې وه چې تر اوسه په مطبوعاتو کې نه وي معرفي شوي، د همدغه زده‌کوونکي په نوم دې کومې مجلې یا جریدې ته د چاپ لپاره واستوله شي.

په لـــوړو غـــرو د خـــدای نـظـر دی
پـه سـر یـې واورې وروي چـاپـېـر ګلونه
پـــه اصـــل خـــوک نـــه ســـړی کـېـږي
سـړی هغه دی چې یـې خـوی د سـړو وینه
پـــه پـــټ کـــې تـــور مـسـلـي ښـــه دی
بې پته یــار کـه شـهـزاده شـي څـه یـې کړمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښکارندوی بولله

ـ په پښتو کې موکومه بولله يا قصيده اورېدلې ده؟
ـ د لرغوني پښتو ادب څومره شاعران پېژنئ؟

په پښتو لرغوني ادب کې د ښکارندوی بولله (قصيده) ډېر شهرت لري.
تاسو د پښتو د نورو ټولګيو په لوستونو کې د لرغوني ادب په هکله ډېر څه لوستي دي. دادی په دې لوست کې د ښکارندوی دغه ارزښتناکه بولله يا قصيده لولئ او د شاعر په اړه يې بشپړ معلومات ترلاسه کوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکارندوی د پښتو لرغوني شاعری یوه وتلې څېره وه. هغه په شپږمه هجري پېړۍ کې په غور کې اوسېده. محمد هوتک په پټه خزانه کې د هغه د ژوند لنډ حالات لیکلي او د هغه بولله يې په خپل کتاب کې رانقل کړې ده. په ((پټه خزانه)) کې د هغه په اړه لولو:

((ذکر د ښکارندوی علیه الرحمه چې د غور و. پوه شه په دې چې شیخ کټه متي زي رحمة الله علیه کښلي دي، په کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې ((په تاریخ سوري)) کې دي چې ښکارندوی مېشته د غور و او کله کله په غزنه او بُست کې هم اوسېدلی. پلار يې احمد نومېد او د غور د فېروز کوه کوټوال و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدّنیاوالدّین محمد سام شنسباني په پادشاهی کې مخور او د درناوي خاوند و او هغه وخت چې هغه سلطان پر هند یرغل کاوه، ښکارندوی چې شاعر او عالم سړی و، هم د هغه سلطان په لښکر کې و او هسې وایي چې ښکارندوی په مدح کې د سلطان محمد سام او سلطان غیاث الدین غوري د ستاینې قصیدې لري چې بوللې دي. محمد ابن علي وایي چې ما په بُست کې د ده د بوللو غټ کتاب ولیدئ او له هغه څخه مې دغه بولله چې د محمد سام علیه الرحمه ستاینه ده، وکښله.))

په پټه خزانه کې د ښکارندوی راغلې بولله (قصیده) دا ده:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړه سینګارونه
بیا يې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلسان زمردي واغوستـه غرونه
د نیسان مشاطې لاس د مچېدو دی
مرغلرو باندې وښکلل بڼونه
د غټولو چنډې خاندي و ریدي ته
زرغونو بڼو کې ناخي زلمي جونه
لکه ناوې چې سور ټیک په تندي وکا
هسې وګاڼل غټولو سره پسولونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرغلرې چې اورو وخونو لیه
په ځلا یې شوه رانه خپاره دښتونه
زرغونو مځکوکې ځل کا لکه ستوریه
چې پر هسک باندې ځلېږي سپین گلونه
سپینې واورې ویلېده کاندي بهېږي
لکه اوښې د مین په گرېوانونه
هر پلو رڼې والې بهاندې خاندي
له خوښیه سر وهي له سینگړونه
هر پلو د گلو وږم دی لونلی
ته وا راغلله له ختنه کاروانونه
د مسیح په پو به مړو ژوندون بیاموند
پسرلی مگر مسیح شو په پوکړنه
له مړو خاورو یې آغلی گل راویوست
وچ بیدیا او غر یې کړله جنتونه
سړی جاجي چې رامشت کړ رامشتگرو
گهیځ چوڼې چې په بڼ وکا ږغونه
په بربڼ چې ږغ د چوڼیو نغوږېده شي
ته وا چندی سره پیودي اشلکونه
د زلما ټاپې راغلی پر جنډیو
لکه پېغله غوټې کاندي مکېزونه
د پوپلو مخ سور کړی پسرلي دی
یو د بل په غاړه اچوي لاسونه
د هندارو په ښېر غرونه سپین ورنگن دي
چې پر واورو باندې ځل وکا لمرونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غورځنګ غورځنګ له خولې ځګونه باسي
لکه شن هاتي شنا کاندي سيندونه
نه به چونې په ستايه د جندو مور شي
نه به مور شم د سلطان په صفتونه
د شنسب د کهاله ختلى لمر دى
د پسرلي په دود ودان له ده رغونه
د ښندو اورو يې درست ايواد زرغون کړ
له قصداره تر ديبله يې يونونه
په زابل چې د بري پر نيلي سپور شي
په لاهور يې د ميړانې ګوزارونه
نه يې څوک مخ ته دري د ميرخمنو
نه يې توري ته ټينګيږي کلک ډالونه
د اسلام د دين شهاب د نرۍ لمر دى
تور ستهان يې کړ رڼا په جهادونه
هره پلا چې دى پر هند و سند يرغل کا
رڼوي توره نرۍ په شهابونه
په پسرلي چې يې تېرون په اټک وکا
غاړه غاړه يې تری شوللـه زړونه
نه به ده غوندې رون ستوری په هسک ځلي
که څه پورته شي له غوره ډېر مېړونه
نه به راولي جګړن د سيند په لوري
نه به بري څوک د هند خپاره ښهرونه
نه به څوک زلمي د غور سره راغوندا کا
د داور توري به چيري کا ځلونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو خاوند شهاب الدین دی چې یې وکا
په هر لوري هر اېواد ته یرغلونه
په جوپو جوپو جګړن یې هند ته یون کا
چې د غور باادار همت وکا زغلونه
نن په سیند باندې تېرېږي یرغل کاندي
په پرتم یې زمري رېږدي په ځنګلونه
ځپان سیند یې هم له ډاره ایلایي کا
پر اوږو وړي د غوریانو ښه اېړونه
په هر کال اټک د ده ښه راغلی کاندي
غوړوي په ځندو خپل پاسته سالونه
پښتونخوا ښکلي ځلمي چې زغلي هند ته
نو آغلیه پېغلې کاندي اتڼونه
زرغوني ختې اخیستې وي دې غرونو
بن بیدیا هم پسوللي دي ځانونه
هر ګهیځ چې لمر ځرکېږي له خاتیځه
خو چې یون کا د لویدیځه په ځندونه
که بریځر وي، که غرمه وي، که برمل وي
که لرمل، که لمر لوېده، که ترملونه
د شهاب جګړن به نه کښېني له زغلو
نه به پرېږدي دا زلمي خپل بهیرونه
زمری کله کاږي ځان له یرغلګریو
خو یې نه کا مات متونه ورمېږونه
یا به جګ کا د بریو رپی هند کې
یا به پرېږدي هم په دې چاره سرونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــا بـــه وران کـــا بـــودتـــونـــونـــه د بـمـبـنـو
یـــا بـــه ســـره کـــانـــدي پـــه ویـــنـــو ایـــوادونـــه
پـــه رڼـــا اوســـــي تـــه تـــل د دیـــن شـهـابـه
نـــوم دې تـــل و پـــر دریـــغ پـــه نـمـزدکـونـه
ځـــو راڼـــه شـــي ســتـا پـــه تـــوره د هـنـد لـوریـه
ځـــو چـــې نـشـت کـــړې لـــه نـــړۍ نـــه بـودتـونـونـه
ســتـا پـــه زېـرمـه دې خـــاونـــده لـــوی ځـښـتـن وي
مـــوږ خـــو ســتـا پـــه مـرسـتـه یـــو نـــه ځـــو چـــې یـونـه

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې د دې قصیدې په هکله ښه بحث شوی دی او داسې لیکل شوي دي.

د ښکارندوی دا قصیده د پښتو ادب یو شهکار دی او د شاعر مهارت او استادي او د قریحې غښتلوالی او سپېڅلتوب ځنې ښکاري. لومړی مزیت چې په دې قصیده کې لیدل کېږي، د کلام سلاست، بلاغت او رواني ده. شاعر په ډېر مهارت خپل مقصد په ساده عبارت ادا کوي. ډېر پښتو نادر لغات او مواد پکې شته، دا لغات موږ ته دا راښیي چې پښتو خورا پراخه ژبه وه او اوس یې ډېر پخواني کلمات له رواجه لوېدلي دي، لکه: ختیځ، لویدیځ، لرمل، برمل او نور... ښکارندوی چې په دې قصیده کې د پسرلي کوم ښکلی منظر تصویر کړی دی، د وطن له ښکلیو دښتو او غرو ځخه یې الهام اخیستی دی. له دغې بوللې ځخه چې د ښکارندوی له دیوانه پاتې ده، موږ ته رامعلومېږي چې شاعر د ادبي فنونو او بلاغت په اساسونو کې هم پوخ و او د ده شعرونه له ښکلو تشبیهاتو او استعارو ډک دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

ښکارندوی د غور اوسېدونکی و او د پښتو د لرغوني شاعرۍ یوه مخکښه څېره ده. په شپږمه هجري پېړۍ کې د سلطان شهاب الدین غوري په واکمنۍ کې یې د درناوي مقام درلود او هلته پوره مخور و. له دیوان څخه یې یوازې یوه بولله (قصیده) د پټې خزانې په روایت تر موږه رارسېدلې ده.

دغه (٤٥) بیتیزه قصیده ډېره پخه او په روانه او خوږه پښتو ویل شوې ده. شاعر پکې د هغه وخت ډېر داسې لغتونه خوندي کړي دي چې اوس یې خلك نه کاروي. له دې کبله د پښتو د معنوي ذخیرې او پانګې له مخې هم موږ ته ډېره ارزښتناکه ده. د ادبي فنونو او ښکلاوو له مخې هم دغه بولله د ډېرې ستاینې او ارزښت وړ ده.

خرګندوني

لرغوني پښتانه: دغه کتاب د پټې خزانې په روایت د شیخ کټه په قلم لیکل شوی دی. پټې خزانې له دغه اثر څخه ډېره استفاده کړې ده. په دې کتاب کې هغه په ډېر درناوي یادېږي، لکه: ((نقل کا زبدة الواصلین شیخ کټه متي زی غوریاخېل په خپل کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې دی نقل کا له ((تاریخ سوري)) څخه...)) دغه کتاب اوس ورك دی.

تاریخ سوري: ((تاریخ سوري)) هم هغه کتاب دی چې د پټې خزانې د روایت له مخې ترې په ((لرغوني پښتانه)) نومي کتاب کې ډېره استفاده کړې ده. لیکوال یې محمد بن علي البستي و. دغه کتاب هم اوس ورك دی.

سلطان محمد سام شنسباني (سلطان شهاب الدین) له ٥٦٩ څخه تر ٦٠٢ هـ.ق. پورې د غور او شاوخوا پاچا و چې په معز الدین هم مشهور و او ښکارندوی یې په دربار کې مقرب او د درنښت وړ و. د هند په فتوحاتو کې هم ورسره و، دغه بولله یې هم د هغه په ستاینه کې ویلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطان غیاث الدین غوري: دی هم د غوري سلسلې واکمن و او ویل کېږي چې ښکارندوی یې ستاینه کړې ده، خو هغه غزلې اوس زموږ په لاس کې نشته.

قصدار: اوس دغه سیمه په بلوچستان کې واقع ده او خضدار یې بولي.

دیبل: دغه سیمه اوس د سند په وادي کې پرته ده او هلته یوه سمندري بندرگاه وه.

داور: د زمینداور سیمې دي چې دلته یوازې د داور په بڼه راغلی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د ښکارندوی بولله په چوپه خوله او دقت له ځانه سره ولولي. ستونزمن لغتونه او بیتونه دې له ځانه سره یادداشت کړي. بیا دې په نوبت یو یو زده‌کوونکی خپل ستونزمن لغتونه یا بیتونه خپلو ټولگیوالو ته په لوړ غږ ووایي. د ټولگي له منځ څخه دې بل زده‌کوونکی په خپله خوښه ځواب ورته وایي. که په ټولگي کې هیچا د ستونزمنو برخو ځواب پیدا نه کړای شو، ښوونکی به یې ستونزې حلوي.

۲ـ د ښکارندوی د بوللې درې درې بیتونه دې په لوړ غږ د یو یو کتار زده‌کوونکي په نوبت سره ووایي، نور به ورته غوږ غوږ وي.

۳ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- ښکارندوی د کوم واکمن په ستاینه کې شعرونه لیکلي دي؟
- نور کوم مشهور قصیده ویونکي پېژنئ، نومونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

د ښکارندوی دغه بولله یو ځل بیا په خپلو کورونو کې په دقت ولولئ او په اړه یې دوه مخیزه لیکنه وکړئ. په بله ورځ یې خپلو ټولگیوالو ته واوروئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې قافیه

تاسو د تېرو ټولګیو په پښتو او دري کتابونو کې د بدیع او بیان د بېلابېلو برخو په هکله یو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې تاسو ته (قافیه) په یو څه مفصل ډول درپېژنو.

د پښتو شاعرۍ په چوکاټونو کې په غزل، قصیده، مثنوي او نورو بېلابېلو ډولونو کې (قافیه) د ارزښت وړ برخه ده. یوازې په آزاده شاعرۍ کې دې برخې ته پاملرنه ضرور نه ده. په کلاسیکو او عنعنوي شعري فورمونو یا چوکاټونو کې قافیه ډېره مهمه ونډه لري. دلته پرې خبرې کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې له دې چې د قافيې په اړه خبرې وکړو، دغه غزل ولولئ. په غزل کې به په اټکلي توګه د قافيې لټه وکړئ. وروسته بيا د قافيې په اړه له زده‌کوونکو سره غږېږو.

د کاظم خان شيدا غزل په دې ډول ده:

د شبنم دانه که تخم شي د ګلو / زړه به سوړ په ديدن نه شي د بلبلو
چې يې نشته لکه ګل ښه رخسارونه / څوک به څه کا توري زلفې د سنبلو
په څه شان درته بيان سوې طالع کړم / لکه نمر زما جبين دی د داغلو
معطل په عارضه د شام غريب دی / که مې زړه په حلقه بند شو د کاکلو
د آسمان په شانې تېز د فتنو تېغ کړې / صبح و شام ګرځې ښکاره په سرو منګلو

د درياب له سرد جوشۍ د حباب زړه چوي
شيدا قطع د اميد بويه له خپلو

په دې غزل کې يوازې قافيه را تر سترګو کېږي. په غزل کې بايد د لومړي بيت (مطلع) دواړه نيم بيتي هم قافيه وي او د نورو بيتونو دويم نيم بيتي ورسره هم قافيه کېږي. په دې غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو، کاکلو، منګلو، خپلو قافيې دي، دې ته د قافيې کلمې هم ويل کېږي. په دې غزل کې له قافيې وروسته، رديف نه تر سترګو کېږي، خو د کاظم خان شيدا په دې بله غزله کې بيا قافيه او رديف دواړه شته دي:

هېڅ نقصان د ساده حسن و جمال نشته / د آفتاب په رخسار هم خط و خال نشته
چې بدل يې په کچکول د مهتاب خوان کړ / اعتماد د زمانې په کمال نشته
نښلولی زمانې په کوم سبب يم / لکه ژبه خود زما پر وبال نشته
د کجل لکۍ يې ګوره شوخې سترګې / په دا هسې خوبۍ شاخ د غزال نشته
هره لاريې اژدها دی جهان نغري / و بورجل ته يې د هر چا مجال نشته
چې ګره يې د کوکب د کار وانه کړه / ولې نه وايې ناخن د هلال نشته
افروخته وي پکې تل د حسن شمع / د خاطر غونډې فانوس د خيال نشته

شيدا ګوره هر طرف ګلګوني اوښې
هېڅ خندا په دا بهار کې امسال نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې غزل کې: جمال، خال، کمال، بال، غزال، مجال، هلال، خیال او امسال قافیې او ((نشته)) د دې غزل ردیف دی چې په نیم بیتیو کې له قافیې سره نښتی او له قافیې وروسته تکرارېږي. په دې توګه په دغو شعرونو کې قافیه لازمي ده، خو ردیف لازمي نه دی. قافیه او ردیف غزل، قصیدې او نورو ته آهنګ او موسیقیت ورکوي او د وزن په څنګ کې د دوی شتوالي شاعري په سندریز ښایست سنباله کړې ده.

خو قافیه څه ته وایي؟

قافیه هغه یو ډول (یا سره ورته) یا همغږې کلمې دي چې د مصراع په پای کې راځي او تکرارېږي. په قافیه کې مهمه خبره د همغږۍ ده، هغه کلمې چې دغه همغږي پکې مراعت شوې وي، د قافیې کلمې بلل کېږي. په پورتني لومړني غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو او نور... په دویم غزل کې: جمال، خال، کمال، بال او نور د قافیې کلمې دي.

د قافیې توري بیا د کلمو هماغه برخه ده چې همغږي جوړوي، په پورتني لومړي غزل کې (لو) او په دویم غزل کې (ال) د قافیې هماهنګه (همغږه) برخه ده او له همدې امله یې د قافیې توري بولي.

د (قافیه) لیکوال په دې اړه وایي:

((قافیه عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وایي، په اصطلاح کې هغه علم دی چې د دورونو له وروستیو هم آهنګیو (همغږیو) څخه بحث کوي. یا په بله وینا د بیت د پای کلمه چې شعر وربانديې ختمېږي او اعاده یې په وریسې بیتونو کې لازمه وي، قافیه بلل کېږي. د نظم اساسي رکن وزن دی او قافیه د شعر اساسي رکن نه ګڼل کېږي، بلکې قافیه د نظم یو عارضي رکن دی، ځکه موږ په ډېرو ژبو کې داسې شعرونه ګورو چې قافیه نه لري (لکه آزاد او سپین شعرونه)).

د نظم د ((دورونو)) په اړه باید ووایو چې: دور په لغت کې پېر، دوران، حرکت، څرخېدنه، د یوه شي پر خپل ځای حرکت او ګرځېدنې ته وایي، په اصطلاح د بیت یا نظم له پیل څخه د لومړۍ هماهنګۍ تر پای پورې یو دور دی، په مصراع او غیر مصراع بیتونو کې دورونه توپیر پیدا کوي.

که د یو بیت هره مسره (نیم بیتي) قافیه ولري، نو دا بیت له دوو دورو څخه جوړ شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی او مصراع بیت دی، که د یو بیت هماغه وروستی مسره قافیه ولري نو دا بیت یو دور لري او غیر مصراع دی. ردیف هم په دور کې راځي. د قافیې او ردیف توپیر په دې کې دی چې قافیه تر پای له همغږو (هم آهنګو) تورو او غږونو څخه جوړه وي او معنایيز یووالی نه لري، خو ردیف تر قافیې وروسته په هماغه یوه لفظي او معنایيزه بڼه بیا بیا راغبرګېږي. په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې قافیه لازمي او ردیف لازمي نه وي، خو د همغږۍ د تکرار او ښکلا لپاره راځي.

((روي)) د قافیې هغه توری دی چې له هغه پرته د قافیې همغږي نه راځي. دا په حقیقت کې د قافیې د همغږۍ د برخې (کلمې) لومړی توری وي.

په لومړني غزل کې (ل) خپلواک توری دی، خو وروسته نښتی د (و) توری راځي.

د حرکت له مخې روي دوه ډوله دی:

۱ـ مطلق روي: که د روي توری حرکت ولري، مطلق روي ورته وايي.

۲ـ مقید روي: که د روي توری حرکت ونه لري، مقید روي ورته وایي.

هغه قافیه چې ردیف ورپورې نه وي نښتی، مجرده قافیه یې بولي.

د ((قافیه بندۍ)) یا قافیه جوړونې اصطلاح د یو شمېر هغو ناظمانو لپاره کارول کېږي چې په خپلو نظمونو کې د قافیې کتارولو ته پاملرنه کوي او د شعر هنري او شاعرانه خواوو ته پام نه اړوي. د داسې منظومو ویناوو په اړه کره کتونکي د دې لپاره انتقاد کوي چې ځینې ناظمان یوازې د قافیو د کتارولو او سر پر سر راوړلو مهارت لري، خو د خپل شعر هنري جوهر او ارزښت ته لږه پاملرنه کوي.

قافیه د کلاسیکو شعرونو د چوکاټونو لپاره ضروري ده، په دې توګه:

ـ په غزل کې د لومړي بیت دواړه مسرې (دواړه نیم بیتي) هم قافیه وي او د نورو بیتونو وروستني نیم بیتي یې باید له مطلع سره هم قافیه راشي. په قصیده کې هم همداسې ده.

ـ په څلوریزه کې هم د لومړي بیت دواړه نیم بیتي هم قافیه وي او د دویم بیت دویم نیم بیتي همدغه قافیه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ په مثنوي کې هر بیت خپله خپله قافیه لري، یعنې دا چې د یو بیت دواړه نیم بیتي باید خپله ځانګړې قافیه ولري، خو په عمومي توګه ټوله مثنوي واحد وزن او څپې لري.

د قافیې په هکله د خپل دې بحث په پای کې د پښتو د نوي او معاصر غزل د نومیالي شاعر او غزلبول امیر حمزه شینواري یو غزل راوړو. په یو شمېر اوسنیو غزلو کې په قافیه پسې ترلی ردیف یو څه اوږد راځي او د غزل عمومي آهنګ او موسیقۍ ته ښکلا وربښي.

د استاد امیر حمزه دغه غزل له قافیې سره نښتی همداسې یو ردیف لري:

راشه مروره چې بیا روغه سره وکړو — نن ښه ده له دې چې سبا روغه سره وکړو

زور د مینې ګوره، که څو روغه زموږ نه وي — یو ناڅاپه موږ په خطا روغه سره وکړو

بې د زړه، د زړه لپاره چرته آیینه وي — څه چې له ریباره جدا روغه سره وکړو

خاندو به سحر غوندې خپه یو که خوشحاله — بس لکه تیاره او رڼا روغه سره وکړو

ښکلیه د رقیب په خاموشۍ کې مالګه نشته — خوښه که وي ستا چې په دا روغه سره وکړو

پسته به قصې د زړه چاودون لکه د ګل کړو — څه چې د بلبل په نوا روغه سره وکړو

اوښکې د تا اوښکې زما، بیا دواړه موسکي شو — بیا په دې بربښنا او ځلا روغه سره وکړو

برند کتل د تا وو، اسویلي د حمزه ښکلیه
څه چې د بلا او بلا روغه سره وکړو

د متن لنډیز:

د شعر په منظومو ډولونو او چوکاټونو کې (قافیه) خپل خاص ځای لري. قافیه هغه سره ورته او همغږه کلمې او توري دي چې د نظمونو د بیتونو په پای کې راځي او تکرارېږي. د قافیې توري د کلمو هماغه برخه ده چې په یو نظم کې همغږي جوړوي.

په ځینو نظمونو کې قافیه له ردیف پرته راځي او په ځینو نظمونو کې په قافیې پسې د ردیف برخه هم وي. ردیف په یو واحد نظم کې له هرې قافیې سره په ورته ډول تکرارېږي. قافیه او ردیف د یو نظم د آهنګ او موسیقۍ د په زړه پورې والي او ښکلا لپاره مهمه برخه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- د کاظم خان شیدا د لومړني غزلې قافیه کومه ده؟
- د دویم غزل قافیه کومه ده؟
- د قافیې او ردیف له مخې د لومړي او دویم غزل ترمنځ څه توپیر شته؟
- قافیه څه ته وايي؟

۲ـ ټول زده‌کوونکي دې د کاظم خان شیدا او امیر حمزه شینواري غزلونه په وار سره ولولي. بل زده‌کوونکی دې د هغه په نظر د سختو او ستونزمنو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي، د هر زده‌کوونکي چې یې معنا زده وه، لاس به جګوي او ځواب به ورکوي. د ښوونکي په تایید به یې معنا په خپلو کتابچو کې لیکي.

۳ـ درې تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعاتو خبرې وکړي:

- په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې د قافیې ارزښت
- ردیف څه ارزښت لري؟
- قافیه بندي یا قافیه جوړونه ولې کره کتونکي انتقادوي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شاعر شعر ولیکي او په هغه شعر کې دې قافیې او ردیفونه په جلا رنګونو وښيي. سبا ته دې پرې په لنډیز سره په ټولګي کې خبرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبيات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره

د ((ادب)) کلمه بېلا بېلې معناګانې او تعبيرونه لري. چا د نفس تاديب او تهذيب بللی او چا د انساني معارف او تجربو زده کړه. ادب په عام مفهوم د انساني ښېګڼو ټولګې ته ويل کېږي، خو په ځانګړي معنا، ادب يا ادبيات هغه وينا ته ويل کېږي چې په هنري اغېزمن قالب کې د انساني افکارو، احساساتو او تجربو تعبيروونکې وي. د ((ادب)) کلمه د انساني تاريخ له تګلوري سره يوځای د لوړو، ژورو او ډېر اوږد واټن په وهلو وروستيو پېړيو ته رارسېدلې ده. نن که د چا غوږ ته د ((ادب)) کلمه رسېږي، نو په عام ډول ترې د ((شعراو نثر)) په برخه کې د انسان د ذهني انځور معنا اخيستل کېږي.

ادب خير ښېګڼې او ټولو لوړو ارزښتونو ته د انسان رابلل او له بدو کارونوځخه د هغه منع کول دي. نېکو او ښو کارونو ته پام اړول او په دې لاره تلل د ادب معنا څرګندوي. د اسلام ستر پيغمبر د ((ادب)) د کلمې دريځ په ډېرو خوږو الفاظو بيان او ډېر ښکلی انځور کړی دی: [ژباړه: قرآن د ځمکې پر مخ د خدای تعالی له خوا خلکو ته د ادب (بلنځای) دی. له دې بلنې څخه زده کړه تر لاسه کړئ.] په دې توګه ((ادب)) او ((ادبيات)) د اسلام په قاموس کې لوړ دريځ لري.

د ((ادب)) لغوي معنا پوهه،فرهنګ،معرفت، غوره لاره، ښه خوی ده. د ((ادب علم)) هغې پوهې ته ويل کېږي چې د هغې په لاسته راوړنه يوشخص کولی شي سم او ښه شعر ووايي اوښکلی نثر وليکي، سمه او ناسمه خبره يوتر بله توپيرکړي.

د پورته تعريفونو له مخې د ادب د ډګر پوهان د ادب په تعريف اومفهوم کې دوه توکي ډېر اړين بولي چې مفکوره او فني چوکاټ يا مضمون او هنري بڼه ده. په دې لوست کې د اسلام د سپېڅلي دين له نظره د ادبياتو پر ارزښت او اهميت خبرې کوو.

ـ ستاسو په اند څرګند بيان او شعر د انسان پر ذهن څه اغېز کوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د ادب دریځ

یو شمېر لیکوالو او پوهانو اسلامي ادب د اسلامي نړۍ لید له لوري د ادیب پر وجدان د ژوند، هستۍ او انسان د غبرګون هنري تعبیر څرګند کړی دی. دلته غواړو د اسلامي ادب پر تګلوري او خوځښت لنډه کتنه وکړو:

هغه مهال چې د نړۍ پر هسک د اسلام ځلند لمر راوخوت، عربي ادبیات په (شعر، نثر او وینا) کې لوړې پوړۍ ته رسېدلي وو. شعر او وینا پر عربو هغومره زیات ژور اغېز درلود چې پر روح، روان او د ژوند پر ټولو برخو یې برلاسی شوی و. خدای تعالی د خپلې ارادې او حکمت له مخې د عربو منکرو شاعرانو او ادیبانو ته بلنه ورکړه چې د قرآن د یو ډېر کوچني **سورت** په څېر یو **سورت** راوړي، خو هغوی په دې کار ونه توانېدل:[ژباړه: او که تاسې د هغه کتاب په اړه شکمن یاست چې موږ خپل بنده ته نازل کړی، نو د هغه غوندې یو سورت راوړئ ... البقره سورت: ۲۳]. دا کار له یوې خوا د الهي کلام د اعجاز د اثبات او وروستني پیغمبر د رښتینولۍ تأیید او تاکید لپاره د عربو ویناوالو او پوهانو ننګونه وه، له بلې خوا یې اسلام ته د فصیحې وینا او لوړو ادبیاتو ارزښت او اهمیت څرګند کړ.

لوی خدای جل جلاله د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ ته لارښوونه وکړه چې د وینا پر وسلې ((د قرآن پر کلمې)) له مشرکینوسره جهاد پیل کړي. [ژباړه: د قرآن (په وسله) له هغوی سره په ستر جهاد، جهاد وکړه: د فرقان سورت، ۵۲ آیت] د عربو په فکري او ټولنیز ژوند کې شعر او وینا زیات اغېز درلود. له همدې امله له مشرکینو سره د مبارزې او مقابلې په ډګر کې د اسلام د ستر پیغمبر شاعران او ویناوال پر خپلو سیالانو برلاسي کېدل. په یوه فکري او ادبي مبارزه (شعر او وینا) کې د تمیم د لویې قبیلې د پلاوي مشر، اقرع بن حابس اعتراف وکړ او ویې ویل: ((په پوره باور دا سړی (پیغمبر ﷺ) منصور او تأیید شوی دی، ځکه ویناوال یې زموږ د ویناوالو په پرتله څرګند غږېږي او شاعر یې زموږ له شاعر ښخه تکړه دی.)) هغه له خپل قوم سره یوځای د اسلام په سپېڅلي دین مشرف شو.

په دې ډول شعر او ادب د نبوت په پېر او له هغه راوروسته د راشده خلفاوو په زمانه کې د اسلام د زده کړو او ایماني اخلاقویه سیورې کې پر مخ لاړ. د اسلام د صدر د پېر د ادیبانو او شاعرانو په زړونو کې یې ځای ونیو. د هغوی په شعرونو او اثارو کې د حماسي قصیدو، اسلام ته د بلنې، د اسلامي ارزښتونو پر ویاړنې، د ستر پیغمبر پر صفت او نعت، د اسلام د شهیدانو په ویر، د الله جل جلاله

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر نعمتونو د شکر او نورو بنو وځلېد. په دې پړاو کې د جاهلیت د پېر د شعر او ادب مضمون چې پر مال او شتو، نژاد او قبیلو ویاړنه وه او لوخ او لغړ غزل پکې دود درلود، له منځه ولاړ او ځای یې نیکو اخلاقو او انساني او اسلامي لوړو ارزښتونو ونیو. ادب او هنر د اسلامي تمدن په لمن کې د انساني لوړو ارزښتونو په توګه وده وکړه او د اسلام او بشري تمدن پر مخ داسې ځرګند او ښه وځلېد چې په فرهنګي ډګر او فرهنګي زېرمو کې د انساني برياوو او وياړنو څه ويل له اسلامي ادب او هنر پرته ناشوني او ستونزمن کار و. له بده مرغه دې دود او لارې د تاريخ په اوږدو کې خپل اصلي تګلورى بدل کړ. د اسلامي ادبياتو د کمزوري کېدو له امله هنر او ادب زياتره انساني لوړ ارزښتونه له لاسه ورکړل. اوس د دې مهال رارسېدلی چې پر هغې يو ځل بيا له سره غور وشي، ترڅو خپله لاره بيا مومي او په خپلې اصلي څېرې او بڼې د هنر او ادب ډګر ته راووځي.

د اسلامي ادب ځينې ځانګړتياوې:

په راوروسته پېړيو، په تېره بيا د شلمې پېړۍ په پيل کې د کلاسيک، رومانتيک، رياليستي، ليبرالي ... ادبياتو په څېر بېلا بېل ادبي مکتبونه رامنځته شول. دا ادبي مکتبونه هر يو خپلې ځانګړتياوې لري، چې د هماغه ډلو ټپلو عقېدې او نظريې خپروي، ځکه ادب او هنر د عقيدو او مختلفو فلسفي افکارو د خپرلو وسيله ده.

د اسلامي ليکوالو او پوهانو له مخې اسلامي ادبيات هم خپلې ځانګړتياوې لري او په دې توګه له نورو ادبي مکتبونو سره توپير پيدا کوي.. دا ځانګړتياوې له اسلامي عقيدې اوفکر څخه سرچينه اخلي تر هغه چې د اسلامي ادبياتو صفت بيامومي.

اسلامي ادب زياتې ځانګړتياوې لري. يو څو يې لاندې راوړل کېږي.

۱_ عقيدوي او اخلاقي مسؤوليت

د اسلامي ادبياتو لومړنۍ ځانګړتيا د ((مسؤوليت)) منل دي. په دې معنا چې اسلامي ادب د اسلامي عقيدې پر بنسټ ولاړ دی او انسان، هستی او ښکلا ته د اسلامي نړۍ ليد له لوري ګوري اوهمدا فسلفه يې بنسټ جوړوي.

۲_ دنده او رسالت

اسلامي ادب ځرګنده موخه اوهدف لري چې د اسلام له حقيقت څخه سرچينه اخلي. يعني مسلمان شخص داسې وينا او عمل نه کوي چې په هغې کې د چاګټه او موخه نغښتې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي. مسلمان اديب نه غواړي خپل وخت خوشې له لاسه ورکړي او يا د بل چا وخت بې ګټې تېر کړي.

۳ـ بشپړتيا اوهراړخيزوالی

اسلام انساني نفس او روان ته هراړخېزه کتنه کوي او په دې باور دی چې انسان له بدن او روح دواړو څخه جوړ دی. په دې توګه اسلامي ادب د انسان ټولو اړخونو ته پام کوي او تر ارزونې لاندې يې نيسي چې په هغه کې انسجام، توازن او همغږي رامنځته کړي.

٤ـ رښتينولي

اسلامي رښتينولي د لوېديځ د رياليزم د ادبي مکتب په څېر نه ده چې انسان د ماديت په تنګ چاپېريال کې ساتي او انساني ژوند د هغه د زمان او مکان په ژوروالي او اوږدوالي کې له ياده باسي. بلکې د اسلامي ادب رښتينولي انسان د هغه د کمزورو اړخونو او نامنلو کړنو سره يوځای په پام کې نيسي، خو دا حالتونه د لوېديځ رياليستي ادب په څېر تلپاتي نه ګڼي. ځکه د اسلامي ادبياتو له مخې د انسان کمزوري او کږلېچ د تکامل وړ دی او هنر په دې برخه کې بنسټيزه او مهمه ونډه لري.

٥ـ رغندتوب او مثبت لوري ته کتنه

د اسلامي ادب بله ځانګړتيا مثبت لوري ته د انسان کتنه او مخ پر ودې فعاليت دی. د دې ځانګړتيا اصلي ريښه د اسلام په اصلي مبادي کې نغښتې ده، ځکه اسلام د انسان کمزوري، ښويېدل او ګناه کول مني، لکه: چې الله تعالیﷻ فرمايلي دي: [ژباړه: انسان کمزوری پيدا شوی دی. النساء: ۲۸] خو له دې ټولو کمزوريو او ګناهونو سره سره بيا هم اسلامي ادب په دې حالت کې د انسان لاس نيسي او د کمزورۍ او نهيلی له کندو يې راباسي او د پياوړتيا او نېکمرغۍ په لور يې بيايي.

ادب د فضيلت په خدمت کې

اسلام ((ادب د ادب لپاره)) او ((هنر د هنر لپاره)) څرګندونې نه پېژني، بلکې هنر او ادب د انسان او د ټولنې د خير، فضيلت، ښېګڼې، ژمنې او خدمت يوه لار بولي. سپېڅلی قرآن مؤمن او ژمن شاعران د بېباکه، ناڅرګندو او بې ماهيته شاعرانو له ډلې څخه بېلوي او ستايي يې: [خو هغه کسان (دروغجن او لار ورکي شاعران نه دي) چې ايمان يې راوړی او ښه کارونه سرته رسوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او الله جَلَّ جَلَالُهُ ډېر يادوي... الشعراء۲۲۷]

د اسلام ستر پيغمبر د وينا ښکلا او د شعر حکمت ستايلی او د شعر د اغيز په اړه يې خپل احساسات څرګند ګړي دي: [ژباړه: ښه وينا د سحر په څېر اغېز کوي.] او [ځينې اشعار له حکمت څخه ډک دي.]. هغه خپل شاعران راوبلل چې د شعر او ادب وسله د اسلامي ارزښتونو او د اسلامي ټولنې د واکمنۍ او برلاسی لپاره وکاروي. په دې اړه يې حسان بن ثابت رضی الله تعالی عنه ته وفرمايل، چې د مشرکينو شعرونو ته په ښو او لوړو شعرونو ځواب ووايې.

د متن لنډيز:
لکه څنګه چې څرګنده ده شعر او ادب د يوې ټولنې د ويښتيا اوبيداری ستر لامل دی. د يوې ټولنې فرهنګ د هغې ټولنې د شاعرانواو ليکوالو په شعرونو او ليکنو کې غبرګېږي. همدا راز شعر او ادب دی چې د يوې ټولنې تګلوری ټاکي. ښو ته ښه اويدو ته بد وايي. له نېکه مرغه اسلامي شعر او ادب پېړۍ، پېړۍ راهيسې زموږ د ګران هېواد افغانستان په فرهنګ کې ژورې ريښې ځغلولي دي اوزموږ پر ټولنې يې درونند اغيز کړی دی. زموږ په اسلامي او افغاني ټولنه کې داسې ليکوال اوشاعران تېر شوي او شته چې د اسلامي لارښوونو او ارشاداتو په رڼا کې يې روان ټولنيزحالت څېړلی، خلکو او ولس ته يې د هغوی د نېکمرغۍ او فلاح لاره ښودلې، د ظالمانو ظلم اود حکمرانانو ناروا کارونو ته يې بد ويلي او مظلوم ته يې د ظالم له منګولو څخه د خلاصون لارې چارې ښودلې دي. ځوانو شاعرانو او ليکوالو ته لازمه ده، د علم او پوهې په داسې ګاڼو ځانونه سمبال کړي چې دنيوي او اخروي نيکمرغي يې پکې نغښتې وي. د شعر له ليکلو او ليکوالۍ څخه يې موخه د وخت تېرول او د لوستونکو د وخت زيانول نه وي، د شعرمضمون او محتوا يې رغنده وي، څرګند پيغام ولري او د انساني او اسلامي ارزښتونو په پام کې نيولو سره خپله ټولنه د خير او فلاح لوري ته رهنمايي کړي. دا حقيقي اسلامي ادب دی او همدا رغنده لار ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د بېلا بېلو ادبي مکتبونو نومونه واخلي او له اسلامي ادبیاتو سره دې پرتله کړي.

۲ـ دوه تنه زده کونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او د اسلامي ادبیاتو څو ځانګړتیاوې دې بیان کړي.

۳ـ درې تنه زده‌کوونکي دې د ټولنې په ویښتیا کې د رغنده ادبیاتو رول او ونډه څرګنده کړي.

٤ـ مبتذل هنر او ادب څه شی دی؟ دوه تنه زده‌کوونکي دې د نورو په وړاندې پرې خبرې وکړي.

۵ـ فصاحت او بلاغت په وینا کې څومره ارزښت لري؟ یو تن زده‌کوونکی دې پرې خبرې وکړي.

٦ـ ((ادب د ادب لپاره)) تیوري څه معنا لري؟ دوه تنه زده‌کوونکي دې نورو ته خپل نظر څرګند کړي.

۷ـ زده‌کوونکي دې سوچ وکړي چې ادبیات (شعر او نثر) او رسنۍ د یوې ټولنې په پرمختګ او سوکالۍ کې څه ونډه لري. بیا دې خپل نظر په وار نورو ته واوروي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د اسلامي ادبیاتو د اهمیت او ارزښت او د خلکو په ویښتیا کې د هغه د رول په اړه لیکنه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشحال بابا دستارنامه

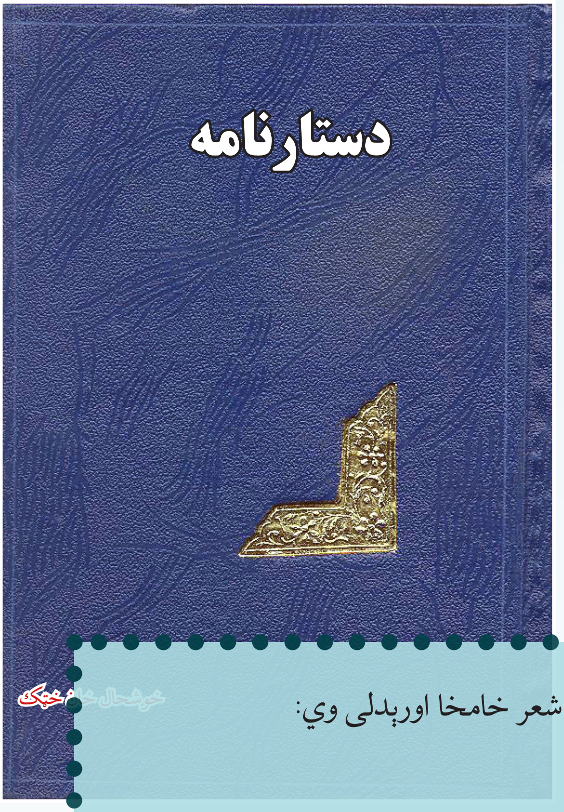

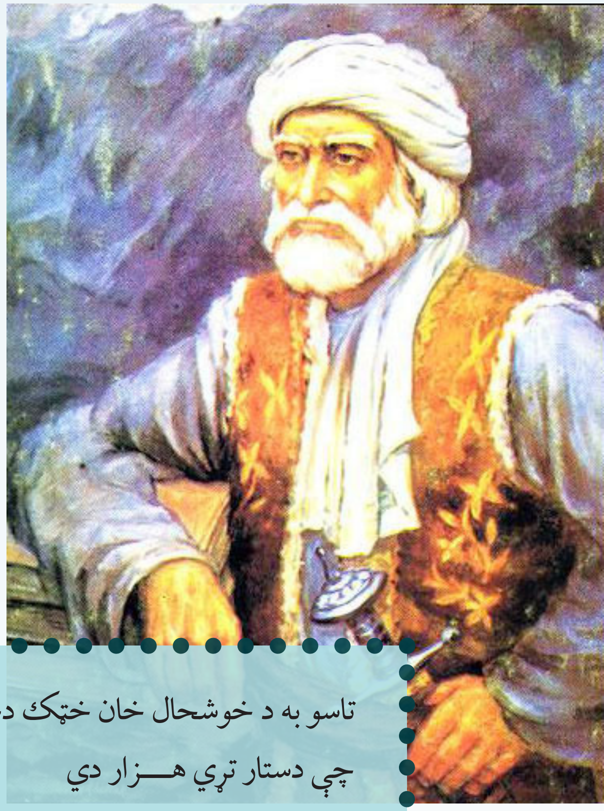

تاسو به د خوشحال خان خټك دغه شعر خامخا اورېدلی وي:

چې دستار تړي هـــزار دي
د دستار سړي په شمار دي

پر دغه شعر يو كتاب خبرې كېدای شي او له نېكه مرغه خوشحال بابا پرې يو ځانګړی كتاب هم ليكلی دی چې ((دستار نامه)) نومېږي. تاسو د خوشحال بابا په اړه مخكې پوره معلومات ترلاسه كړي دي، په دې لوست كې د هغه د ((دستار نامې)) په اړه بشپړ معلومات ترلاسه كوئ او په پښتو ادب كې يې پر ارزښت خبرېږئ.

ـ د خوشحال بابا كوم كوم آثار مو تر اوسه لوستي دي؟

ـ د پښتو د پخواني نثر په اړه څومره معلومات لرئ او كوم كوم كتابونه يې پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک د خپل ارزښتناک شعري دیوان په څنګ کې یو شمېر نور کتابونه هم لیکلي دي. د پښتو شعر د ودې او پیاوړتیا د ستر کار په څنګ کې خوشحال بابا د پښتو نثر په وده او پرمختګ کې هم نه هېرېدونکی خدمت کړی دی.

((دستارنامه)) د خوشحال خان خټک هغه اثر دی چې په پښتو نثر یې لیکلی دی. دغه منثور اثر په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال کې خوشحال بابا د هند د رنتبور په زندان کې لیکلی دی. دغه وخت هغه د مغولي واکمن اورنګزیب په امر په رنتبور کې بندي و. خپله خوشحال بابا وايي چې په دې وخت کې دی په زندان کې یوازې و او هېڅ کتاب ورسره نه و چې ګټه ترې واخلي او له خپل هېواد څخه د فراق په حال کې یې د دوستانو، یارانو او زامنو د استفادې لپاره لیکلی دی. د کتاب د لیکلو نېټه یې په دې مسرې کې ښودلې ده:

بس دی محنت د بېلتانه

چې د دې کلمو ابجدي ارزښت (۱۰۷۶) کېږي.

د خوشحال خان خټک دغه کتاب په حقیقت کې د مشرتوب لپاره د یو لړ شرایطو ښودل دي، دا هغه شرایط دي چې خوشحال بابا یې په یوه ټولنه کې د مشر لپاره یادول او یا لرل لازمي ګڼي. دا د دستار د اېښودلو، د مشرتوب د لرلو شرطونه دي.

په ((دستارنامه)) کې له سریزې وروسته په دوو بابو یا څپرکو کې د مشرتابه لپاره د شلو هنرونو او شلو خصلتونو یا ځانګړنو لړل تشریح شوي دي. دغه شل هنره او شل خصلته په دې ډول راغلي دي:

اول هنر د ځان د پېژندګلوی، دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي، دریم هنر د خط، څلورم هنر د شعر د نظم، پنځم هنر د تیر اندازۍ دی، شپږم هنر د آب بازۍ، اووم هنر د آسب تازۍ، اتم هنر د ښکار، نهم هنر د شجاعت، لسم هنر د سخاوت، ورکول، پخول، یوولسم هنر د معاشرت، دولسم هنر د اولاد د تربیت دی، دیارلسم هنر د تادیب د خدم، څوارلسم هنر د اسباب د معشیت، پنځلسم هنر د زراعت، شپاړسم هنر د سوداګرۍ د تجارت، اووه لسم هنر د تحقیق د نسب، اتلسم هنر د علم موسیقي، نولسم هنر د نرد د شطرنج دی، شلم هنر د نقاشۍ د تصویر دی.

د خصلتونو په اړه کې دغه شل ځانګړنې لازمې بلل شوې دي:

اول خصلت د مشورت دی، دویم خصلت د عزم، دریم خصلت د خاموشۍ دی، څلورم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خصلت د راستۍ، پنځم خصلت د شرم د حیا دی، شپږم خصلت د خلقت دی، اووم خصلت د مروت دی، اتم خصلت د عفو و کرم، نهم خصلت د تمیز د تانی، لسم خصلت د عدل د انصاف دی، یوولسم خصلت د توکل دی، دولسم خصلت د تربیت، دیارلسم خصلت د خوف د رجاء دی، څوارلسم خصلت د ملك د انتظام، پنځلسم خصلت د همت دی، شپاړسم خصلت د حلم، اووه لسم خصلت د غیرت دی، اتلسم خصلت د حزم د احتیاط، نولسم خصلت د طاعت او شلم خصلت د استغفار.

اروابناد پوهاند عبدالحی حبیبي د خوشحال خان خټك د دستارنامې په اړه وایي:

خوشحال خان د دستار نامې په لیکنه کې یو مهم کار کړی او هغه دا دی چې ده د پښتو د نثر لیکلو کلك بنسټ په دې کتاب کې پر ساده او روان نثر باندې ایښی دی. د پښتو نثر لرغونې نمونه چې موږ پیدا کړې ده، د کندهار د ارغسان د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء یو څو پاڼې دي چې د تالیف کال یې ٦١٢ هـ. دی او دغه لیکوال ډېر روان، روښانه او بې تکلفه نثر لیکلی دی او دا ترې څرګندېږي چې د پښتو نثر د مغولو تر دورې د مخه ساده او روان و. کله چې بایزید پیر روښان د ٩٧٠ هـ. په شاوخوا کې خپل خیر البیان لیکه نو مبهمې او تصنعي جملې یې پکې کارولې او تر ده وروسته بیا نورو لیکوالو (لکه اخوند درویزه او نورو) هم د ده پیروي کوله، څرنګه چې دغه ډول نثر په پښتو کې کوم ادبي او هنري ارزښت او ښایست نه لري، نو ځکه خوشحال خان د پښتو نثر لیکنې هغه ستونزمنه لاره پرېښوده او پښتو نثر یې د ساده، روانې او خوږې پښتو لارې ته برابر کړ.

خوشحال له افغاني دودونو سره سم دستار د انسان د لیاقت او استعداد سمبول ګڼي او پګړۍ د ادارې او د اجتماعي ښېګڼې د قوت لپاره یو تعبیر بولي. تاریخي روایتونه دا خبره ثابتوي چې د دې سیمې خلکو په اداره، سیاست او اجتماعي اخلاقو او جهاندارۍ کې ځینې پاخه اصول او فکرونه درلودل.

اروابناد پوهاند صدیق الله رښتین هم د خوشحال بابا د نثر په اړه لیکي:

خوشحال خان خټك څنګه چې د شعر په نړۍ کې د لوی نوم او شهرت خاوند دی، دغسې د نثر په جهان کې هم یو تکړه پهلوان ګڼل کېږي. په یوولسمه پېړۍ کې چې د پښتو نثر په باغ و بڼ د قافیه وال نثر کومه څپه راغلې وه او پښتو نثر یې له روانۍ او ساده ګۍ ویستلی و، د خوشحال په وخت کې هغه باغ و بڼ بیا تازه ګي وموندله او د پښتو نثر له منځه د قافیې او سجع تکلف لرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو. د دې کار لومړی ببرغ د خوشحال په لاسو پورته شو. ده په خپلو اثرونو کې د عادي روان او ساده نثر لیک ډول بیا میدان ته راوایست او د روښان او درویزه د نیم منظوم نثر سلسله یې وشلوله. لکه څنگه چې خوشحال په منځنۍ دوره کې د پښتو شاعرۍ، په تېره د قومي، ملي او حماسي شاعرۍ سرلاری گڼل کېږي، دغسې د نثر په ډگر کې هم د یو لاربنود او مؤسس په نامه یادېږي.

په دستارنامه کې سیاست، تدبیر، اخلاق، پوهه او پښتونولي دا ټول یو ځای شوي دي او د پښتو په ښایسته جامه کې یې ځان ښکاره کړی دی. په دستارنامه کې ځای په ځای پښتو شعرونه، پارسي بیتونه او عربي عبارتونه هم راغلي دي چې هغه پرې خپل مطلب ثابتوي. دلته د دستارنامې د نثر د بېلگې لپاره د (څلورم هنر د شعر، د نظم) د سرلیک یوه برخه لولو:

((دا هنر چې د شعر د نظم دی، هم داخل د کسب کمال دی، اما مشتق دی له شعوره چې جبلي طبیعت د شعر لري، شعر د هغه دی. فنونه، صنعتونه یې په کسب حاصلېږي. که ډېر تحصیل د علم وکا، صنایع، بدایع د شعر زده کا چې طبیعت د شعر جبلي نه لري، خبره به نظم نه کا. د شعر هم جبلي طبیعت بویه، هم یې علم د صنایع بدایع بویه چې واړه زده کا، سوای تر دا نمک، شیریني د شعر تعلق په درد په محبت لري چې پخته گي یې په استعمال. در اصل شعر په لغت کې کلام منظوم و ته وایي، دواړه مصراع د بیت په تول تللې، په حرفونو سره سمې، عروض قافیه سره جوړ...

د شعر طبیعت په مثال د توند باد دی. لویې ونې طاقت لري چې ورته ودرېږي او که نه چې بنیاد محکم نه لري، هغه ونې له ویخه نړوي. قوت د علم بویه چې وېخ یې پرې محکم وي او کنه، بې افت، مضرت به پاته نه شي چې بې علم شعر وایي څو نقصانه لري.

اول خو به یې درست ونه وایي. د شعر د عیب جاسوسان ډېر دي، ځان به د خندا کا. بل دا چې که فقط د شعر بدایع صنایع د عروض علم زده کا، قوت یې د نور علم نه وي، خطا به ورځنې واقع شي، ایمان به بای کا. بل دا چې د شعر مستي ډېره ده چې تاب یې د مستی د علم په زور رانه وړي، مخبط به شي، که له دې واړو کارونو تېر، کمال یې حاصل، هغه سړی که شعر وایي، هغه علم، حکمت، فضیلت دی، و هغه وته که رخصت نه دی هم رخصت دی.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

خوشحال خان خټک د مهمو منظومو آثارو تر څنګ په نثر هم يو شمېر غوره کتابونه ليکلي دي. په دې لړ کې ((دستار نامه)) په ځانګړي ډول د يادونې وړ ده. دستار نامه خوشحال بابا د هندوستان د رنتبور په زندان کې په ۱۰۷٦ هـ. ق. کال هغه وخت ليکلې ده چې د مغولي مستبد واکمن اورنګزېب له خوا هلته بندي و. په زندان کې ورسره کتابونه نه وو او دغه مهم اثر يې له خپلې حافظې څخه ليکلی دی. د نورو آثارو بيتونه يې هم له خپلې حافظې پکې نقل کړي دي.

دستار نامه د پښتو نثر په وده کې ډېر ارزښت لري. د هغه نثر روان، ساده او ښکلی دی. په دستارنامه کې د پښتو نثر يوه ځانګړې تيره ايښودل شوې ده.

ځرګندونې

ـ رنتنبور: په هندوستان کې د هغه وخت يو مشهور زندان و چې خوشحال بابا پکې بندي و.

ـ ابجد: د شمېر يو ځانګړی ډول دی. زموږ په کلاسيکه شاعرۍ کې د وخت او نېټو د ټاکلو لپاره ترې ګټه اخيستل کېدله. داسې چې هر توری د يو عدد (شمېر) لپاره ټاکل شوی دی. کله چې د يو بيت توري د دغو ټاکلو عددونو په شمېر سره جمع شول نو يوه ځانګړې نېټه يا کال ترې جوړېږي. د ابجد ټول توري داسې دي: ابجد هوز حطی کلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ. او شمېر يې داسې دی:

ا	ب	ج	د	هـ	و	ز	ح	ط	ی
۱	۲	۳	٤	٥	٦	۷	۸	۹	۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

ك	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	ر
۲۰	۳۰	٤۰	٥۰	٦۰	۷۰	۸۰	۹۰	۱۰۰	۲۰۰
ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ		
۳۰۰	٤۰۰	٥۰۰	٦۰۰	۷۰۰	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰		

فعالیتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې د دې لوست یو یو پراګراف په لوړ غږ ولولي. نور زده‌کوونکي دې ورته غوږ شي. په هر پراګراف کې دې یو بل زده‌کوونکی یوه پوښتنه جوړه کړي او له همدې زده‌کوونکي څخه دې يې وکړي چې متن یې لوستی دی. دا کار دې په ټول لوست کې تکرار شي.

۲ــ ګرامري برخه: زده‌کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي:

الف: لومړۍ ډله دې د دې متن خاص نومونه له ځانه سره ولیکي.

ب: دویمه ډله دې عام نومونه یادداشت کړي.

ج: دریمه ډله دې د دې متن صفتونه یادداشت کړي.

د: هره ډله دې خپل لیست ولیکي او ټول دې يې په ګډه لیست بشپړ کړي.

۳ــ د ابجد د تورو د شمېر په اړه دې زده‌کوونکي یو له بله پوښتنې وکړي.

٤ــ خو تنه زده‌کوونکي دې د دستارنامې په اړه خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دستارنامې هغه نثر چې د دې لوست په پای کې راغلی دی، په غور ولولي او بیا دې د شعر او نظم په اړه د خوشحال بابا خبرې په خپلو خپلو عبارتونو ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو قلمي پانګه

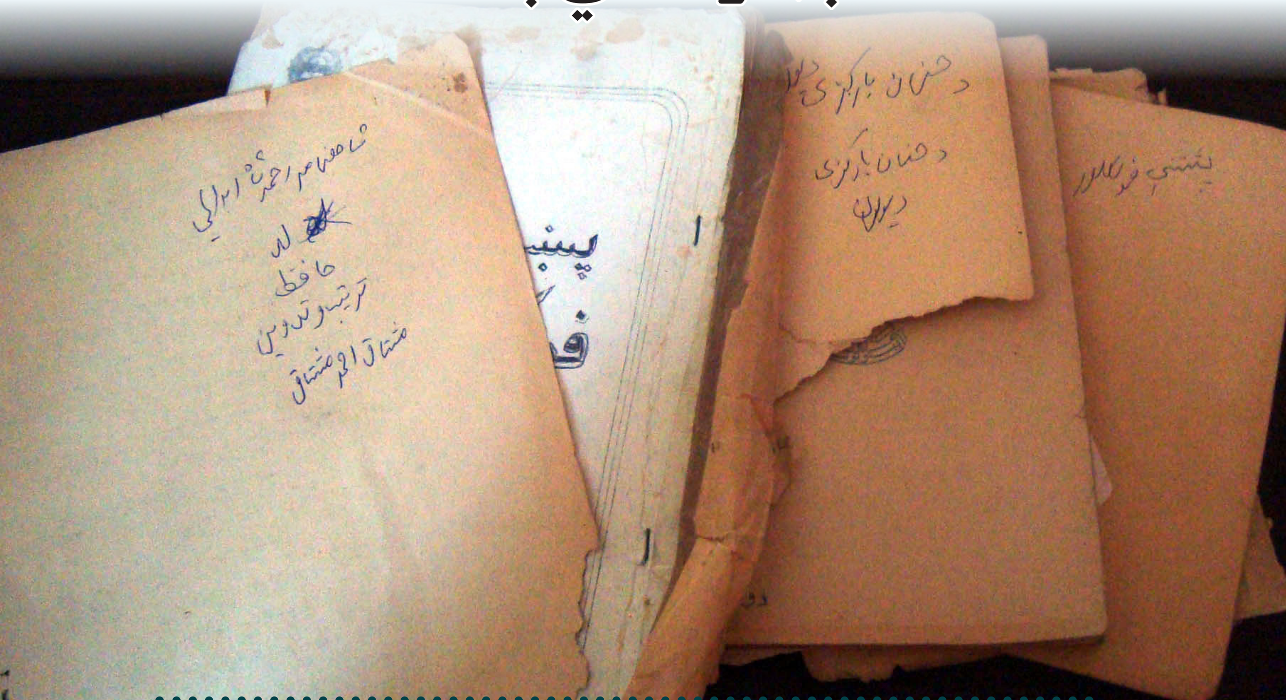

د پښتو ژبې د کتابونو قلمي پانګه زموږ د کلتوري او ادبي میراث یوه ډېره ارزښتناکه برخه ده. دا په پښتو ژبه د لاسکښلو (قلمي) کتابونو هغه نسخې دي چې د تېرو اوږدو کلونو په لړ کې لیکل شوي، په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو کاتبانو یا خطاطانو له خوا خطاطي شوي او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په بېلابېلو هېوادونو کې په ملي کتابتونونو یا ارشیفونو او یا د ځینو کسانو په ځانګړو (شخصي) کتابتونونو کې د قیمتي آثارو په توګه ساتل کېږي.

په دې لوست کې په افغانستان، پښتونخوا او ټوله نړۍ کې د پښتو د دغې ارزښتناکې علمي، ادبي او کلتوري پانګې په اړه تاسو ته ګټور معلومات وړاندې کېږي. د دغې پانګې د ارزښت او اهمیت په اړه به تاسو ته یو شمېر ټکي روښانه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلمي پانګه هغو نسخو یا کتابونو ته ویل کېږي چې په لاس لیکل شوي او خطاطي شوي وي. دغه کتابونه یا قلمي نسخې د دې په څنګ کې چې ځینې یې د خطاطۍ د هنر ښکلې نمونې لري، زموږ د ولس او ژبې د علمي او ادبي شتمنۍ غوره پانګه یې هم په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده.

له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې ارزښتناکې قلمي پانګې ډېره زیاته برخه د زمانو د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده، خو هغه برخه چې موږ ته راپاتې ده او د زمانې توپانونو له ځانه سره نه ده وړې، دغه برخه هم ډېره ارزښتناکه ده. که موږ ښه ځیر شو، نو هغه حالات او شرایط په ښه توګه ځانته څرګندولی شو چې زموږ د دغې مهمې ادبي او کلتوري پانګې ډېره برخه یې تباه کړې، سوځولې او تر خاورو لاندې کړې ده. دلته ځینو هغو لاملونو ته تم کېږو چې زموږ دغه غوره پانګه د زمانو په اوږدو کې څنګه له تباهۍ او ترې تم کېدو سره مخامخ شوې ده:

۱ــ زموږ په ولس کې د زده کړې او سواد د کچې ټیټوالی د دې لامل شوی چې خپله زموږ خلك خپلې دې پانګې ته پاملرنه ونه کړي. له بده مرغه زموږ خلك د خپلې ژبې د مهمو قلمي کتابونو ساتلو او خوندي کولو ته نه دي متوجه شوي. وخت په وخت یې له لاسه وتلي، په قبرونو او سمڅو کې یې تر خاورو لاندې کړي او آن سوځولي یې دي.

۲ــ د کورنیو جګړو او بهرنیو یرغلونو په لړ کې جنګ جګړو هر څه تباه کړي دي. د دغو جنګ جګړو اورونو زموږ ډېر ادبي او کلتوري میراثونه او په دې لړ کې زموږ د ژبې ډېر قلمي کتابونه له منځه وړي او تباه کړي دي.

۳ــ له بده مرغه موږ د اوږدو ناخوالو بهیرونو هم د خپلو کلتوري او ادبي میراثونو راټولولو او تنظیمولو ته نه یو پرېښي. اوس به هم د افغانستان او پښتونخوا په ګوټ ګوټ کې ډېر داسې قلمي کتابونه موجود وي چې موږ ترې نه یو خبر، یا به د کورونو، حجرو او جوماتونو په کونجونو کې پراته وي او یا به په قبرونو او سمڅو کې خاورو او چینجو خوړلي او یا نیمه سلامت پراته وي، خو خپل ولس به یې ترې نه وي خبر.

د شتو معلوماتو له مخې په افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په جلا جلا برخو کې د پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبې هغه قلمي کتابونه چې له پورته یادو شوو ناخوالو څخه روغ پاتې او یا یې تر اوسه پورې مورږ ته پته لګېدلې ده، دغه اثار او کتابونه هم د پښتو د سترو او ارزښتناکو علمي، ادبي پانګو په توګه د پاملرنې وړ دي.

تر اوسه پورې د درې زرو په شاوخوا کې د پښتو قلمي کتابونو څرک لګېدلی دی، دا د داسې یو ولس لپاره چې د ژوند ډېره برخه یې په جنګ جګړو کې تېره شوې او نورې خونړۍ پېښې او تاړاکونه پرې راغلي دي، یوه ویاړلې فرهنګي- ادبي پانګه ګڼل کېږي.

د پښتو د دغو قلمي کتابونو او نسخو په اړه زمورږ یو شمېر پوهانو او یو شمېر بهرنیو څېړونکو پلټنې کړي او څېړې کړې دي. د افغانستان نومیالي لیکوال څېړندوی حبیب الله رفیع د پښتو قلمي پانګې د راپېژندلو لپاره د ستاینې وړ کار کړی، خو لا تر اوسه نه دی خپور شوی. په دې لړ کې یو شمېر کتابونه خپاره شوي او په هند، انګلستان، روسیې، افغانستان او پښتونخوا کې یې یو شمېر پښتو قلمي کتابونه راپېژندلي دي.

د هغو معلوماتو له مخې چې اوس زمورږ په واک کې دي، تر ټولو زیاتې قلمي نسخې د پېښور په پښتو اکاډمۍ کې خوندي دي چې شمېر یې (٥٢٠) نسخو ته رسېږي. ورپسې د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون راځي چې (١٧٧) پښتو قلمي کتابونه پکې ساتل کېږي. د افغانستان په ملي ارشیف کې (١٢٦) نسخې خوندي دي.

په بهرنیو هېوادونو کې تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې د انګلستان په کتابتونونو کې خوندي دي چې شمېر یې (١٦٩) نسخو ته رسېږي. د هند په کتابتونونو کې (١٤٤) او د پخواني شوروي په کتابتونونو کې (٥٠) نسخې خوندي دي.

له دغو رسمي کتابتونونو چې راتېر شو په یو شمېر شخصي کتابتونونو کې هم زیات شمېر ارزښتناک پښتو قلمي کتابونه ساتل کېږي.

د پښتو قلمي نسخو په فهرستونو کې ډېر مهم کتابونه را تر سترګو کېږي چې یو شمېر یې زمورږ د لرغوني او کلاسیک ادب ډېر مهم کتابونه ګڼل کېږي.

په دغو نسخو کې د تالیف له مخې ډېره زړه نسخه د سلیمان ماکو ((تذکرة الاولیاء)) ده چې تر ٦١٢هـ. ق. کال وروسته تالیف شوې ده. د کتابت له مخې ډېره زړه نسخه د پیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

روښان ((خير البيان)) ده چې په ۱۰٦۱هـ. ق. کال کې خطاطي شوې ده.

د شتو معلوماتو له مخې د پښتو قلمي پانګې په لړ کې هغه اثر چې ډېرې زياتې نسخې يې په لاس کې دي د اخوند درويزه ((مخزن الاسلام)) دی چې تر ۳۰۰ زياتې نسخې يې پيدا شوې دي.

په دغو نسخو کې مهمې مصورې نسخې د رحمان بابا ديوان او د سکندر خان ((ليلی او مجنون)) دی چې په سوونو تصويرونه لري. ډېرې نفيسې او هنري نسخې د خوشحال بابا ديوانونه، د مصري خان ګګيانې ديوان، د سکندر خان ديوان او ګڼې نورې نسخې دي چې په ښکلي خط کښل شوې دي. دغه راز ډېرې قيمتي نسخې د خوشحال خان خټک په خپل لاس ليکلی ديوان دی چې پر ۱۰۹۹هـ. ق. کال يې کتابت کړی او دغه راز د محمد هوتک پټه خزانه ده چې په ۱۳۰۳هـ. ق. کال کې يې کتابت ترسره شوی دی.

په دغو نسخو کې يو شمېر نسخې چاپ او خپرې شوې دي، خو يو زيات شمېر دغه قلمي نسخې او کتابونه تر اوسه پورې لا د چاپ په ګاڼه نه دي سمبال شوي. که دغه نور مهم آثار هم چاپ او خپاره شي نو زموږ د ولس ستره ادبي، علمي او کلتوري پانګه به د ټولو لاسونو ته ورورسېږي.

د متن لنډيز:

پښتو ژبه ډېرې قلمي نسخې لري. دغه قلمي نسخې د افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په ملي او رسمي کتابتونونو او ارشيفونو او دغه راز د ځينو کسانو په ځانګړو او شخصي کتابتونونو کې ساتل کېږي. تر اوسه پورې د پښتو د دغې قيمتي پانګې د نژدې درې زره نسخو يا کتابونو پته لګېدلې ده. دغه نسخې زياتره يې په افغانستان، پښتونخوا، انګلستان، هند، پخواني شوروي اتحاد او نورو ځايونو کې خوندي دي. سره له دې چې له دغو نسخو څخه د لرغوني او کلاسيک ادب يو شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي، خوګڼ شمېر داسې مهم او ارزښتناک آثار لا تر اوسه پورې ناچاپ پاتې دي چې خپرېدل يې د ژبې د شتمنۍ په زياتونه کې مهمه ونډه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ د دغه متن یو یو پراگراف دې په وار سره یو یو زده‌کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې ورته غوږ کېږدي.

۲_ د متن له لوستلو او اورېدلو وروسته دې زده‌کوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- تر اوسه پورې په ټوله نړۍ کې د څومره پښتو قلمي نسخو او کتابونو پته لګېدلې ده؟
- تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې په کوم ځای او کوم کتابتون کې ساتل کېږي؟
- په نورو کومو رسمي کابتونونو کې د پښتو قلمي نسخې شته دي؟
- د ملي او رسمي کتابتونونو او ارشیفونو په څنګ کې په نورو کومو ځایونو کې پښتو قلمي نسخې او کتابونه ساتل کېږي؟

گرامري برخه:

الف: تاسو د ستاینوم (صفت) په اړه پوره معلومات لرئ. په دغه ټول متن کې تاسو لومړی صفتونه په نښه کړئ او بیا یې په خپلو کتابچو کې د دغه صفت پر ځای بل صفت وکاروئ، لکه په دې توګه:

((له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې ارزښتناکې قلمي پانګې ډېره زیاته برخه د زماني د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))

د صفتونو (ستاینومونو) له بدلون سره:

((له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې قیمتي لاسکښلې پانګې ډېره زیاته برخه د زمانې د خرابو حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))

ب: په دې متن کې لس قیده په نښه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که تاسو ته د خپل کور، کلي، جومات او حجرې په کوم کونج کې د کوم قلمي کتاب پته لګېدلې وي، په لنډه توګه يې معرفي کړئ. که مو پيدا نه کړ، په کلي کور کې د کوم بل مهم پښتو کتاب په اړه نيمه پاڼه ليکنه وکړئ او په سبا يې خپلو ټولګيوالو ته واوروئ.

د کاظم خان شيدا څو څلوريزې

په لږ قانع شه خاطر کړه جمع
لري له زړه کړه د ډېرو طمع
چې قناعت يې په سيم ونه کړ
سر بريده شوه په زرو شمع

فروتني کړئ سربلندانو
بهره يو نه وړه خودپسندانو
تل خميده وي بارداري څانګې
تواضع خوی کړه بهره مندانو

واوره له ما نه که شنوا يې
د آزله سته ولې رسوا يې
د رزق په مرسته سرګرداني کړې
که مور ترحلقه لکه آسيا يې

په زړه مې ګرځي د غرونو څوکې
حملې د بازو د زرکو کوکې
ووايه څه کا د روه نسيمه
ګيرا منګولې زيبا مښوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالحمید مومند

د پښتو ادبیاتو د لرغوني او منځنۍ دورې د نومیالیو شاعرانو په اړه مو ځای ځای ځیني مطالب لوستي دي. د پښتو په کلاسیکه شاعرۍ کې ډیر لیکوالان او شاعران تېر شوي خو دلته یوازې درې نومیالی څېرې د پښتنو د باباګانو (لویو ستو) په توګه تر بل هر چا د زیات شهرت او محبوبیت لرونکي دي. خوشحال بابا، عبدالرحمٰن بابا او عبدالحمید مومند بابا.

په تېرو ټولګیو کې د خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا په اړه غږېدلي یو، په دې لوست کې د عبدالحمید مومند ژوندلیک، آثار او کتابونه پېژنو او د هغه د شعر په زړه پورې بېلګې لولو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالحمید مومند د پښتو له سترو شاعرانو څخه ګڼل کېږي. له بده مرغه د نورو ډېرو پخوانیو شاعرانو په څېر یې د زوکړې او مړینې جوتې نېټې نه دي معلومې. د زېږېدو د ټاټوبي په هکله یې هم څېړونکي یوه خوله نه وو، خو وروستیو څېړنو جوته کړې ده چې حمید بابا د پېښور- کوهاټ سړک او باړې روډ پر بنی غاړه پراته کلي ماشوګګر (ماشو) کې زېږېدلی دی.

د پخوانیو څېړنو له مخې یې ژوند تر ۱۱٤٥ هـ. ق. پورې باوري و، خو د هغه د شرعة الاسلام نومي کتاب له پیدا کېدو سره سم، معلومه شوه چې تر ۱۱٤۸ هـ. ق. کال پورې خو ژوندی و، ځکه چې هغه کتاب یې په همدې کال پای ته رسولی دی. مزار یې د ماشو (یا ماشوګګر) په لویه هدیره کې دی.

د حمید مومند په آثارو کې دغه لاندې کتابونه تر اوسه پیدا شوي او وخت پر وخت خپاره شوي دي:

۱ـ دیوان: د حمید دیوان د اټکل له مخې د هغه په خپل ژوند کې راټول شوی دی. په ادبي کړیو او محافلو کې د (دُرو مرجان) په نوم هم یاد شوی دی. قلمي نسخې یې زیاتې پیدا کېږي او څو څو ځله په هندوستان، پښتونخوا او افغانستان کې چاپ او خپور شوی دی. د عبدالحمید مومند وروستی چاپ شوی دیوان تر ټولو بشپړ دیوان دی چې (۲۹۰) غزلې، قصیدې، یو مخمس، یو ترکیب بند او دوې څلوریزې لري چې د ټولو بیتونو شمېر یې (۲۹۳۲) ته رسي.

۲ـ شاه او ګدا: د حمید بابا یو ژباړل شوی منظوم داستاني اثر دی. دغه اثر هغه له فارسي نظم څخه پښتو ته اړولی دی. شاه او ګدا په فارسي ژبه د هلالي چغتایي اثر دی. د ژباړې په پیل کې حمید مومند وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې باعث اخونزاده غلام محمد شو | د نفر په خبر صاحب په خوش آمد شو
وې يې زر شه قلم واخله تکيه خدای کړه | په پښتو، فارسي قصه د شاه ګدای کړه
هلالي که د هلال په څېر نګار کړه | ته يې مياشت د خوارلسمې په سينګار کړه
غرض دا چې په غوښتو د دې غرض | را ته پېښ په هره پېښه شو مرض
پرې مې نه لګېدې هېڅ انې بانې | را ته کښېناست مدعي په آستانې
چې يې نه شوم له خاطره وتی هېڅ | خواه ناخواه مې زړه ته واچاوه دا پېچ
لېونې غوندې مې پورې په کور اور کړ | په رڼا مې يې روښانه کلی کور کړ
دې ويلاړ مې فراغت له زړه ولاړ کړ | د بل زړه مې رغاوه خپل مې لتاړ کړ
په تکليف سره مې ګرم سوړ دکان کړ | سم له لاسه مې دا تېر پرې پيکان کړ
چې په زړه کې مې لړم د دې فکرت و | سن زر سل اووه دېرش کاله د هجرت و

۳_ نيرنګ عشق: دغه اثر په فارسي ژبه د مولانا محمد اکرم غنيمت په قلم ليکل شوی او حميد مومند په خوږه او روانه شاعرانه ژبه پښتو کړی دی.

٤_ شرعة الاسلام: دغه اثر په عربي ژبه ليکل شوی دی او ليکوال يې د بخارا مفتي امام الواعظ محمود بن ابی بکر الحنفي دی. حميد مومند د حضرت پيغمبرﷺ د سنتو په اړه دغه کتاب په پښتو خواږه نظم ژباړلی دی. د دغه کتاب بشپړه نسخه چې د اټکل له مخې پنځلس زره بيته ده، تر اوسه نه ده پيدا شوې، خو نيمايي کتاب يې چې تر اوسه تر لاسه شوی دی، د بيتونو شمېر يې (۷۳۶۰) ته رسېږي.

د پښتو ادبي تاريخ څېړونکي حميد مومند په پښتو شاعرۍ کې د هندي مکتب يا هندي سبک مخکښ ګڼي، دی خپله هم په پښتو شاعرۍ کې د داسې يو ځانګړي سبک مؤسس ګڼل شوی دی چې وروسته نورو شاعرانو هم پر هغه لاره يون کړی دی.

کانديد اکاډميسين محمد صديق روهي په دې اړه په زړه پورې بحث کوي چې ځينې برخې يې لولو:

حميد مومند په داسې شرايطو کې لوی شوی دی چې له يوې خوا هندي سبک د خپل عروج لوړې څوکې ته نژدې شوی دی او له بلې خوا د پښتو ادب په هسک کې له دهٔ څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې د خوشحال او رحمان بابا په شان رانه ستوري ځلېدلي وو. د حمید فرهنګي چاپېریال د ادبي نوښتونو او مذهبي بدعتونو د خپرېدو له دوران سره اړه لري. په دغه دوران کې په هنر او شعر کې پرمختیا او نوښتونه لیدل کېږي. حمید د دغه چاپېریال یو پښتون شاعر دی، یعنې د ده په شعر کې د یاد شوي کلتور چاپېریال او د پښتو د ادبي میراث ارزښتونه سره ترکیب شوي دي او نوی سبک یې ایجاد کړی دی. دغه سبک د هندي سبک تر اغېزې لاندې دی، خو تر یوې اندازې یې خپله خپلواکي هم ساتلې ده. حمید د هندي سبک په اړه ښه پوهېده او د هغه د تقلید پوره وړتیا یې هم لرله، خو ده په ارادي توګه د پښتو د خپل متداول سبک خپلواکي په پام کې ساتلې وه.

د حمید مومند په شاعرۍ کې بېلابېل عشقي، اجتماعي، اخلاقي او نورې موضوع ګانې د شعر د مضمون په توګه را تر سترګو کېږي.

چې د بل په نامرادۍ کې مراد غواړې
دا سبب ګڼه د خپلې نامرادۍ

یا دا چې:

یو قدم چې د بدانو پیروي کړې
دانسته په لوی کمر ځغلې میدان خورې
ما ته سره په وینو خوله لېوه لیده شي
چې د ظلم په پیسه پېروی پان خوري

یا:

په خندا خدمت د خلقو کړه که مرد یې
جفاکښه نښانه اوسه تیر مه شه
نور قیدونه واړه سهل دي حمیده
خو په غاړه دې د طمعې زنځیر مه شه

د حمید دیوان چې په ((دُر و مرجان)) هم نومول شوی، د پښتو د لوړې شاعرۍ غوره بېلګې لري. د هغه په دیوان کې د نازکخیالۍ نندارې ته کښېناستی شو او له همدې کبله

(c) ketabton.com: The Digital Library

حمید مومند د نازکخیال او موشګاف شاعر په نوم شهرت لري. د هغه منظومې ژباړې هم د پوره ارزښت وړ دي. د ((نیرنګ عشق)) او ((شاه او ګدا)) منظومې ژباړې یې ډېرې په زړه پورې دي. د حمید مومند د دیوان د انتقادي متن ښاغلي ترتیبونکي د دیوان په سریزه کې د هغه د ژباړو ځانګړنې شمېرلې دي:

۱_ دی ترجمه په داسې قوت کوي چې په دواړو ژبو کې یې لاسبرې ځنې ښکاري.

۲_ د ده ژباړې د بلې ژبې د تعبیرونو رنګ نه لري، بلکې زیار یې ایستلی دی چې د پښتو ژبې په خپل اصلي رنګ کې یې ترجمه کړي.

۳_ د ده ترجمه ټکی په ټکی نه بلکې آزاده ترجمه ده او اصل مطلب یې په خپله خوښه په آزاده توګه ژباړلی دی.

٤_ له ترجمې یې د ژباړې بوی نه راځي او سړی فکر کوي چې دغه وینا خپله د شاعر ده. د ده ټولې ژباړې دغه ځانګړنې لري.

د عبدالحمید مومند له دیوان څخه د هغه د کلام دوه بېلګې را اخلو او د هغه د شعر د نمونو په توګه یې لولو:

لومړۍ نمونه:

یاره مه نمانځه رقیب په دشنامونه
هر سفله ته بخښل نه شي انعامونه

یا مې عمر تلوار کړونی دی یا ته یې
چې همېش راڅخه ځې په لوی ګامونه

په اواز د اوبو تنده نه ماتېږي
کله سود شي د دیدن په سلامونه

یار له یاره خوا په خوا فایده مومي
اخیستی نه شي بوسه په پیغامونه

کامراني مې له تا هېڅ حاصله نه کړه
ډېر مې وکړه په دا طمع ناکامونه

چې له تا د وفا طمع کړم پوهېږم
بېهوده بردم و عنقاو ته دامونه

چې مجنون غوندې په مینه کې ګمنام شي
د هغو په جهان وخېژي نامونه

چې سبا مشت و ګرېوان وي له خوبانو
که نن وکاندي حمید سل سوګندونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه بېلګه:

ارزومنـد د یـار د درد پـه دوا مـه شـه
ېګانه د خپلو منځ لره را مه شه

هنګامـه د مینـې ګرمـه ده تـر حسـنه
د مجنون د در ګدا شه لیلا مه شه

کـه بانـه دي د نـګار تـول تېره غشـي
یو زما د زړه له نخښې خطا مه شه

کـه مې پرېوته سـیاهي په خاطـر باندې
چې له زلفو د دلدار ده رڼا مه شه

کـه بلا په عشـق کې ډېـرې وي ناصحه
دا بلا واړه په ما شه په تا مه شه

پروانـه غوندې خوله پټه خپسـر سـېزه
د سپند په څېر شوخ چشم رسوا مه شه

هېڅ دې دم وربان‌دې نه لګي ناصحه
دا حمیـد بـلا وهلـی مـلا مـه شـه

د متن لنډیز:
عبدالحمید مومند د پښتو په پخوانیو شاعرانو کې د پوره شهرت خاوند دی. په پښتو ادب کې تر خوشحال خان ختک او عبدالرحمن بابا وروسته، د حمید مومند شهرت او محبوبیت تر نورو زیات دی. د حمید ژوند تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پورې باوري دی. د شعر دیوان یې د ((دُرو مرجان)) په نوم شهرت لري او پر دیوان سربېره یې دغه آثار هم په نظم ژباړلي دي: شاه او ګدا، نیرنګ عشق او شرعة الاسلام.
عبدالحمید مومند د خپل ځانګړي سبک شاعر دی او نورو ډېرو شاعرانو د ده د سبک پیروي کړې ده. هغه په پښتو شاعرۍ کې د نازکخیال او موشګاف شاعر په توګه هم پېژندل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګندوني

هلالي چغتايي: د نهمې هجري پېړۍ د پای او د لسمې پېړۍ د پيل شاعر دی.
هلالي چغتايي د پارس په استر آباد کې زېږېدلی او په هرات کې لوی شوی دی. خپل نوم يې بدر الدين دی. په ۹۳٦ هـ. ق. کال وژل شوی دی.

مولانا محمد اکرم غنيمت د مغولي اورنګزېب د واکمنۍ په وخت کې د لاهور د نواب محمد مکرم خان نديم او مصاحب و. ويل کېږي چې مولانا غنيمت د محمد مکرم خان د زوی عزيز او د هغه د پی مخي (معشوق) يعنې شاهد کيسه د نيرنګ عشق په نامه په نظم وليکله.

هندي مکتب يا سبک: دا چې په فارسي يا پښتو ادب او شاعرۍ کې د هندي مکتب اصطلاح سمه ده که د هندي سبک، څېړونکي بېلابېل نظرونه لري. ارواښاد محمد حيدر ژوبل د هندي سبک ځانګړني داسې شمېرلي دي:

۱ــ باريک مضمونونه، پېچلي افکار، غير طبيعي خيالونه، خاصې استعارې، کنايې او تشبيه ګانې او ډېره زياته خيالبافي.

۲ــ له ژوند نه شکايت، د ژوند د کرغېړنو اړخونو بيانول.

۳ــ د اغراق او مبالغې په ډول د غم، درد او خپګان څرګندولو ته تمايل.

٤ــ وياړ او غرور او په شعر کې د خپل مقام په لوړتيا فخر کول.

٥ــ له حده زياته مبالغه او اغراق.

انتقادي متن:
د پخوانيو کتابونو او د شاعرانو د ديوانونو د انتقادي متن ترتيب دې ته وايي چې له بېلابېلو قلمي او چاپي نسخو څخه يو داسې متن برابر شي چې کره او سم وي. په حقيقت کې له بېلابېلو نسخو د يوې کره نسخې برابرولو ته انتقادي متن وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ د دې متن یو یو پراګراف دې یو یو زده‌کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

ـ حمید مومند له کومو دوو نورو نومیالیو پښتنو شاعرانو سره د شهرت او محبوبیت له کبله په یو کتار کې یادېږي؟

ـ د حمید مومند دیوان په کوم نوم یادېږي؟

ـ عبدالحمید مومند د کوم سبك په شاعرانو کې شمېرل کېږي؟

۳ـ زده‌کوونکي دې په دغو څلورو ځوابونو کې یو سم ځواب په نښه کړي:

حمید مومند د دغو آثارو څښتن دی:

الف: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، نیرنګ عشق، دستار نامه.

ب: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، تاریخ مرصع، شاه او ګدا.

ج: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، شاه او ګدا، نیرنګ عشق

د: شاه و ګدا، شرعة الاسلام، خیر البیان، نیرنګ عشق.

٤ـ څو تنه شاګردان دې پر دغو موضوع ګانو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د هندي مکتب ځانګړنې
- د حمید مومند د ترجمه شوو کتابونو ځانګړنې
- د حمید مومند آثار

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې له دې لوست څخه په استفاده، په پښتو ادب کې د حمید بابا د مقام په اړه لنډ څه ولیکي او په بله ورځ دې یې په ټولګي کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد شاهي شهنامه

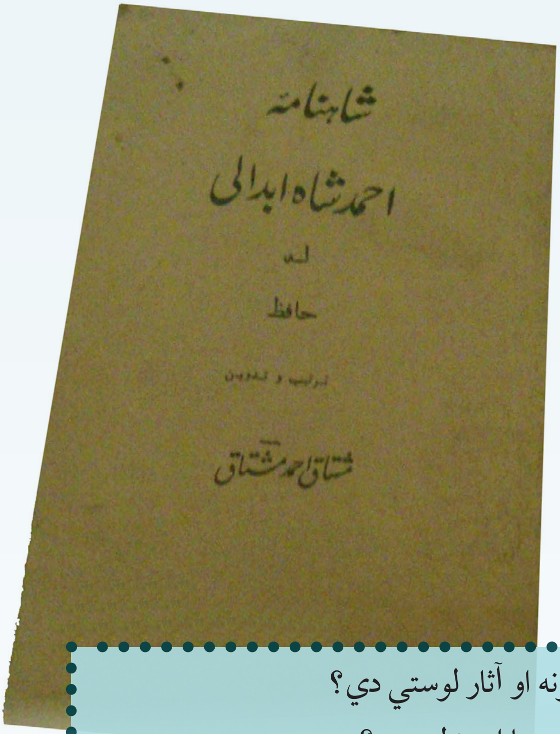

د احمد شاه بابا په هکله مو کوم کتابونه او آثار لوستي دي؟

د احمد شاه بابا خپل شعرونه مو لوستي يا اورېدلي دي؟

احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ايښودونکى دى. د هغه په همت له افغان هوتكي پاخون وروسته د نوي خپلواك افغان دولت بنسټونه کېښودل شول. احمد شاه بابا د دې په څنګ کې چې نوميالى واکمن و، عالم، فاضل او شاعر شخصيت هم و. له کتاب او علم سره يې د زړه مينه لرله او د واکمنۍ له بوختياوو سره سره يې کتاب او قلم هم د بوختياوو يوه برخه وه.

دلته د دغه افغان واکمن بابا په اړه د ليکل شوې شهنامې په اړه تاسو ته معلومات وړاندې کوو چې په هماغه زمانه کې د حافظ مرغزي په قلم کښل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((احمد شاهي شهنامه)) د لوی احمد شاه بابا د وخت د پېښو په اړه ليکل شوی منظوم اثر دی. دغه منظوم اثر د احمد شاه بابا په امر د هغه د مهال يو شاعر حافظ گل محمد مرغزي ليکلی او په ۱۱۷٦هـ. ق. کال يې بشپړ کړی دی.

((شهنامه)) هغه اثر ته ويل کېږي چې تر ډېره حماسي بڼه لري، د واکمنانو، اميرانو، پاچاهانو او پهلوانانو د حالاتو او پوځي کارنامو په اړه کښل کېږي. شهنامه د ((شاهنامه)) په بڼه هم ليکل کېږي او منظومه بڼه لري، په پخوانيو ادبياتو کې شهنامه ليکل دود و.

د حافظ مرغزي د احمد شاهي شهنامې يوازينی قلمي نسخه د انگلستان په ((برېټيش موزيم)) کې ساتل کېږي. د هماغې نسخې د مايکرو فلم له مخې لومړی په پېښور کې د پښتو اکيډېمی له لوري او په راوروسته کې په کندهار کې د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد له پېژندنې او تعليقاتو سره د ښاغلي محمد معصوم هوتک په سريزه او همت چاپ شوې ده.

لکه چې ارواښاد استاد رشاد ليکي: ((د حافظ گل محمد مرغزي د زوکړې ځای او د خاړپوخو مېنه (مرغزه) کلی دی چې د پېښور شمال شرقي لور ته د صوابۍ په شاوخوا کې واقع دی.)) حافظ په يو غزل کې ويلي دي:

د مجلس ياران دې ولاړل رابه نه شي
که تل ژاړې د مرغز په گورستان

د وطن په بېلتانه کې يې ويلي دي:

که مرغز لرم وطن	تري جدا يم په دا تن
دا اميد لرم له خدايه	که مې بوزي له دې ځايه
که سفر کړې د ختن	هېر به نه کړې خپل وطن
په کمند د غم اسير يم	بې وطنه اوس فقير يم
د ختن د ملک غزال يم	اوس بندي د غم په جال يم

حافظ گل محمد په ۱۱۲٦هـ. ق. کال زېږېدلی او د شهنامې د بشپړولو پر کال ۱۱۷٦هـ. ق. يې عمر پنځوسو کالو ته رسېدلی و. داسې ښکاري چې هغه ډېر وخت له

(c) ketabton.com: The Digital Library

وطنه لرې په پنجاب کې اوسېدلی دی. د هغه له شعرونو ښکاري چې په ډهلي کې له احمد شاهي پوځونو سره هم ملګری و. ژوند يې تر ۱۱۷۹هـ. ق. پورې باوري دی... د موجودې شهنامې د ټولو بيتونو شمېر څلورو زرو ته رسېږي.

د احمد شاهي شهنامې پر لومړۍ وقايه د حافظ مرغزي درې غزلې هم راغلې دي. يوه يې د بېلګې په توګه را اخلو:

ګـاه دي مـخ کـلـه دي ځنګ ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ ګـاه دي صلحه ګـاه دي جنګ
اوس خـنـدا کـوه خـوشـحـال شه ‌‌ لـه زړه لـېـرې کـــړه دا زنګ
کـه دولـــت درســـره ډېـر شي ‌‌ خـــو بـــه پـاتـــه شـــې ملـنګ
تـمـام لانـــدې شـــو تـر خــاورو ‌‌ ډېـر يـوسـف غـونـدې خوشرنګ
لـــه اشـــنـــا ســـره اشــنـــا شه ‌‌ کــه تــه ډېــر يــې شــوخ و شنګ
حـــافـــظ پـــاخـــه قـــلـــنـــدر شه ‌‌ او بـــس دا پـــرېـــږده آهنګ

احمد شاهي شهنامه ۳۶ بحثونه او فصلونه لري او د احمد شاهي دورې د لومړيو شپاړسو کالو د پېښو په روښانولو او څرګندولو کې د يو ښه او ګټور اثر په توګه کار ورکوي. دغه منظوم اثر د مثنوي په بڼه ليکل شوی او د هرې مسرې سېلابونه يې (اته) او کله کله (نهه) دي. تر ډېره حده يې نظم روان او ساده دی.

حافظ مرغزي له حمد، نعت او مناقبو وروسته خپله شهنامه په دغه سريزه (ديباچه) پيلوي:

تـه زمـا پـه شـعـر کـړه ګـوش ‌‌ چـې بـلـنـد شـې پـه دا هـوش
پـه تـنـظـيـم زمـا نـظـر کـړه ‌‌ ښـه تـازه پـرې دا بـصـر کـړه
پـــرې دمـــاغ کـــړه معطر ‌‌ چـــې مـذکـور کـه د کـشـور
دا دنـيـا ده لـکـه بـاغ ‌‌ چـې بـهـار شـي ورک شـي زاغ
شـاهـنـامـه ده رنـګـيـنـه ‌‌ د خـوبـۍ ده ګـنـجـيـنـه
پـه تـــرازو د عـقـل سنج ‌‌ جـــواهـــر لـــري د ګـنـج
ښـــه درونـــه دي آبـــدار ‌‌ کـه يـې بـادشـاه شـي خـريـدار

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاهنامه ده نو عروس   نه ثاني لري په طوس
سزاوار ده د بادشاه   دبدبه لري پر ماه
چې فرمان د شهريار و   په زيبا ښکلي گفتار و
چې حافظ دي شاهنامه که   په جهان دي دا نامه که
شاهنامه دي کار نگين   جوړ زيبا در ثمين
يکې حال دي د جهان وي   ښه گنجونه دي عيان وي
ښه مذکور دي که د جنگ   چې پرې صاف شي د زړه زنگ
د بادشاه مې حال بيان که   چې دا سير يې د جهان کا
ما بيان که په تفصيل   په خپل ځای په قال و قيل
چې شاهنامه کړه ما اغازه   رنگينه راغلله طنازه
د طوسي چې شاهنامه ده   ښه زيبا يې ښکلې جامه ده
په پارسي ژبه بيان ده   په قلم کاغذ عيان ده
اما دا وگوره گنج   خوشنما درونه سنج
په زبان دراني   ښه بيان دی افغاني
د احمد شاه در دران   يکې حال مې کړ بيان
چې کتاب مې شه تيار   په تحرير زما نگار
په څو ورځې وم خاموش   بيا مې شعر راغی په جوش
معطر مې شه دماغ   ښه تازه په سير د باغ
شاهنامه کړه ما تياره   ډېر شيرينه ډېر آبداره
پښتنو د پاره واړه   دا خواري مې شوه په غاړه
ته پرې وکړه ښه نظر   چې سنگين شي لکه غر
موړ به نه يو دا به وينه   دا قصه به نور کوينه
يادگاري ده په دنيا   له ما واوره دا وينا
خدايه ته شې مهربان   چې شيرين مې شي زبان
ښه کلام مې کړې شيرين   چې تري خاخي انگبين

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاهي شهنامې چاپي نسخه له (۷۰۰) زيات مخونه لري. له اصل متن مخکې سريزې او په پای کې د استاد پوهاند رشاد بشپړ تعليقات راغلي دي. په دغو تعليقاتو کې د هغو اشخاصو بشپړه پېژندنه راغلې ده چې په احمد شاهي شهنامه کې يې يادونه شوې ده او د احمد شاهي عصر مهم شخصيتونه وو.

د متن لنډيز:

احمد شاهي شهنامه د حافظ گل محمد مرغزي په قلم ليکل شوی تاريخي اثر دی. دغه مهم کتاب مؤلف خپله د احمد شاه بابا په لارښودنه ليکلی دی. دغه اثر په مثنوي بڼه نظم شوی، نظم يې روان او له تکلفه خالي دی.

احمد شاهي شهنامه د حافظ مرغزي له خوا په ۱۱۷۶هـ. ق. کال بشپړه شوې ده. د دغه مهم تاريخي اثر يوازينی قلمي نسخه د انگلستان په ((بريتيش موزيم)) کې خوندي ده او د هماغې نسخې له مايکرو فلم څخه په پېښور او کندهار کې چاپ او خپره شوې ده.

حافظ گل محمد مرغزي د پښتونخوا د صوابۍ شاوخوا د مرغز په کلي کې زېږېدلی و. په احمد شاهي شهنامه کې د احمد شاه بابا د پاچاهۍ، جنگونو او واکمنۍ نور حالات راغلي دي، په تېره بيا د هغه د واکمنۍ د لومړيو شپاړسو کلونو حالات پکې په پوره تفصيل سره راغلي دي.

خرگندونه

مايکرو فلم: زياتره قلمي نسخې چې د نړۍ په کتابتونونو او آرشيفونو کې ساتل کېږي، نو د نورو د استفادې لپاره ترې مايکرو فلم جوړېږي. مايکرو فلم د هغو نسخو عکاسي شوې بڼه وي او د يو شمېر تخنيکي وسايلو په مرسته ترې ښه گټه اخيستل کېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده‌کوونکي دې یو ځل متن په چوپتیا سره ولولي، بیا دې د دې لوست د نظمونو برخه زده‌کوونکي په خپل خپل وار په لوړ غږ سره ولولي.

۲_ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- شهنامه څه ډول کتاب ته وايي؟
- احمد شاهي شهنامه د چا له خوا لیکل شوې ده؟
- احمد شاهي شهنامه د چا په امر او لارښوونه لیکل شوې ده؟

۳_ دغو څلور ځوابه پوښتنو کې یو یې سم ځواب دی، هماغه سم ځواب په نښه کړئ:

_ د احمد شاهي شهنامې د مؤلف نوم کوم یو دی؟

الف: خانعلوم

ب: پیر محمد کاکړ

ج: حافظ گل محمد مرغزي

د: شمس الدین کاکړ

_ د احمد شاهي شهنامې یوازینی قلمي نسخه چېرته خوندي ده؟

الف: د کابل ملي ارشیف

ب: د پېښور پښتو اکاډمي

ج: بریټیش موزیم

د: د افغانستان د علومو اکاډمی کتابتون

٤_ دوه تنه زده‌کوونکي دې پر دغو موضوع‌گانو پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي:

- احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی
- د احمد شاهي شهنامې تاریخي ارزښت

کورنی دنده

زده کوونکي دې د خپلو عمومي معلوماتو او د اضافي مطالعې پر بنسټ د لوی احمد شاه بابا د ژوند، شخصیت، کارنامو او شعرونو په اړه دوه مخیزه لیکنه ولیکي او په بله ورځ دې یې په پښتو ساعت کې خپلو ټولګیوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو اوسنۍ (معاصره) دوره

په لسم او یوولسم ټولګي کې مو د پښتو ادبیاتو د تاریخ دوه مهمې دورې لوستي دي. په لسم ټولګي کې د پښتو ادب لرغونې دوره او په یوولسم ټولګي کې مو د پښتو ادب منځنۍ دوره لوستې ده. دغه لوست د پښتو ادب د اوسنۍ (معاصرې) دورې په اړه دی. دغه بحث د ادبیاتو د تاریخ بحث دی او د ادبیاتو په تاریخ کې د یوې ژبې او یو ولس ادبي ــ هنري آثار د خپل وخت د تاریخي ــ ټولنیزو حالاتو په پام کې ساتلو سره او د یو ولس د عمومي تاریخ د پېښو په رڼاکې باید مطالعه شي. په دغه څېړنه کې د ادب پوهنې د یوې مهمې څانګې په توګه (ادبي تاریخ) مطرح کېږي او لیکل کېږي. په ادبي تاریخ کې د یو ولس ادبي آثار په هر اړخیزه توګه د خپل تاریخي تسلسل په پام کې ساتلو سره ارزول کېږي او هنري ــ ادبي ارزښتونه یې څېړل کېږي. د پښتو ادبیاتو د اوسنۍ دورې په اړه په دغه لوست کې مو هم دې ټکو ته باید پام وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې مهمه دوره ده. مخکې له دې چې په دې اړه خبرې وکړو چې د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره له کوم مهال څخه پیلېږي، غوره به وي، دې ټکي ته تم شو چې د دغه نوي بهیر د پیلېدو په ځینو خاصو لاملونو او عواملو لنډې خبرې وکړو. دا هغه ټکي دي چې موږ ته به دا هم راڅرګنده کړي چې څنګه د پښتو ادب دغه معاصره دوره پیل شوه او دا کوم مهال و؟

په افغانستان او ټوله پښتونخوا کې د وخت او زمان د یو لړ بدلونونو، پرمختګونو او نوو پېښو په رڼا کې، داسې حالات رامنځته شول چې ادب ته یې هم یو نوی لوری ورکړ، څرنګه چې د زمان دغو حالاتو د ژوند پر هر اړخ خپل اغېز وکړ، ادبیات ترې هم په پوره توګه اغېزمن شوي دي. دغه نوي بدلونونه کوم کوم وو:

۱ـ د نړۍ له بېلابېلو برخو د تمدن د نوو پرمختیایي بېلګو راڅرګندېدل، پر دغه بهیر خپل اغېز وکړ. دغه بېلګې په ځانګړې توګه پر هندوستان او بیا پر افغانستان د انګرېزانو له ښکېلاک سره د نوو نښو نښانو په توګه راڅرګندې شوې. دغو استعماري (ښکېلاکي) موخو، د نورو اړخونو په څنګ کې د لویدیځې نړۍ د تمدن ځینې بېلګې هم یا له ځانه سره یوځای او یا له ځانه یو څه مخکې راواستولې. دغه اغېز پر ختیځو ځنډو سربېره، له لویدیځو خواوو او د هغه هېوادونو له لوري هم د اغېز له نورو بڼو سره راڅرګند شو، په دې معنا چې د نوي ژوند او نوي تمدن نوې بېلګې او څرکونه موږ ته له نورو خواوو هم رارسېدلي دي.

د امیر دوست محمد خان او بیا د امیر شېر علي خان د واکمنۍ په دوران کې د نوي تمدن لومړۍ صنعتي بېلګې افغانستان ته هم راغلې. د وسلو فابریکه جوړه شوه. په ۱۲۸۲ هـ. ق. (۱۸۷۰م.) کال کې په افغانستان کې لومړۍ مطبعه فعاله شوه. په راوروسته کلونو کې (د امیر عبدالرحمن خان، امیر حبیب الله خان او غازي امان الله خان د واکمنیو په وختونو کې) مطبعو لازم پرمختګ وکړ. نورې فابریکې هم جوړې شوې، سینما او راډیو فعالې شوې او د تمدن نور نوي مظاهر (نمونې) د رارسېدو په حال کې وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد حبیبي په دې اړه لیکي: په دې دوره کې د اروپا د مدنیت صنعتي دوره پیل شوې وه او پر هندوستان باندې د انګرېزانو استعمار بشپړ شوی و، هندوستان ته د نوي مدنیت او صنعت اغېزې رارسېدلې وې. چاپخانې او د کتابونو د خپرولو وسیلې هم ډېرې شوې وې. انګرېزان له دغو څیزونو سره د اباسین غاړو ته هم راورسېدل. دوی د پښتونخوا یو ستر فرهنګي مرکز یعنې پېښور ونیو او په ۱۸۳۹م. کال یې پر افغانستان هم یرغل وکړ.

۲_ په افغانستان کې لومړنۍ معلومه جریده د ((شمس النهار)) په نوم په ۱۲۹۰هـ. ق. (۱۸۷٤م.) کې خپره شوه. په دغه وخت کې ځینې کتابونه هم چاپ او خپاره شول، په پېښور او لاهور کې بیا د پښتو کتابونو د چاپولو بهیر لاګړندی شو. د نوي تمدن، د کتاب د چاپ او د مجلو او جریدو د چاپ دغې چټکتیا پر ادبیاتو او د ادبیاتو پر بدلون او وده خپله اغېزه لرله.

د امیر حبیب الله خان په وخت کې لومړی د مولوي عبدالرؤف کندهاري په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانستان)) په نوم جریده خپره شوه چې له یوې ګڼې وروسته یې د خپرېدو لړۍ بنده شوه. وروسته د افغانستان د ژورنالیزم د پلار، نومیالي لیکوال او مبارز محمود طرزي په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانیه)) د جریدې خپرونې د پښتو ادب پر وده او بدلون لوی اغېز درلود.

۳_ په هېواد کې د نوو او عصري زده کړو پیل، د نوي ادبي یون لپاره یوه په زړه پورې پیلامه وه. په ۱۹۰۳م. کال کې په کابل کې ((حبیبیه ښوونځی)) جوړ شو او د نوو عصري مکتبونو جوړېدل ټولو ولایتونو ته هم وغځېدل. دې کار هم د پرمختګ نوې لارې چارې برابرې کړې.

٤_ د مشروطیت غورځنګ په افغانستان کې د نوي سیاسي، کلتوري او ادبي بدلون نوی زېری له ځانه سره لاره. دغه غورځنګ له ۱۹۰۵م. کال څخه راپیلېږي. دغه حرکت په هېواد کې د داخلي استبداد او د زورواکۍ د ختمولو او د پرنګي له ښکېلاک څخه د وطن د خلاصون په بنیادونو جوړ شوی و. په دغه غورځنګ کې شامل زیاتره مبارزان

(c) ketabton.com: The Digital Library

علمي، ادبي او فرهنګي کسان وو، لکه: مولوي محمد سرور واصف کندهاری، کاکا عبدالعزيز الکوزی، مولوي عبدالواسع، مولوي عبدالرب، غلام محي الدين افغان، محمد انور بسمل، کاکا سيد احمد لودين، محمود طرزی، عبدالرحمن لودين، عبدالهادي داوی پرېشان او يو شمېر نور...

دغه غورځنګ هم زموږ پر اوسنيو ادبياتو خپل اغېز خپور کړ او په تېره بيا له بهرني ښکېلاک څخه د خلاصون د ولولو په راپارولو کې يې زياته ونډه واخيستله. پښتو ادبيات، د دغو او يو شمېر نورو ټکو په پام کې نيولو سره يوه نوي دوران ته داخلېږي او دا د پښتو ادب اوسنۍ يا معاصره دوره ده. دا چې دغه دوره په دقيق ډول له کوم مهال څخه پيلېږي، د پښتو د اوسنيو ادبياتو د څېړونکو له خوا بېلابېل نظرونه وړکړل شوي دي. نوميالی افغان څېړونکی محمد صديق روهي د دغو بېلابېلو نظرونو له راوړلو وروسته دې پايلې ته رسېږي.

د پښتو معاصر ادب په لره پښتونخوا کې د ۱۹۱۰م. کال شاوخوا د (افغان) جريدې په خپرېدلو سره پيلېږي. په دغه جريده کې د پښتو ادب نوي ډولونه او ژانرونه دود شول او راحت زاخيلي، فضل محمود مخفي، عبدالاکبر او نورو ليکوالو او شاعرانو د معاصر ادب زړي وکرل.

په افغانستان کې د سراج الاخبار د دويم ځل (۱۹۱۱م.) په خپرېدو سره د پښتو معاصر ادب بنسټ کېښودل شو.

په حقيقت کې د شلمې پېړۍ په رابرېدلو سره په افغانستان کې د معاصر ادب د پيلېدو لپاره عيني او ذهني شرايط برابر شوي وو. په دغه وخت کې معاصر ادب د يو متعهد او رسالتمن ادب په توګه د ټولنې په خدمت کې په کار واچول شو. ادبيات د يو معنوي مشال په توګه د ذهنونو د روښانولو لپاره استخدام شو. د دغه وخت يو شمېر نامتو شاعرانو او ليکوالو د ادبي تخليقاتو له لارې د ځانځانۍ، استعمار، خانخانۍ او استبداد پر ضد چټکه مبارزه کوله.

د پښتو ادب د اوسنۍ دورې يوه اساسي ځانګړنه داده چې په دغو شعري او نثري آثارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د موضوع او فکر له پلوه نوې موضوع ګانې ور داخلې شوې. د وخت عمده ارمانونه او هیلې د ادبي لیکنو او شعرونو محتوا شوه. د دې په څنګ کې د چوکاټ او فورم له پلوه هم یو لړ بدلونونه رامنځته شول. ادبي او هنري نثر ته پاملرنه واوښته، نوي ادبي ډولونه، لکه: لنډه کیسه، ناول، ډرامه او ننداره او نور ولیکل شول. د پخوانیو چوکاټونو په څنګ کې د شعر نوي چوکاټونه هم رامنځته شول او ازاد شعرونه هم دود شول.

د پښتو ادب د معاصرې دورې په لومړنیو لیکوالو او شاعرانو کې د دغو کسانو نومونه د یادولو وړ دي:

مولوي صالح محمد کندهاری، غلام محي الدین افغان، مولوي عبدالواسع کندهاری، عبدالعلي مستغني، عبدالهادي داوی، امین الله زمریالی او یو شمېر نور... په کوزه پښتونخوا کې د لومړي دوران نومیالی ادبي څېرې دا دي: فضل محمود مخفي، مولوي احمد، منشي احمد جان، میر احمد شاه رضواني، راحت زاخیلی، عبدالاکبر اکبر، عبدالمالك فدا، ماسټر عبدالکریم او یو شمېر نور...

زموږ یو شمېر څېړونکو د پښتو د معاصر ادب دوره هم په څو پړاوونو وېشلې ده او دغه راز په هره سیمه کې یې د ودې او پرمختګ پر ځانګړو شرایطو او امکاناتو بحثونه شوي دي. له هغو مشرانو، لیکوالو او شاعرانو څخه چې راتېر شو زموږ یو شمېر لیکوالو او شاعرانو په راوروسته وختونو کې خپلې ژبې او ادب ته د خپلو تلپاتې آثارو په لیکلو سره، نه هېرېدونکې خدمتونه کړي دي. دوی د نوي دوران او عصر له غوښتنو سره سم او د خپل هېواد، خپلو خلکو او خپلې ژبې د ارتیاوو په پام کې ساتلو سره نوي او په زړه پورې آثار ایجاد کړل. په دې لړ کې په افغانستان کې د دغو کسانو نومونه په خاص ډول د یادولو وړ دي:

عبدالحی حبیبي، قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله رښتین، عبدالشکور رشاد، محمد رفیق قانع، برهان الدین کشککي، عبدالرحمن پژواک، غلام جیلاني جلالي، محمد موسی شفیق، سیلاب ساپی، محمد جان فنا، سید شمس الدین

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجروح، سید حسن حسن، بهاؤالدین مجروح، حبیب الله تږی، مستوره شال، ابراهیم عطایي، دوست شینواری او ډېر نور...

دغه راز په پښتونخوا کې هم د دې دورې مهمې څېرې د یادولو وړ دي لکه:

کاکاجي صنوبر حسین مومند، سید رسول رسا، حمزه شینواری، عبدالغني خان، صاحبزاده محمد ادریس، عبدالخالق خلیق، نصر الله خان نصر، محمد اسلم خټک، رشید علي دهقان او یو شمېر نور...

د معاصر پښتو شعر د پیلامې د یوې بېلګې په توګه له ((سراج الاخبار افغانیه)) څخه د مولوي صالح محمد هوتک یو شعر را اخلو او د دغې دورې د پیلامې د یوې بېلګې په توګه یې لولو. سره له دې چې دا د عبدالهادي داوي پرېشان د دري شعر پښتو منظومه ژباړه ده، خو ډېره په زړه پورې بڼه لري، د ژباړې رنګ پکې نه ښکاري او د وخت یوه ډېره مهمه موضوع پکې ځای شوې ده، دا لا هغه وخت دی چې افغانستان بشپړه سیاسي خپلواکي نه لري او دغه شعر په همدغه دوران کې د سراج الاخبار په پاڼو کې خپور شوی دی

یو سحر زما تر غوږ شو له بلبله — په قفس کې یې ژړل دا یې ویله
چې بندي شوم د صیاد له سخته دله — ولې نه پوښتي څوک حال زما یو له بله
ولې نشته بې فغانه کارو بار زما
ولې حبس ابدي راغی په وار زما
نه محرم چې د زړه حال ورته بیان کم — نه مې وس چې خبرداره بلبلان کم
نه ملګري چې چمن ته یې روان کم — بیا بیان ورته د ګل او د ریحان کم
خپل ډک زړه د ارمانو ورته خالي کم
ټول مرغان د چمنو په ځان حالي کم
چاته وژاړم، پر چا باندې فریاد کم — چاته خاوري پر خپل سر باندې باد کم
چاته وګورم په څه شي زړګی ښاد کم — د صیاد له لاسه چاته عرض و داد کم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خه راوشو چې د تور قفس بندي شوم
نه خلاصېږم په دا بند کې ابدي شوم

ولې زه له خپله سيله راجلا شوم　　ولې زه له خپل وطنه راجدا شوم
ولې زه په وير اخته په واويلا شوم　　کور وکلی مې شو پاتې خوار تنها شوم

کوم ظالم کړمه بندي خدای دې بندي کې
خدای دې ما غوندې اخته په جدايي کې

اوس به زه لکه ها نور په هوا تلمه　　په هوس د آزادۍ به نازېدمه
پر غونچو به د ګلانو موسېدمه　　ورځ په ورځ به غوړېدمه لوبېدمه

چا بندي کړم خدايه تې په ځان اخته کې
په قفس يې د زندان جګر سوخته کې

اوس به ګرځېدم آزاد په چمنو کې　　الوتم به په صحرا او په باغو کې
مست به ګرځېدم خوشحال په شګوفو کې　　ولې اوس يم په غمو په اندېښنو کې

چې بندي دې د قفس کړمه صياده
خدای دې ما غوندې بندي که اې آزاده

الغرض چې ده وهلې دا ناري　　د قفس له لاسه و په غلبلې
چې ناګاه د چمن باد راغی له کښې　　چې پر ونښت دا يې وواته له خولې

مګر دا باد د چمن د خوا راغلی
د شعر وروستی برخه چاپسېزمدله: صبر و آرام يې راځخه وړی

په حسرت او په افسوس يې دا ويله　　وګلشن ته يې کتل بيا يې ژړله
د قفس و دروازې ته يې ځغستله　　لار يې نه وه وزرونه يې کړپوله

په هوا شو سر يې ونښت له قفسه
وينې توی شوې سوړ پوړ ولوېد له هوسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سـر تـر پایه پـه سـرو وینو کـې غرقاب و — ځان بایللی، زړه زخمي، حال يې خراب و

یا بې هوښـه، یا پر هـوښ، په اضطراب و — چې پر هوښ به شـو گویان به په دا باب و:

سـر مـې بـایـلـو پـه هــوا د آزادۍ

شـکـر شـکـر شــوم فــدا د آزادۍ

په افغانستان کې د پښتو د معاصرو ادبیاتو د شعر او نظم د برخې په مطالعه کې دغه شعر خاص ارزښت لري. استاد روهي په دې اړه وايي: (په قفس کې بلبل) په سمبولیکه او رمزي ژبه د خپلواکۍ غوښتنې جذبات څرگندوي او خلك فداکارۍ ته رابولي. د پوهاند حبیبي په وینا، دا شعر دومره مقبول و چې په کندهار کې حتا د ښځو خولې ته هم ولوېده، خوله په خوله اوربدل کېده او د وطن له مینې به يې ژړل.

((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب یوه غوره بېلگه ده. په هغه کې یو مهم ملي ارمان په ښکلي عاطفي رنگ کې منعکس شوی دی. په دغه شعر کې زاید الفاظ نشته، د اصطلاحاتو له پلوه غني او ژبه يې طبیعي او له محاورې سره سمه ده. په لومړي شعر کې د تصویر بشپړتیا، منطقي انسجام او ښه پای، د رمز په ژبه د اسارت او مريي توب پر ضد اعتراض او د طبیعت د ښکلا انځور پر دغه شعر د جاودانه گۍ مهر لگوي.

د متن لنډیز:

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې له لرغوني او منځنۍ دورې وروسته اوسنۍ یا معاصره دوره د خاصې پاملرنې وړ ده. دغه دوره د شلمې پېړۍ له پیلامې سره پیلېږي. د وخت او زمان نوې اغېزې، د نړۍ د نوي تمدن اغېز، پر افغانستان د انگرېزانو یرغل او د دې یرغل پر وړاندې د خلکو پاڅون، د مطبوعاتو په ډگر کې نوي پرمختگونه او نور بېلابېل عوامل د دې سبب شول چې په ادبیاتو کې هم بدلونونه رامنځته شي. دغه بدلون هم د ادبیاتو موضوع او محتوا ته نوی رنگ ورکړ او هم يې نوي ادبي ډولونه رامنځته کړل او د چوکاټ یا فورم له پلوه يې هم بدلونونه وموندل. د پښتو د معاصرو ادبیاتو دوره د پښتو په ادبي تاریخ کې د یو نوي بدلون پیلامه ده. په دې دوره کې گڼ او مهم آثار ولیکل شول او د ادبیاتو په بهیر کې نوي پرمختگونه رامنځته شول. د معاصرو ادبیاتو تاریخ یو شمېر تلپاتې ادبي څېرې په خپلو پاڼو کې ثبت کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمود طرزي: د افغانستان پیاوړی لیکوال، ژورنالیست او سیاسي مبارز و. د غلام محمد طرزي زوی دی. په زلمیتوب کې یې کورنی له افغانستان څخه د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې تبعید شوه. هندوستان او ترکیې ته لاړل. د امیر حبیب الله خان په وخت کې بېرته افغانستان ته راستون شو. د سراج الاخبار افغانیه په نوم یې یوه مهمه جریده تاسیس کړه چې هم د افغانستان د ژورنالیزم په تاریخ کې ځانګړی ځای لري او هم د نوي او معاصر ادب په پرمختګ کې. د غازي امان الله خان خسر، د مشروطیت د غورځنګ یوه مخکښه څېره او د هغه د واکمنی په دوره کې د یو وخت لپاره د بهرنیو چارو وزیر و. د غازي امان الله خان پر ضد د داخلي اړو دوړ په وخت کې له افغانستان څخه وتلو ته اړ شو. ترکیې ته لاړ او هماغلته وفات شو. د ډېرو آثارو لیکوال او ژباړونکی دی. د افغانستان د ژورنالیزم د پلار په نوم شهرت لري.

د مشروطیت غورځنګ: د افغانستان د سیاسي مبارزو په معاصر تاریخ کې د افغانستان د مشروطه غوښتونکو غورځنګ مخکښ مقام لري. د امیر حبیب الله خان د واکمنی په دوران کې د یو شمېر روڼ اندو پوهانو، لیکوالو او مبارزینو له لوري دغه سیاسي ملي غورځنګ تاسیس شو. د دې غورځنګ په اساسي هدفونو د استبداد او مطلقه واکمنی پر ځای د قانون واکمني، د انګرېزانو له ښکېلاک څخه د هېواد ژغورنه او د خلکو د ژوند سوکالي، تعلیم ته پاملرنه او داسې نور اهداف د یادولو وړ دي. دغه غورځنګ د امیر حبیب الله خان د واکمنی په دوران کې سخت وځپل شو. مشران یې یا اعدام او یا بندیان شول. د غازي امان الله خان په وخت کې همدغو منورینو د هېواد د چارو په سمبالښت کې فعاله ونډه واخیسته.

عیني او ذهني شرایط: د اجتماعي او فکري مسایلو په لړ کې په ټولنه کې د عیني او ذهني شرایطو د برابرېدلو خبره کېږي. له دې څخه هدف دا دی چې د یو کار د پیل لپاره، د یو حرکت، نهضت او پروګرام د پیل لپاره د ټولنې شرایط او امکانات څه دي؟ آیا ټولنه له ذهني پلوه دې کار ته چمتو ده؟ د دې خلکو له فکر او نظر سره دغه پروګرام برابر دی، یا یې ذهن ورته چمتو شوی دی؟ عیني شرایط هم همداسې وګڼئ. آیا د ټولنې موجود واقعیتونه څه دي؟ په کوم اقتصادي، اجتماعي حالت کې ده. د ودې په کوم پړاو کې ده؟ عیني شرایط تر ډېره د ټولنې د مادي اړخونو په څېړنه او ذهني شرایط یې د فکري او نظري اړخونو په څېړنې پورې اړه پیدا کوي، خو دواړه یو په بل پورې تړلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کم (کرم): په ځينو شعرونو کې د ليکدود له مخې لهجوي اغېزې راڅرګندېږي، يا شاعران ځينې کلمې هغه ډول ليکي، چې وايي يې. لکه په دې لوست کې نورې داسې کلمې: کې (کړې)، دې (دې يې) تې (ته يې) او نورې...

فعاليتونه

۱ـ د مولوي صالح محمد هوتک د شعر يوه يوه برخه دې بېلابېل زده‌کوونکي په لوړ غږ ولولي او په سمه توګه دې يې ادا کړي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

- د پښتو معاصر ادب له کوم وخت څخه پيلېږي؟
- محمود طرزي په کوم نوم شهرت لري؟
- (سراج الاخبار افغانستان) او (سراج الاخبار افغانيه) څه توپير لري؟
- د افغانستان د مشروطيت غورځنګ د کوم واکمن په وخت کې جوړ شو؟
- د مشروطيت د غورځنګ سياسي او ملي هدفونه کوم کوم وو؟

۳ـ د پښتو د معاصرو ادبياتو د دورې د يو شمېر مخکښو او نوميالیو څېرو نومونه واخلئ. هر شاګرد دې يو يو نوم يادوي او د ټولګي يو زده‌کوونکی دې هغه په يو پاڼه کې يادداشت کوي. کېدای شي زده‌کوونکي تکرار شي او نوي نوي نومونه ووايي. که کومو شاګردانو ته د هغو ليکوالو د کتابونو نومونه ياد وو، هغه دې هم يادوي او په پاڼه کې دې يې ليکي. هر هغه شاګرد چې ډېر نومونه او کتابونه ياد کړل، د دې لوست د (ممتاز شاګرد) په نوم دې ونومول شي. کېدای شي شاګردان ځينې څېرې هم يادې کړي چې په دې لوست کې يې نومونه نه دي راغلي.

٤ـ زده‌کوونکي دې د دغو دوو موضوعاتو په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د افغانستان د معاصرو ادبياتو د دورې ځانګړنې
- معاصر ادب او د معاصر دوران پېښې

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د مولوي صالح محمد هوتک د ((په قفس کې بلبل)) په اړه يو مخ ليکنه وکړي او ارزښت دې يې هم څرګند کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غني خان ـ نه هېرېدونکی شاعر

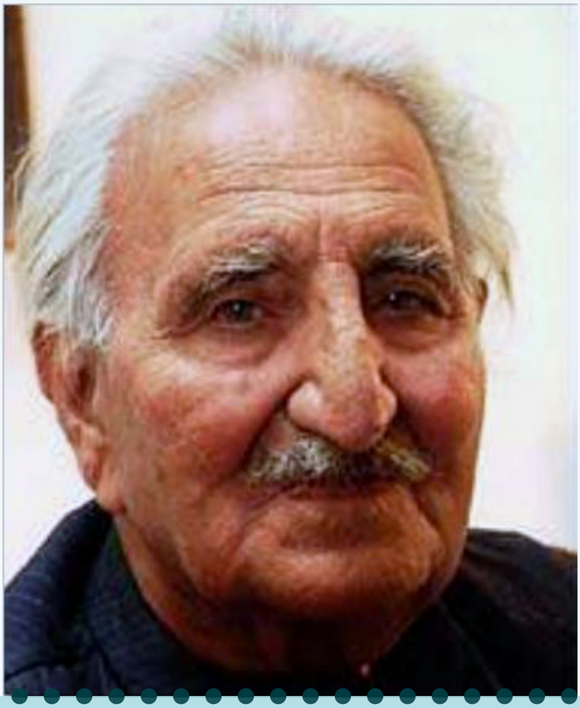

ـ د غني خان په اړه مو څه لوستي دي؟

ـ د غني خان کوم شعر مو یاد دی؟

د پښتو په معاصرو شاعرانو کې غني خان د اوچت نامه څښتن دی. تاسو تر اوسه پورې د معاصر پښتو شعر د ځینو څېرو په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې تاسو ته د غني خان د ژوند او د هغه د شعر د ځانګړتیاوو په اړه خبرې کوو. د هغه د شعرونو څو نمونې هم لولو.

په لوست کې به تاسو ته څرګنده شي چې زموږ دغه وتلی شاعر زموږ د اوسني ادبي تاریخ په پاڼو کې د کوم درېځ او مقام لرونکی دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالغني خان غني د پښتنو د نومیالي مشر او د پښتنو او د هند د لویې نیمې وچې د خپلواکۍ د ستر مبارز فخر افغان خان عبدالغفار خان زوی دی. په ۱۹۱٤م. کال کې د پښتونخوا د هشنغر په اتمانزو کې زېږېدلی دی. په پنځه کلنۍ کې یې مور له نړۍ سترګې پټې کړې او پلار یې د ژوند اوږده کلونه د هندوستان د انګرېزي حکومت په زندانونو کې تېر کړل. له دغو ناوړو حالاتو سره سره غني خان په دې وتوانېده چې زده کړې پیل او دوام ورته ورکړي.

لومړنۍ زده کړې یې د اتمانزو په آزاد ښوونځي کې ترسره کړې. استاد بېنوا په دې اړه لیکي: ((پاچا خان ځکه خپل زامن دغه د غریبانو ښوونځي ته واستول چې خلك ونه وایي چې باچا خان د خپلو او نورو د زامنو ترمنځ توپیر کوي، خپل زامن معتبر ښوونځي ته بیایي او د نورو زامن د غریبانو ښوونځي ته استوي.))

غني خان د نورو زده کړو لپاره انګلستان او امریکې ته هم لاړ، خو څرنګه چې مبارز پلار یې بیا بیا د پرنګیانو زنداني کېده، نو زده کړې یې نیمګړې پاتې شوې او بېرته راستون شو. څه موده یې د پاچا خان په لارښوونه د ټاګور په نړیوال پوهنتون کې هم زده کړې وکړې.

له زده کړو وروسته یې څه موده د بورې جوړولو په یوه فابریکه کې د انجینر په توګه کار وکړ او بیا یې د خپلو ځمکو سرپرستي کوله.

له سیاسي هڅو سره خوبې د ژوند له پیله ګډ مزل کړی و، د پاچا خان د سیاسي نهضت ((خدایي خدمتګار)) د ملاتړ لپاره یې د ((زلمي پښتون)) په نوم د ځوانانو یو نهضت هم جوړ کړ.

په ۱۹٤٥م. کال کې له پښتونخوا څخه د هندوستان پارلمان ته انتخاب شو او د پارلمان د ځوان غړي په توګه ښه وځلېد. د هندوستان له آزادۍ او بیا وېشلو وروسته غني خان ونیول شو او شپږ کاله یې د پاکستان په زندانونو کې تېر کړل.

عبدالغني خان د پښتو نومیالی شاعر و. د خپل ژوند په اوږدو کې یې د سیاسي مبارزې په څنګ کې لوړه شاعري هم کړې ده. د شعرونو دغه ټولګې یې چاپ شوې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ــ د پنجرې چغار: د غني خان د شعر لومړنۍ ټولګه ده. د زندان له فريادونو يې شعرونه جوړ کړي دي او په ۱۹۵۳م. کال کې يې دغه مجموعه د هري پور په جيل کې بشپړه کړې ده. په ۱۹۵٦م. کال کې په پېښور کې چاپ شوې ده.

۲ــ د غني پلوشې: دا مجموعه په ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوې ده.

۳ــ پانوس: دغه کتاب په ۱۹۷۸م. کال په پېښور کې چاپ شوی دی، ((د پنجرې چغار)) او پلوشې سربېره پکې نوي شعرونه هم راغلي دي.

٤ــ د غني کليات: د غني د شاعرۍ کليات په ۱۳٦٤ هـ. ش. کال په کابل کې چاپ او خپاره شوي دي.

د پښتو دغه نوميالي شاعر په ۱۹۹٦م کال کې په پېښور کې له نړۍ سترګې پټې کړې.
غني په معاصره پښتو شاعرۍ کې د يوه ځانګړي دريځ او خاص سبک شاعر دی. د هغه شاعري په نوې پښتو شاعرۍ کې د يو ځلند مقام لرونکې ده. لکه چې استاد الفت ليکي:
((زه د پښتو په اوسنيو شاعرانو کې څو تنه د ګوتو په شمار پېژنم چې هر يو د خپل ادبي سبک او د خپلو افکارو او خيالاتو په لحاظ ممتاز صفتونه لري او په بېلابېلو لحاظونو يو له بل نه او بل له بل نه ښه دي. يو د غزل استاد دی، بل د ملي او وطني احساس په راوېښولو کې د يوې برخې خاوند دی، د چا اجتماعي افکار او خيالات ډېر عالي دي او د چا رندانه سندرې ډېرې ښکلې او په زړه پورې دي. د غني خان په اشعارو کې چې څه شی زما ډېر خوښېږي، هغه د فکر او خيال آزادي او له تقليد څخه سرکښي ده.))

د غني خان شاعري د يو شمېر ځانګړنو لرونکې ده چې ځينو ته يې پاملرنه کوو:

۱ــ له هېواد سره مينه او له خلکو سره يې مينه او له آزادۍ او آبادۍ سره يې مينه د پښتو شاعرۍ په بهير کې يوه اساسي موضوع وه او ده. د غني شاعري هم په دې برخه کې د ستاينې وړ ځای لري. په عمومي ډول د ټول هندوستان او دغه راز د پښتونخوا پر خاوره د پرنګي د ښکېلاک پر وړاندې د وطنپالو شاعرانو د شعرونو هنګامې زموږ د ولس د احساساتو او ولولو په راوېښولو کې خپل ځانګړی ځای لري، لکه چې يو څېړونکی وايي:
((په دغه دوره کې (کله چې د هند پر لويه نيمه وچه او پښتونخوا د پرنګي ښکېلاک خپور و

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قامي شاعرانو يو مضبوطه ډله لګيا وه، د قام حوصلې يې اوچتولې. په دغه ډله کې ډېر نوميالي شاعران شامل وو، لکه: فضل محمود مخفي، عبدالمالک فدا، حبيب الله کاکا، فضل الرحيم ساقي، عبدالاکبر خان اکبر، شاد محمد مېږى، الف جانه خټکه او ډېر نور، خو په دغه ډله کې يو داسې شاه زلمى هم شامل و چې د هغه د شاعرۍ يوه ځلانده لاره وه، ځانله رنګ يې و او که زه ووايم چې دغه شاه زلمى شاعر د دغې ډلې سرخېل و نو بې ځايه به نه وي... هغه ځوان چې کله به لېونى فلسفي شو، کله به غني شو او کله به غني خان...)) په دې لړ کې د غني خان ډېر شعرونه د غور وړ دي، خو دغه يو بيت يې د ډېرو ځواب وايي:

چې خازې شنې مې په قبر وې ولاړې
که غلام مړ وم، راځئ توکئ پرې لاړې

۲ـ د غني د شاعرۍ، يا د هغه د شعري سبک يو بل عمده خصوصيت دا دى چې که هغه هر څه وايي، په صداقت او زيات صراحت يې وايي، غني خان ته که د خپل ځان او يا بل هر چا په وړاندې کوم فکر او نظر پيدا شوى دى، نو په هماغه بڼه يې په څرګنده بيان کړى دى. هغه خپل پلار ته په يو ليک کې ليکي:

ستا خطونه ټول زما سر ته پراته دي — زه يې لولم هره شپه دوبار دوباره
کله خاندم کله ژاړم لېونى يم — اى زما په بند کې پروت غريبه پلاره
خداى به رحم و په تا باندې لږ کړي — بل به زوى به يې وکتلى ستا د پاره
چې په تا کې کوم جوهر دى ما کې نشته — ستا نېکۍ زما بدۍ دواړه بې شماره
ته سالار يې د کاروان په نېغه لار ځې — زه کوږ ځغلم لکه او ښه بې مهاره
ستا د زړه فوارې ډکې دي له مينې — زما زړه وچ کوهى نه وهي يو داره

د (خانانو) په نوم په يو شعر کې پر پښتنو انتقاد کوي او د بدو رواجونو، بدو کړو وړو، خپلمنځي بديو، تربګنيو او نورو ناخوالو غندنه يې په ډېره ښکاره توګه کوي.

۳ـ د غني د شاعرۍ بله ځانګړنه دا ده چې هغه د ژوند په اړه د خاصو نظرياتو څښتن دى. د ژوند د پېښو په هکله هم هغه ژور فکر لري، همدغه فکر او ژور نظر هغه د فلسفي شاعر په نامه مشهور کړى دى.

۴ـ کومه بله خبره چې د غني په شاعرۍ کې د زياتې پاملرنې وړ ده، هغه د غني د شاعرۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ((طنز)) برخه ده. دا په حقیقت کې هغه برخه ده چې زموږ د دغه شاعر د کلام د مالګې په توګه د شعر خوند او مزه زیاتوي. دغه ډول شعرونه له ټوکو او خندا سره مهم موضوعات په زړه پورې کوي او بیا یې د شعر په ښکلا کې نغاړي. هغه د طنز، خندا او ټوکو په قالب کې د وخت اساسي موضوعات ځایوي. دغه شعرونه که په لومړي نظر خندوونکي ښکاره شي، خو په ژورو کې یې هغه غوسه پټه وي چې د خپل ولس د ناخوالو، نیمګړتیاوو او ناوړتیاوو له امله وریپدا شوې وي. د غني طنزیه شاعري، د هغه د انتقادي شاعرۍ مرکزي برخه جوړوي.

د غني خان د شعرونو د بېلګو په توګه د هغه دوه شعرونه لولو. لومړنی شعر یې یوه وطني ترانه ده چې له خپلې خاورې سره د مینې ولولې پکې پرتې دي:

اې زما وطنه!

اې زمــــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خــزانــې زمـا
ستـا هـــره دره کـې دي د تـــورو نـښـانـې زمـا

زه یـم ستا د خــاورې تـه زمـا د مینې جــوړ یې
تـه مې د غـیـرت او د پښتو رنګینې جــوړ یې
تـه مـې د نـیـکـه او د بـابـا د ویـنـې جــوړ یې
ستا زړه کـې ویـدې دي ټـولې تللې زمـانې زما
اې زمــــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خــزانــې زمـا

سترګې مې لوګی شه ستا د خـاورو د کـوروـنو نه
عـقـل مـې ایـرې شـه ستـا د پـاره د فـکـرونـو نه
ځـار شمه قربان شم ستا د غرونو د سیندونو نه
ستـا هـــره دره کـې دي د تـــورو نـښـانـې زمـا
اې زمــــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خــزانــې زمـا

ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت څه کړمه
ته چې خوار و زار یې زه به خوب او راحت څه کړمه
ستا سر چې وي ټیټ نو زه به شان او شوکت څه کړمه
مسته بـه دې خـاوره کـړم پـه ویـنـه مستانې زما
اې زمــــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خــزانــې زمـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا خو به دې سیال کړمه وطنه د جهان
یا به ستا په پښو کې توري خاورې کړمه ځان
زه به درې ورې شم خو تا به کړم ودان
نر یمه پښتون یم تا ته یادې افسانې زما
اې زما وطنه د لعلونو خزانې زما

د غني خان د شعر دویمه بېلګه هم ډېره په زړه پورې ده. په دې شعر کې په حقیقت کې د خپلواکۍ لپاره د بې توپکه مبارزې یا د نه تشدد د مبارزې پر ټکو خبره شوې ده. پاچا خان د هند له یو شمېر نورو آزادي غوښتونکو مبارزینو سره یوځای د ((عدم تشدد)) پر مبارزه ټینګار کاوه. د هغوی په نظر دا د مبارزې او مقاومت تر ټولو غوره لاره وه. دغه بې وسلې مبارزه او مقاومت په خپل وخت کې پوره اغېزمن و. غني خان په دې شعر کې همدغو ټکو ته اشاره کړې ده او د فخر افغان پاچا خان د مبارزې شاعرانه انځورګري یې کړې ده.

په مردان مارش د پاچا خان

راشه اې خوشحال بابا — اې خالده وګوره
پاڅه علي مرتضی — دا تماشه ووینه
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
نه د تورو پړک لري
نه د زغرو شرنګ لري
زور د دښمن نهویني — داسې لېوني روان
دار او رسن نه ویني — دا د مستانو خان
دا د پښتنو ملنګ — څه بادشاهي رنګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپین مخ د لیلی ویني — دشت بیابان نه ویني
زړه یې د یو ارمانه ډک — غم او ارمان نه ویني
سري د باتور سترګې یې — مینه رنګارنګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
تاج یې د اغزو په سر — مست لکه مجنون روان
نوم د پښتنو ګټي — زوی دی د پښتون روان
نر دا د نرانو خان — څه غیرت او ننګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
سر یې کېښود خاورو کې — مرګ له یې سینه ورکړله
د پښتون د سر صدقه یې — خپله وینه ورکړله
وي هر څه مې د قام دي — والله هر څه چې ملنګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
اې د پښتنو بچو — دا میدان مو هېر نه شي
سپین سر یې د وینو ډک — هغه خان مو هېر نه شي
پروت دی دلته خاورو کې — دا مکان مو هېر نه شي
پاخئ ننګ پرې وکړئ — خداېږو ډېر په تاسو ننګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
نه د تورو پرک لري
نه د زغرو شرنګ لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

غني خان د معاصر او نوي پښتو شعر له مخکښو څېرو څخه دی. هغه د نومیالي آزادي غوښتونکي او مبارز فخر افغان عبدالغفار خان (پاچا خان) زوی او په ١٩١٤م. کې زېږېدلی دی. د خپلې خاورې د آزادۍ او سوکالۍ لپاره یې په ملي مبارزه کې هم ګډون کړی او د ((پښتون زلمي)) په نوم یو غورځنګ یې جوړ کړی و. د پښتو شاعرۍ په وده کې یې له نوښته ډکې هڅې کړې، پیاوړي او ښکلي شاعرانه آثار یې موږ ته راپرېښي دي. په کتابونو کې یې: ((د پنجرې چغار))، ((د غني پلوشې)) او ((پانوس)) د پوره شهرت لرونکي دي. د شعرونو ټوله مجموعه یې ((د غني کلیات)) په نوم په کابل کې چاپ شوي دي.

څرګندونې

خدایي خدمتګار: دا د هغه ملي اصلاحي غورځنګ نوم دی چې د فخر افغان پاچا خان او د هغه د ملګرو له خوا په پښتونخوا کې جوړ شو. له دغه حرکت مخکې په ١٩٢١م. کال کې هغه د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) په نوم یو نهضت جوړ کړ چې د پښتنو په بیدارۍ او د پښتني ټولنې له بدو رواجونو او بدمرغیو سره یې نه ستړې کېدونکې مبارزه وکړه. دغه حرکت په ١٩٢٩م. کال کې د ((خدایي خدمتګارو)) په نوم ونومول شو او د خپلې خاورې د آزادۍ په څنګ کې یې بیا هم د خپلې ټولنې اصلاحي پروګرامونو ته اساسي برخه ورکړې وه.

دغه ملي اصلاحي نهضت د پښتو ادبیاتو په وده کې هم پوره ونډه لرله او ډېر وتلي او پیاوړي شاعران او مهم آثار یې رامنځته کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبک: هغې ځانګړې شېوې یا لارې ته ویل کېږي چې د یو کار د ترسره کولو او د یو څه شي په جوړولو کې کارول کېږي. اسلوب او قاعده یې هم ګڼلی شو. په ادبي اصطلاحاتو کې سبک هغه ځانګړنې دي چې د ادبي او هنري آثارو د بیان، ودې او د لیکنې او هستونې د ډول او لارې، محتوایي ارزښتونو او نورو په برخه کې یو اثر له نورو څخه جلا کوي. په حقیقت کې سبک د یو اثر او یا یو لیکوال د آثارو د ځانګړنو او مشخصاتو ټولګه ده.

فلسفي شاعر: غني خان ځینو لیکوالو په دې نامه هم یاد کړی دی. د دې لپاره چې په شعرونو کې یې د ژورو فلسفي پوښتنو او مطالبو ډېرې نمونې شته دي. د هغه ډېر شعرونه د یو ډول لېوني بغاوت ښېلګې دي چې فلسفي رنګ هم لري. له همدې کبله ځینو لیکوالو لیونی فلسفي بللی دی.

طنزیه شعر: هغه شعر ته ویل شوی چې د طنز او مزاح رنګ ولري. په دغه ډول شعرونو کې ژور اجتماعي او انتقادي مطالب د خندا او ټوکو په قالبونو کې رانغاړل کېږي. په دې شعرونو کې ترخې خبرې، په خوږه بڼه کېږي او یا دا چې ترخه وینا په خوږو کې رانغاړل کېږي. پر خلکو د دې ډول شعرونو او لیکنو اغېز زیات وي. له څرګندو او ترخو حقیقتونو څخه دغه ډول بیان ډېر په زړه پورې او اغېزمن راځي.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې، د لوست د متن او څرګندونو په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- پاچا خان ولې خپل زوی غني خان، د اتمانزو آزاد ښوونځي ته د زده کړو لپاره واستاوه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ادبي سبک څه ته وايي؟
- پاچا خان د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) او ((خدايي خدمتګار)) غورځنګ د کومو هدفونو لپاره جوړ کړل؟
- غني خان ته ولې ځينو ليکوالو د فلسفي شاعر او لېوني فلسفي نوم ورکړی دی؟
- طنزيه شعر څه ډول شعر ته وايي؟

۲ـ د غني خان د شعر مهمې ځلور ځانګړنې او يا د هغه د سبک خصوصيات دې ځلور تنه زده‌کوونکي په خپل خپل وار خپلو ټولګيوالو ته تشريح کړي.

۳ـ د غني خان د کتابونو په اړه دې يو يو زده‌کوونکی لنډې لنډې خبرې وکړي، يعنې په لنډيز سره دې يې يو يو معرفي کړي.

ګرامري برخه:

٤ـ د دې لوست (لس ـ لس) صفتونه دې، هر زده‌کوونکی په خپله کتابچه کې وليکي، له لومړي زده‌کوونکي څخه دې لوستل پيل شي، دويم زده‌کوونکی دې تکراري صفتونه نه وايي او همداسې دې تر وروستي شاګرده پورې د لوست د صفتونو (ستاينومونو) لوستل دوام وکړي.

کورنۍ دنده

زده‌کوونکي دې د غني خان دغه شعر ولولي:

جنګ له دی منصور روان توپ او نه تفنګ لري

او بيا دې د پاچا خان د نه تاوتريخوالي (عدم تشدد) د نظريې په اړه چې په لوست کې پرې خبرې شوي او د دې شعر په اړه لږ تر لږه يو مخيزه مقاله وليکي.

په بهر کې پښتو پوهان

د پښتو ژبې او ادبیاتو څېړونکي، له هېواد څخه بهر د نړۍ په نورو هېوادونو کې هم شته دي. له ډېر وخت راهیسې دغو څېړونکو د افغانستان او په ځانګړې توګه د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې کړې او خپرې کړې یې دي.

دغو کسانو چې موږ یې ختیځ پوهان او پښتو پوهان بولو، د پښتنو د تاریخ، ژبې او ادب په اړه داسې څېړنې کړې چې پښتو او پښتانه یې په ټوله نړۍ کې ښه معرفي کړې او پېژندلي دي.

په دې لوست کې به تاسو د هغوی د کار پر ارزښت خبر شئ او دغه راز به د یو شو نامتو پښتو پوهانو د نومونو او کارونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختیځ پوهان د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو هغه پوهان او څېړونکي دي چې د ختیځو هېوادونو د ولسونو او د دغو ولسونو د ژوند، تاریخ، کلتور، ژبو او ادب په اړه څېړنې کوي.
پښتو پوهان هم د همدغو ختیځپوهانو یوه داسې برخه ده چې د پښتنو د ژوند، تاریخ، کلتور او په ځانګړې توګه د پښتو ژبې او ادبیاتو په اړه څېړنې ګروېږنې کوي.
په یو شمېر لویدیځو هېوادونو کې له ډېرې زمانې راهیسې داسې پوهان او څېړونکي پېژنو چې په بېلابېلو هدفونو د بېلابېلو اړتیاوو له مخې یې یا پښتو ژبه زده کړې، نورو ته یې ورزده کړې او د پښتو او پښتنو د بېلابېلو اړخونو په اړه یې ارزښتناکې څېړنې کړې دي. یا دا چې په عمومي توګه یې د پښتنو د تاریخ او کلتور په کومه برخه کې څېړنې کړې دي او بې له دې چې پښتو یې ښه زده وي، د پښتنو د ژوند تاریخ او کلتور له یوې ځانګړې برخې سره یې لېوالتیا پیدا شوې ده او په همدغه برخه کې یې څېړنې کړې دي.
د ختیځ پوهانو او پښتو پوهانو کار موږ ته له ډېرو اړخونو څخه د قدر او پاملرنې وړ دی. لومړۍ خبره خو دا ده چې د همدوی په وسیله پښتانه پښتو ژبه، پښتني ټولنه او کلتور او د دې ولس ادبیات د دغو پښتو پوهانو له لورې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې پېژندل شوي دي. د دوی په قلم د یو شمېر نومیالیو پښتنو لیکوالو آثار په نورو ژبو ژباړل شوي او دغه لومړنۍ ژباړې د پښتنو او نورې نړۍ یا نورو ولسونو ترمنځ د اړیکو د یو ډېر پیاوړي مزي په توګه غزول شوي دي. دغه راز دغو کسانو د پښتو آثارو په خوندي کولو او راسپړلو کې هم پوره ونډه لرلې ده. ډېر پښتانه لیکوال دې ته اړ شوي چې د همدغو ختیځ پوهانو له څېړنو څخه د پښتو ژبې او پښتو ادب په اړه ګټه واخلي.
له پښتو او پښتنو سره د لوېدیځې نړۍ لېوالتیا په لومړي ګام کې دغې سیمې ته د ښکېلاکي موخو د ترسره کولو په څنګ کې د پام وړ ده. په دې لړ کې پوهاند حبیب الله تږی د کتاب ((د مشرق په آسمان کې د مغرب ستوري)) په سریزه کې لیکل شوي.
د شرقي مستعمرو په چلوونکو غربي استعمارګرو کې ځینې داسې کسان هم وو چې د ختیځو ژبو د زده کړې تر څنګ یې د دغو هېوادونو د فرهنګ په باب هر اړخیزې څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم وکړې، د شرقي ژبو آثار يې په خپلو ژبو ترجمه کړل او د شرق ډېر قيمتي او ناويات آثار يې خپلو هېوادو ته يووړل. اوس د شرقي ژبو ډېر آثار د غرب په کتابخانو کې خوندي دي.

د اروپايي ښکېلاکګرو ځواکونو له پرمختګ سره سم افغانستان د شمال له خوا د روسي ځارانو او د جنوب له خوا د بريتانيا د هند د شرقي کمپنۍ د استعماري پراختيا غوښتونکو تر سترګو لاندې و. افغانستان د خپل ستراتيژيک موقعيت له امله د شمال او جنوب د استعماري ځواکونو د هدفونو د ترسره کولو لپاره ډېر مهم و. له بده مرغه دغو ښکېلاکګرو ځواکونو زموږ د هېواد له واحد تن څخه ځينې ټوټې بېلې کړې او اورده کلونه يې دا هېواد د جګړو د لمبو خوراک کړ، خو ځينو نظامي او ملکي مامورينو يې زموږ د هېواد د ژبو او فرهنګ مطالعه هم وکړه. زموږ د ژبو قاموسونه او ګرامرونه يې هم وليکل. زموږ د لرغونو آثارو د منتخباتو ژباړې يې په اروپايي ژبو وکړې.

د اتلسمې ميلادي پېړۍ په وروستيو کې پښتو ژبې، ادب، تاريخ او کلتور ته د استعماري ځواکونو (ځاري روسيې او انګرېزانو دواړو) پاملرنه را اوښتې وه.

په روسيه کې د پښتو په اړه کارونه لومړی په جرمني ژبه شروع شول او بيا پکې انګرېزي ژبه هم داخله شوه. په ۱۷۹۱م. کال کې د ګولډن شتيت پښتو جرمني قاموس د هغه وخت د روسيې په پلازمېنه (پايتخت) ((سنټ پترزبورګ)) کې خپور شو.

دغه راز له دې وروسته هم په روسيه کې د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې شوې دي، لکه:

ـ د کلا پروت هغه اثر چې په جرمني ژبه (د افغانانو ژبه) په نوم خپور شوی دی.

ـ د پروفيسر ډورن پښتو منتخبات او همدارنګه د پښتو ژبې د ګرامر او تاريخ په اړه د هغه څېړنې، په راوروسته کې د شوروي اتحاد په دوران کې هم په روسي ژبه په سينټ پترز بورګ او مسکو کې او هم د هغه وخت د شوروي اتحاد په نورو جمهوريتونو کې د پښتو ژبې، تاريخ او ادب په اړه ډېرې زياتې څېړنې شوې دي.

د ختيځې اروپا په ځينو هېوادونو کې هم د ختيځ پوهنې په ادارو کې پښتو ژبې او ادب خپل ځای پيدا کړ، لکه: د هغه وخت ختيځ جرمني، پولنډ، چک او نور. . . .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان ختیځو او جنوبي خواوو ته د هندوستان په خاوره کې راټوکېدونکي ښکېلاک هم د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې پښتو ته پاملرنه وکړه. دوی د زړو ادیانو د کتابونو له پښتو ژباړې څخه په دې لړ کې خپل کار پیل کړ. وروسته یې د پښتو ژبې او ګرامر د کار ساحه هم ډېره پراخه وه او د ژبې د ګرامر، ادب، لغاتو، تاریخ او جغرافیا پر موضوع ګانو یې پوره کار وکړ. تر راوروسته د لوېدیځې اروپا په ختیځپوهنه کې د پښتو خوا ته پاملرنه واوښت او په راوروسته کې په لسګونو ختیځ پوهانو په جرمني، انګلیسي، فرانسوي او ایټالیایي ژبو د پښتو ژبې، ادبیاتو، تاریخ او فرهنګ په اړه مقالې، رسالې او کتابونه لیکلي دي او دا هلې ځلې تر اوسه پورې کله په شور او کله پښه نیولې روانې دي.

د دغو پښتو پوهانو کارونه په ډېرو برخو کې ارزښتمن دي او البته په ځینو برخو کې به نیمګړتیاوې هم لري. د پښتو د فرهنګ او ژبې د پېژندنې او معرفۍ په اړه چې کوم کارونه د پښتنو له خوا شروع شوي دي، زیاترو د همدغو ختیځپوهانو له آثارو ګټه اخیستې ده. زموږ د ډېرو ادبي شخصیتونو او کتابونو په اړه یې معلومات د دغو ختیځپوهانو له اثارو اخیستي دي.

پوهاند ډاکټر حبیب الله تږي هم د ختیځپوهانو په اړه د خپل کتاب په سریزه کې په زړه پورې خبرې لري. هغه وایي:

ځرنګه چې پښتانه د خیبر درې یا په اصطلاح د پخواني هند د دروازې او د دغې ستراتیژیکې ساحې د نورو لارو شاوخوا پراته دي، نو له دې امله یې د شرق او غرب ترمنځ په هغو ډګرو کې ډېر مهم موقعیت لرلی دی چې په لوېدیځ کې (ستره لوبه) بلل شوې ده. دا ستره لوبه چې تخمیناً دوه پېړۍ دمخه پیل شوه، تر اوسه هم په یوه یا بله بڼه دوام لري. غربي پوهانو د پښتو په باره کې مطالعات په حقیقت کې همدغه د ختیځ او لوېدیځ ترمنځ د ډګرو یا سترې لوبې په لړ کې پیل کړل. داسې چې د لوبې لومړني لوبغاړي یعنې انګلستان او روسیه دواړه په خپلو ډګرو کې د پښتنو خاص اهمیت ته متوجه شول او پښتنې مطالعات په تېره بیا د پښتو ژبې زده کړه او څېړنه یې د خپلې سیالۍ ډېره مهمه برخه وګڼله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اروپا کې د پښتو ژبې زده کړه په حقیقت کې زیاتره یې د همدغه احساس پر بنسټ پیل شوه، خو باید وویل شي چې نه د ټولو غربیانو د پښتو ژبې د زده کړې او مطالعې لامل همدا احساس و او نه په پښتونخوا کې د اروپا د پوهانو څېړنې یوازې په پښتو ژبه پورې محدودې پاتې شوې، بلکې غربي پوهانو د بېلابېلو هدفونو پر بنسټ د پښتني ټولنې د بېلابېلو اړخونو په باره کې خپلې مطالعې پراخې کړې او په نتیجه کې دغو پوهانو د نولسمې پېړۍ له نیمایي څخه د شلمې پېړۍ تر لومړیو پورې په دې برخه کې ډېر زیات آثار تالیف او ترجمه کړل. د دغو آثارو یو شمېر یې دومره پاخه او معتبر دي چې تر اوسه یې بیا چا ساری ونه لیکه.

د نړۍ په ګوټ ګوټ کې زیات شمېر پښتو پوهان تېر شوي او په ځینو هېوادونو کې اوس هم په هلو ځلو اخته دي. د دوی شمېر دومره زیات دی چې د ټولو په هکله خبرې ډېر وخت غواړي، دلته یې یوازې ځینې مهمې څېرې په لنډه توګه درپېژنو.

بوریس اندرییویچ ډورن: په ۱۸۰۵م. کې په جرمني کې زېږېدلی او هلته یې لوړې زده کړې په ختیځپوهنه کې ترسره کړې دي. په ځوانۍ کې د روسیې د دولت په غوښتنه هغه هېواد ته لاړ او بیا نو د ژوند تر پای پورې هلته پاتې شو.

پروفیسور ډورن د ختیځو ژبو له قلمي پانګو سره زیاته مینه لرله او د لندن او اکسفورډ د کتابتونونو قلمي ذخایر یې ټول لیدلي وو. په روسیه کې د خارکوف او پترزبورګ په پوهنتونونو کې د ختیځو ژبو استاد او بیا د پترزبورګ د عمومي کتابتون مشر و. د نوموړي په برکت په روسیه کې د پښتو ژبې د تدریس او څېړنې لړۍ پیل شوه. ډورن په پترزبورګ کې د پښتو د قلمي نسخو په راټولولو کې ستره ونډه لرله.

د ډورن ((پښتو منتخبات)) د ډېر ارزښت وړ اثر دی. هغه له بېلابېلو قلمي نسخو څخه د پښتو یو شمېر کلاسیک منظوم او منثور متونه راغونډ کړي، تدوین او چاپ کړي او بیا یې خپاره کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنري جورج راورټي: د ختيځ پوهانو او پښتو پوهانو په لړکې انګرېز پښتو پوه جورج راورټي د پښتو ژبې او ادب په لړکې ستر کارونه کړي دي. هغه په ۱۸۲۵م. کې په انګلستان کې زېږېدلی او په ځوانۍ کې يې په هندوستان کې نظامي کار پيل کړ. په دغه لړکې يې د هغه استعداد له مخې چې لاره يې، د هندوستان يو شمېر ژبې زده کړې او کله چې پښتونخوا ته تبديل شو، خپله ټوله پام يې پښتو ژبې، قوم پېژندنې او د دې سيمې جغرافيې ته واړاوه. د راورټي په مهمو کارونو کې د هغه لوی پښتو ګرامر دی چې څو څو ځله يې چاپ کړی دی. پښتو انګليسي قاموس او د ((ګلشن روه)) په نوم کتابونه يې ډېر ارزښتمن دي. په ((ګلشن روه)) کې يې له سريزې وروسته د پښتو نثر او نظم غوره بېلګې راټولې کړې دي. د يو شمېر نورو کتابونو ليکوال هم دی.

هنري والټر بيليو: په ۱۸۳٤م.کال په هند کې زېږېدلی دی. د پښتو او پښتنو په اړه يې زيات آثار ليکلي دي. ((پښتو ګرامر)) او ((پښتو ډکشنري)) يې تر ټولو مشهور دي. نور ډېر آثار يې هم ليکلي دي.

تور برن: تور برن په بنو کې د برتانوي هند د حکومت د يو مامور په توګه کار کاوه. وروسته يې د پښتنو له ژوند، فولکلور، متلونو، کيسو او سندرو سره ځانګړې مينه پيدا شوه، هغه يې راټول او په ۱۸۷٦م. کال کې يې د ((بنو- زموږ افغاني سرحد)) په نوم چاپ او خپور کړ.

جيمز ډارمسټېټر: دغه نوميالی ختيځپوه او پښتو پوه په ۱۸٤۹م. کال کې په فرانسه کې زېږېدلی دی. په پاريس کې يې په ادبياتو کې تر دکتورا پورې زده کړې وکړې. په ۱۸۸٦ ـ ۱۸۸۷م. کلونو کې په هند کې د ژبنيو پلټنو دنده وروسپارل شوه. په بمبئي، پېښور او هزاره کې يې څېړنې ترسره کړې.
د نوموړي مهم اثر ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) نومېږي چې د انګرېزانو په وړاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو د ولسي شاعرانو حماسي او تاریخي سندرې او چاربیتې يې پکې راټولې کړې دي. د ډارمسټېټر دغه اثر او د پښتو په اړه د هغه نور ارزښتمن آثار او څېړنې د زیات قدر وړ دي. په ختیځپوهانو کې ډارمسټېټر هغه څېړونکی دی، چې د مقایسوي څېړنو له مخې دې پایلې ته ورسېد چې پښتو د هندو آریایي ژبو په لوېدیزه یا آریاني څانګه پورې اړه لري.

پروفیسر مارګن سټیرن: په ۱۸۹۲م. کال کې په ناروې کې زېږېدلی او د اروپا په بېلابېلو پوهنتونونو کې یې د هندو اروپایي ژبو د تدریس چارې پرمخ بیولې. د پښتو ژبې د څېړنې لپاره یې پښتونخوا او افغانستان ته سفرونه وکړل او د دې ژبې په اړه یې ډېرې په زړه پورې څېړنې خپرې کړې. نوموړی په اروپا کې د پښتو ژبې د معاصر او نوي تحقیق او تدریس له سترو استادانو څخه و، د پښتو ژبې او ګرامر په اړه خورا مهم آثار لري.

د یو شمېر نورو پښتو پوهانو به یوازې په نومونو بسنه وکړو:

جان ګوردن لاریمر، ډیوډ لاریمر، روس کیپل، هاول (څلور واړه د انګلستان)، پروفیسر اسلانوف (د پخواني شوروي اتحاد)، ډاکټر پنزل (اتریشي)، ډاکټر برژي بیچکا (د چک جمهوریت)، پروفیسر لیبیدیف، پروفیسور دوریانکوف، مېرمن کالینینا، مېرمن ګراسیمووا، و. کوشیف، ګ. ف. ګیرس (ټول د پخواني شوروي اتحاد او اوسني روسیې) ډاکټر میکنزی (د انګلستان)، منو هرسنګهـ بترا (د هندوستان) صولت شاه مېرګن (د تاجکستان)، عارف عثمانوف او عبدالحفیظ غني یف (د ازبکستان) جونز انیوالډسن او فین تیسین (د ډنمارک)، ژاک لوتس (د جرمني)، سبیستیان هاینه (د جرمني ځوان پښتو پوه) او یو زیات شمېر نور...

د متن لنډیز:
د نړۍ په ګوټ ګوټ او په تېره بیا په لوېدیزه نړۍ کې یو شمېر داسې پوهان وو، یا اوس هم شته چې د پښتنو د تاریخ، کلتور، جغرافیې او د پښتو ژبې په اړه یې څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي دي. د بېلابېلو اړتياوو او موخو له مخې دوی دغه کار ته مخه کړې ده. د دوی علمي کار موږ ته له څو اړخونو څخه زيات ارزښت لري:

١ـ دوی د پښتنو ژوند، کلتور، ژبه او ادب نړيوالو ته د هغوی په ژبه معرفي کړي دي.

٢ـ د پښتو ځينې غنيمت قلمي آثار يې له ورکېدو ژغورلي او د نړۍ په معتبرو او محفوظو کتابتونونو کې يې خوندي کړي دي، کنه له موږ څخه به له بده مرغه لکه د نورو ډېرو غنيمت آثارو په څېر ضايع شوي او له منځه تللي وای.

٣ـ د پښتو ادب ډېره ولسي پانګه يې له مرګه ژغورلې ده.

٤ـ د پښتو او پښتنو په اړه يې ځينې داسې مهم آثار ليکلي دي چې سارى يې تر اوسه پورې نه دى ليدل شوى.

څرګندونې

روسي خاران: خار د روسي واکمنانو له مشهورو څېرو څخه و، کورنۍ سلسله يې د خارانو په نامه يادېږي. (خار) د (تزار) په نامه هم ياد شوى، خو اصلي بڼه يې په روسي ژبه کې (خار) دى.

د هند شرقي کمپنۍ: په هندوستان کې د انګرېزانو د استعماري نفوذ او اغېز لومړنۍ بڼه په تجارتي توګه د هند شرقي کمپنۍ په نوم فعاله شوه، د ښکېلاک دغه کمپنۍ په پيل کې هندوستان ته د آبادۍ په نوم راننوتله.

ستراتيژيکه ساحه: دغه اصطلاح هغو سيمو ته کارول کېږي چې د جغرافيايي موقعيت له پلوه ډېره مهمه وي. د افغانستان او پښتونخوا موقعيت ته له جغرافيايي پلوه، ځکه د ستراتيژيک موقعيت سيمه ويل کېږي چې د هندوستان ـ منځنۍ آسيا او چين ترمنځ پرته ده. دغه سيمه ځکه تل د زبر ځواکونو له ګوابښ سره مخامخ وه او دغه راز دې سيمې دوی ته ځانګړې ارزښت هم لاره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستره لوبه: د روسانو او انګرېزانو ترمنځ زموږ په سیمه کې د سیالۍ هڅې چې د رقابت اورنیو پړاوونو ته هم رسېدلې دي، د سترې لوبې په نوم یادېږي. د هغه وخت دوه زبر ځواکه (روس او انګلیس) وو او دلته یې د خپلو ګټو د ساتلو او اغېز لپاره ستره لوبه پیل کړې وه. په معاصر دوران کې هم د نویو زبر ځواکونو لپاره دغه اصطلاح په نوي سیاسي مفهوم کارول کېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې یو ځل په خپل خپل نوبت په لوړ غږ د دې متن یو یو پراګراف ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲ـ د متن له دقیقې لوستنې او اورېدنې وروسته دې اوس زده‌کوونکي دغو پوښتنو ته بشپړ ځوابونه ورکړي:

- د لویدیزوالو له خوا ختیځ پوهنه او پښتو پوهنه په پیل کې د کومو هدفونو لپاره پیل شوه؟
- ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کوم پښتو پوه راټول کړی او لومړی یې په کوم ځای کې چاپ کړی دی؟
- د پښتو او پښتنو په اړه د ختیځ پوهانو کارونه موږ ته کوم کوم ارزښتونه لري؟

۳ـ د ټولګي ټول زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. له متن څخه دې د پښتو پوهانو نومونه له ځانه سره ولیکي. هره ډله دې له بلې ډلې څخه د یو یو پښتوپوه نوم اخلي او سیاله ډله دې د دغه پښتو پوه د هېواد نوم ورته وایي. بیا دې سیاله ډله له هغې بلې ډلې څخه همدا ډول پوښتنې کوي. شوونکی به په پای کې بریالۍ یا زیاته بریالۍ ډله اعلان کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ یو یو شاګرد د ټولګي تختې ته راجګیږي او له دغو لغتونو څخه دې یو یو لیکي:
ناویات، مستشرقین، قرینه، مقایسوي
زده کوونکي دې په خپله خوښه د دغو لغتونو معنا کوي او یو څه خبرې دې هم پرې کوي. بل زده‌کوونکی دې په خپل وار همدغه کار تکرار کړي. لغتونه د کتاب په پای کې معنا شوي، خو لازمه ده چې یو څه خبرې هم پرې وشي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې یو ځل بیا دغه لوست په غور سره ولولي، په دې هکله یې که نور معلومات هم چېرته لوستي یا اورېدلي وي، ښه تر ښه، کنه د همدغه لوست عمومي مفهوم دې په شلو کرښو کې په خپل عبارت ولیکي.

خــــدای دي نـــه کـــا چـــا تـــه وازې د آزار خـولې
دغـــه خـولـې دي پـــه مـعـنـا کـــې د ښـامـار خـولې
د یـــــوې خـــولــې لــــه آزاره وویـــــریـــــږه
کـــه پـــه عـمـر دې دعـــا کـانـدي هــــزار خـولې
چـــې پـــرې راشـــي د مـظـلـوم د آه سـیـلـۍ
کـــا لـــه خــــاورو ایـــرو ډکـــې د مـــدار خـولې
چـــې څــپـېـږې د مـظـلـوم د آزار وخـــوري
د دېـــوال تـــر ســــورې پـوچـې کـــا د کـــار خـولې
((حمید مومند))

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف جانه خټک

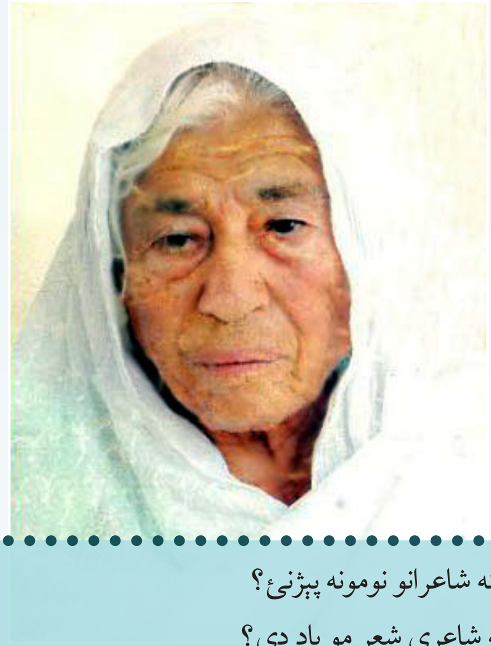

ـ د څو تنو ښځينه شاعرانو نومونه پېژنئ؟

ـ د کومې ښځينه شاعرې شعر مو ياد دی؟

د پښتو ادب په تاريخي څېړنه کې د نارينه وو تر څنګ د ښځو ادبي هلې ځلې د هېرولو نه دي. په پښتو ادبياتو کې هم په ولسي برخه کې د ښځو ونډه که له نارينه وو زياته نه وي، په هېڅ ډول کمه نه ده. د دې په څنګ کې په لرغوني ادب او اوسني ادب کې هم د ښځو ونډه د پام وړ ده. تاسو د کلاسيکو ادبياتو او اوسني ادب د ځينو ښځينه څېرو په اړه په بېلابېلو ټولګيو کې يو څه لوستي دي. په دې لوست کې د پښتو د يوې داسې معاصرې شاعرې په اړه غږېږو چې ډېره مشهوره نه ده، خو د شمېر له مخې لږ شعرونه يې ډېر په زړه پورې دي. شعرونه ته يې، ځکه ځانګړې پاملرنه وکړئ چې زموږ د ټولنې اوسنيو بدمرغيو ته هم پکې اشاره شوې ده، د کلونو هغه پخوانۍ خبرې اوس هم زموږ د ټولنې لپاره ډېرې نوې دي او داسې ښکاري چې زموږ ټولنې د ذهنيت او فکر له پلوه له بده مرغه په نژدې اتيا کالو کې د ښځو په برخه کې هېڅ پرمختګ نه دی کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو په اوسنيو ښځينه شاعرانو کې د مېرمن الف جانې خټک نوم د يادولو او ستايلو وړ دی. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا د کوهاټ په احمدي بانډه کې زېږېدلې ده. تر اتم ټولګي پورې يې زده کړې وکړې او نورې منظمې زده کړې ترې نيمګړې پاتې شوې. وروسته يې په شخصي توګه زده کړو ته دوام ورکړ او تر ماسترۍ پورې يې زده کړې وکړې. ډېره موده په خپل کلي کې د نجونو په يوه ښوونځي کې ښوونکې وه.

الف جانه خټک د وخت له سياسي او ملي موضوعګانو سره هم پوره بلده ده او خپله يې هم ونډه پکې لرله. په پښتونخوا کې د هغه وخت له ستر ملي غورځنګ يا د پاچا خان له خدايي خدمتګار تحريک سره له نظري پلوه ملګرې وه.

مېرمن شاه جهان (پښتو ادب کې د مېرمنو برخه) په نوم يو کتاب ليکلی او په دغه کتاب کې يې د مېرمن الف جانې په اړه داسې ليکلي دي:

د الف جانې ټول کلام له پښتو او پښتنو سره له مينې او محبت څخه ډک دی. د پښتنو د زبون حالۍ او بې علمۍ ورته ژور احساس دی. هغه د پښتنو ټوله پسمانده ګي، له علم نه د دوی بې خبري ګڼي. د خپل پښتون قام ترقي يې د زړه له کومي اواز دی او دا يې لويه آرزو ده چې پښتون قام هم لکه د نورو ترقي يافته قومونو د ترقۍ هغه لوی معراج ته ورسي چې د نړۍ نور ترقي يافته قومونه ورته رسېدلي دي.

الف جانه خټک پښتون قام د غفلت له خوب څخه راويښوي او د پرمختګ او ترقۍ په بهير کې د برابرۍ برخې د اخيستلو لپاره خپل احساسات دا رنګ څرګندوي:

پښتونه پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه
بيا په دنيا کې د پرېوتي پښتون نام پورته کړه
بيا په دنيا کې د قامونو انجمن جوړېږي
دې انجمن کې د ګمنامه پښتون نام پورته کړه
بې له نظامه ترقي د قوم ممکنه نه ده
قام منظم کړه او معيار بيا د خپل قام پورته کړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـرېـوتـي قـام لـه تـرقـي بـويـه د بـرق پـه رفـتـار
د هـر سـحـر پـه مـقـابـل کـې خـپـل مـاښـام پـورتـه کـړه
د يـو خـو کـسـو تـرقـي تـه تـرقـي مـه ګـڼـه
کـه تـرقـي غـواړې د قـام هـر خـاص و عـام پـورتـه کـړه
فـخـر افـغـان نـه مـې پـيـغـام د تـرقـۍ راوړی
پـه دواړو لاسـو دا پـيـغـام پـه احـتـرام پـورتـه کـړه
د جـهـالـت الـــزام پـه تـا بـانـدې پـه ځـای لګېږي
د خـپـل تـعـلـيـم انـتـظـام وکـړه دا الـــزام پـورتـه کـړه
د خـپـلـې ژبـې تـرقـي دې چـې هـم هـېـره نـه شي
د انـګـرېـزی پـه شـان مـعـيـار د خـپـل کـلام پـورتـه کړه
نـر کـه دمـاغ وي سـتـا د قـام ښـځـې يـې زړه وګڼه
کـه تـرقـي دې وي مـقـصـد د دې مـقـام پـورتـه کـړه

په دغه نظم کې چې اوس يې تاسو لولئ، الف جانې ختک د خپلې ټولنې يوې سترې نيمګړتيا ته اشاره کړې ده.

دا مـې مطلـب نه دی چې ظلم د خپل پلار وښـايم — زړونـه وريـتـه د خپلو خوينـدو پـه انـګـار وښايم
زړه مـې دا غـواړي چې ړانده سـماج ته لار وښـايم — د رواجـــې پـــردې نـقـصـونـه تـار پـه تـار وښـايم
خدايـه د ژبـې طاقـت د زړه راکـړې
کـه پـه غلطـه لاره ځـم تـه هدايـت راکـړې
صافـې اوبـه تـازه هـوا ده د هـر چـا د پـاره — نه چې يـوازې پيدا کـړې خـدای دې ستا د پاره
دواړه ځيزونـه دي ويـړيـا شـاه و ګـدا د پـاره — تـا پـابـنـدې پـرې لـګـولـې ده زمـا د پـاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـه د رحمـن پـه خزانـو دومـره بخيـل ولـې يـې؟
مـخ اړوونکی له قـرآن، تـورات، انجيـل ولې يې؟

لاړ شـه پـه جيـل کـې تـه د سپنسـن
کـورکـې د خپلـې ښـځې حـال يـوګـړی وګـوره
د قـاتـلانـو هـغـه طـوق هـغـه بـېـړی وګـوره
تنګ نغری، شلېدلی کـټ ماته پېړی وګوره

وايـه سـتا ښـځې هـم د قتـل ارتـکاب کـړی دی
يـا دې ځان خپل پـه مجرمانوکې حسـاب کړی دی

داسـې پـرده د زنانـه پـن زيـاتـوي
سـتا او زمـا پـه شـان بيمـار لوڼـه زامـن زياتـوي
خـوشـې تـعـداد د تـيـار خـورو پـه وطـن زيـاتـوي
ضعف د بـدن زيـاتـوي وېـره د دښـمـن زيـاتـوي

نـن د بيـکـارو خلکـو ځـای پـه مـخ د مزکې نشـتـه
دې بجلـې ګـر تـه ضـرورت د اور بلکـې نشـتـه

يـاد لـره سـتا يـو وزر مـات دی الوتلـی نـه شـې
قافلـې لاړې وريسـې تـه رسـېدلی نـه شـې
پښه دې ده ګـوډه د ترقی پـه بـام ختلی نـه شې
شـرم اخيستی يې پـه ځـای پاتې کېدلی نه شې

پـه سـمه لاره کـې ولاړ حيـران پښـېمان ولـې يې؟
ستا خپل عمل دی درته وړاندې، اوس ګرېان ولې يې؟

تـه د مذهـب پـه نوم پـه مـا څومـره ظلمونـه کوې
خـدای او رسـول بانـدې د غيـر اعتراضونـه کـوې
تـه يې مذهب بولې زمـا پـه خيال کفرونه کوې
ديـن د اسـلام بـدنـامـوې تـول رواجـونـه کـوې

راشـه چـې زه درتـه د خپـل ديـن حقيقت وښـايم
هسـې د خولـې خبـرې نـه حديـث آيـت وښـايم

خـلاص کـړه قـرآن او د قـرآن سـوره نـور وګـوره
سرسـري مـه ګـوره پـه عقـل پـه شـعور وګـوره
تـه د عالم حکيم کـلام پـه حکمت پـور وګـوره
پس له هغې نه خپل رواج او خپل دستور وګوره

سـتا پـه عمـل کـې لـه آيت نـه تجـاوز ولـې دی؟
د خدای رسـول پر ځای دا سـتا حکم نافذ ولې دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

زموږ په ادب کې د ښځو ونډه په پوره توګه د پام وړ ده. په ولسي ادب کې که د ښځو ونډه له نارینه وو زیاته نه وي، لږ ه هم نه ده. د دې په څنګ کې په لرغوني او اوسني ادب کې هم موږ یو شمېر نومیالی لیکوالې او شاعرانې لرو. په اوسني پښتو ادب کې الف جانه خټک یوه تکړه شاعره ده. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا په کوهاټ کې زېږېدلې او د خپل وخت د ملي- اصلاحي حرکت (خدایي خدمتګار) ملګرې وه. په پښتني ټولنه کې د ښځو د بې قدرۍ او د زده کړو او تعلیم له انساني او اسلامي حق څخه د هغوی د منع کولو په اړه یې دغه شعر د زیات ارزښت او پاملرنې وړ دی. په دې شعر کې چې د (ترکیب بند) په بڼه دی، الف جانه خټکه د هر اورېدونکي او لوستونکي مخې ته د پښتني ټولنې د نجونو او ښځو د ژوند هنداره نیسي او ورته وایي چې اوس نو ته انصاف وکړه او د دغو ناروااوو، نادودو او ظلمونو ځواب ووایه. موږ ټولو ته د دې شعر د محتوا په اړه ژور فکر لازم دی.

څرګندونه

وښایم: د ژبې د اصولو په پام کې ساتلو سره یې اصلي بڼه (وښیم) لیکل کېږي، خو دلته د الف جانې خټک په دې نظم کې د شعري اړتیاوو له مخې (وښایم) راغلی دی.

فعالیتونه

۱_ زده‌کوونکي دې د مېرمن الف جانې خټک د دغه نظم (ترکیب بند) یو یو بند په وار سره لولي او د بل کتار یو یو تن زده‌کوونکی دې په وار سره د دغه بند په اړه دوه دقیقې خبرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ ټول زده‌کوونکي دې پر پنځو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې له دغو موضوعګانو یوه موضوع انتخاب کړي او په خپلو کې دې خبرې پرې وکړي. هره ډله دې خپل استازی وټاکي او بیا دې پر خپله موضوع ټولګیوالو ته معلومات وړاندې کړي.

- په ټولنه کې د ښځو ونډه
- په زده کړو کې د ښځو او نارینه وو برابره ونډه
- خدايي خدمتګار حرکت
- په پښتني ټولنه کې د ښځو په اړه ناوړه دودونه کوم کوم دي؟
- الف جانه خټک څه ډول شاعره ده؟

۳_ یو یو تن زده‌کوونکی دې د الف جانې خټک د نظم له دغو لاندې لغتونو څخه یو، یو په داسې جمله کې وکاروي چې زموږ په ټولنه کې د ښځو له ژوند سره اړه لري:

ترقي یافته، ظلم، رواج، پابندي، پنجره، هدیره، ونډه.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو سترګو د لیدلو حالاتو یا په خپل کلي- کور کې د اورېدو له مخې پر نجونو او ښځو د ظلمونو او نادودو یوه یوه کیسه ډوله لیکنه وکړي.

ښه سړی د چا په بدو نظر نه کا
که څوک بد ورسره کاندي دی به ښه کا
په بارداره ونه تل وریږي کاڼي
ورته ګوره چې بارداره ونه څه کا
په کینه په حسد هېڅ د چا ونه شي
هر سړی چې حسد کاندي ځان اوبه کا
((خوشحال خان خټک))

(c) ketabton.com: The Digital Library

کيسه او ژوند

ـ کومې کومې کيسې مو لوستي دي؟

ـ آيا کومه ولسي يا فولکلوري کيسه مو زده ده؟

ـ له کيسو سره مو ولې مينه ده؟

خامخا به مو ځينې کيسې لوستي يا اورېدلې وي. ښايي په کور کې مو له نيا، نيکه يا مور و پلار څخه کيسې اورېدلې وي. د کلي له کومې بوډۍ ښځې يا بوډا څخه به مو هم کيسې اورېدلې وي. دغه راز تاسو په تېرو ټولګيو کې ځينې کيسې لوستي او د کيسو په اړه مو ځينې معلومات ترلاسه کړي دي.

په دې لوست کې هم د کيسو په اړه خبرې لرو. دا چې کيسې له ژوند سره څه اړه لري؟ يا دا چې کيسې څنګه له ژوند سره سمې راروانې او تر دې دمه رارسېدلې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کیسې او داستان په اړه کله کله دا خبره کېږي چې کیسه ژوند دی او ژوند کیسه. د دې خبرې معنا دا ده چې کیسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند د پېښو لړۍ په حقیقت کې د ژوند د کیسې جریان او تسلسل دی. د دې خبرې معنا دا نه ده چې د ژوند د پېښو عادي بیان او یا د ژوند د پېښو کټ مټ لیکل، دا نو کیسه او داستان دی. انساني ژوند د پېښو یو داسې پرله پسې تسلسل دی چې د کیسو لپاره ترې پېښې چاڼ او انتخابېږي.

د ژوند د عادي جریان او کیسې په اړه یو لیکوال وايي.

ژوند ښايي بې نظمه، بې ترتیبه او کله هم ښايي بې هدفه وي. پېښې په پاشلي ډول واقع کېږي. دا د ژوند په واقعیتونو پورې تړلې خبرې دي. که دغه شیان لکه هماغسې چې دي، تقلید شي، ښايي هېڅ ډول ټولنیز او هنري ارزښت ونه لري، ځکه خو نه شو ویلای چې کیسه د ژوند ټکی پر ټکی تقلید دی، بلکې کیسه باید د ژوند داسې تقلید وي چې د کیسه لیکونکي فکر او عاطفه ورسره ملګرې شوې وي او یو بل ډول بدلون یې پیدا کړی وي.

کیسه د ژوند یوه هنرمندانه طرحه ده. د کیسې تاریخ دومره زوړ دی، لکه د ژوند تاریخ. کیسه له انساني ژوند سره په یوه موازي کرښه کې روانه ده او همداسې به روانه وي. هلته چې انسان و، کیسه هم وه، هلته چې ژوند و، کیسه هم وه. ژوند په تشه (خلا) کې نه کېږي، انسان په خلا کې ژوند نه شي کولی او کیسې هم په خلا کې نه شي ایجادېدلی.

لرغوني انسانان چې د طبیعت له پېښو سره په مبارزه او مجادله کې وو، غوښتل یې چې پر دغو پېښو او ستونزو لاسبری پیدا کړي. زیاتې هیلې او غوښتنې یې لرلې. غوښتل یې چې والوځي، لرې او ناپېژندل شوې سیمې او ځمکې وګوري، د غرونو څوکو ته وختلی شي او د سیندونو تل ته ځانونه ورسوي، خرنګه چې د دغو کارونو له سرته رسولو څخه بې وسه وو، خیال ته یې پناه وړله. داسې افسانې یې جوړولې چې وکولی شي خپلې دغه ډول هیلې پکې تسکین کړي.

په لومړي سر کې افسانې سختې خیالي او له عجایبو ډکې وې. ښاپېریو او دیوانو ته یې پناه وړله، خو انسانانو ورو ورو په کیسو کې په خپل فکري او ذهني توان تکیه وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیسه د افسانې، نکل، حکایت، داستان او په نورو نومونو هم یادېږي او اوس دغه نومونه هر یو د جلا مفاهیمو لرونکي دي. په کیسه، داستان او نکل کې که له یوې خوا د ژوند تصویر او انعکاس پروت دی، له بلې خوا د کیسو تاریخي سیر ته پاملرنه هم ډېره په زړه پورې ده. دا چې کیسو څنګه دوام کړی او څه بدلونونه پکې راغلي دي؟ یو لیکوال لیکي:

د نړۍ ډېر څېړونکي دا خبره کوي چې افسانه د معاشرې د وګړو د اجتماعي مزاج نقشه ده. په کوم ځای کې چې د معاشرې څرک لګېدلی دی، هلته د افسانې څرک هم لګېدلی دی. موږ د ډېرو معاشرو حالات لولو، ولې د معاشرو جوړښت له تاریخي دور څخه مخکې هم و او په دغو معاشرو کې هم د افسانو شتون حتمي و، ځکه خو موږ ویلی شو چې له تاریخ څخه په مخکې دوره کې هم افسانې له ډولونو څخه په یو ډول وې، په دغه دوره کې به هم انسانانو له ډولونو څخه په یو ډول د خپل خیال اظهار کاوه.

د نړۍ لرغوني ولسونه، تمدنونه او فرهنګونه د لرغونو کیسو جوړوونکي، ویونکي او بیا لیکونکي دي. سره له دې چې دا ډېره ستونزمنه خبره ده چې موږ وکولی شو، لومړنۍ افسانې او کیسې پیدا کړو، ځکه چې د زمان تېرېدلو د کیسو د تاریخ پر پاڼو هم ګردونه وراچولي دي. خیال بخاري په دې اړه وایي:

انساني ژوند ډېر زوړ دی. د دې په مقابله کې د لیک لوست چل بني آدم ډېر وروسته زده کړی دی. هسې خو کیسې له انساني ژوند سره سمې راروانې دي او په هر ملك او هر قام کې موجودې دي، ولې که یو څوك د کیسې لټون په ماضي کې کول غواړي، نو د یو څو زرو کلونو هغه خوا به بالکل تیاره ومومي او د تاریخ پاڼې به ورته بالکل سپینې ښکاره شي. هر کله چې کیسه د تاریخ رڼا ته راوتې ده، په دې کې له زړو نه زوړ یادداشت د مصر، هند او یونان دی.

د مصر کیسې له میلاده مخکې نژدې ۲۰۰۰ کال ته رسېږي. دا کیسې زیاتره د جادو او ټوټکو په اړه دي. د یونان په پخوانیو کیسو کې د حکیم اسیپ (لقمان حکیم) کیسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرې مشهورې او لرغونې دي. د هند حماسي او رزمي پخوانۍ کیسې هم د زیات شهرت لرونکې دي.

د کیسو په تاریخي بهیر کې د زماني په تېرېدو سره د بڼو او محتوا (موضوع) له مخې بېلابېل بدلونونه راغلي دي. د نړۍ له ودې سره د خلکو په فکري وده کې هم بدلون راغلی. ادبیاتو او ادبي روایتونو هم لازم بدلون موندلی دی. له همدې کبله هغه کیسې او افسانې چې په ډېرو لرغونو زمانو کې ویل شوې او یا لیکل شوې دي، د نن له کیسو سره څرګند توپیرونه لري.

په پښتو ژبه کې کیسې او افسانې ډېرو لرغونو زمانو ته رسېږي. په پښتني ټولنه کې په کلیو، باندېو، کورونو، دېرو او حجرو کې له کیسو سره د عام ولس مینه دا څرګندوي چې زموږ په ټولنه کې له کیسو سره مینه ډېره پخوانۍ ده.

په دې اړه د تاریخي مطالعې په لړ کې کله کله د افسانې، کیسې او نکل یا داستان له بېلابېلو اصطلاحاتو سره مخامخ کېږو او کله کله د یوې پر ځای بله اصطلاح هم کارول کېږي او آن چې د څېړونکو ترمنځ هم پکې اختلاف لیدل کېږي. کله چې موږ د افسانې نوم اخلو، نو باید دې ټکي ته پام وکړو چې افسانې اوس یو خاص مفهوم پیدا کړی دی. په افسانه کې هر څه په خیالي پېښو او څېرو او شیانو پورې تړل شوي دي. مهال پکې چندانې اهمیت نه لري. له یو کال څخه تر زرو کالو پورې وخت پکې انتخابېږي. د افسانو د دوو کرکټرونو ترمنځ جنګ څو کاله هم دوام کوي. د افسانې د جنګ میدان د ټولې ځمکې مخ هم انتخابېدای شي، کولی شي د وینو رودونه وبهوي. خپل قهرمانان د نړۍ له یو سر څخه بل سر ته په یوه ګړۍ کې ورسوي.

افسانه یوازې د خیالونو او کله کله د خرافاتو پر اړخ څرخي، خو نکل بیا داسې نه دی. نکل ته پښتو ولسي کیسې یا پښتو ملي کیسې هم وایو. د افسانو او داستان دواړو ځانګړنې لري. له افسانې سره یې توپیر دا دی چې نکل تر ډېره ځایه پورې د چاپېریال او ټولنې له مسایلو سره اړخ لګوي او له داستان یا کیسې سره یې توپیر دا دی چې هغه د چاپېریال مسایل، قهرمانان او زمان یا مکان په یو څه مجرده بڼه راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې خبرې معنا دا ده چې نکل ولسي بڼه لري، موږ ورته ولسي کيسې هم وايو او مجردې مو ځکه وګڼلې چې کله کله د زمان، مکان، قهرمان او کرکټر، ټولنې او چاپېريال ترمنځ منطقي اړيکې نه ليدل کېږي او يا کمې ليدل کېږي.

داستان او کيسې سره ورته مفاهيم دي. دلته ټولنه او يا کرکټرونه په هر اړخيزه توګه تشريح کېږي. داستان ليکونکي خپل اتلان له ټولنې څخه ټاکي، په ټولنه کې ژوند پرې کوي او د ټولنې تودې سړې پرې ګوري او هرې لوړې ژورې ته چې مخامخ کېږي، د يو عادي انسان په توګه ورسره لاس او پنجه نرموي، يا په ډېره لږه (او ممکنه) فوق العاده ګۍ ورسره چلند کوي.

کيسې د ټولنيز ژوند منعکسوونکې او څرګندوونکې هنداري دي او موږ کولی شو چې د وخت ډېر عمده او بنسټيز مسايل په کيسو کې ولټوو.

د متن لنډيز:
کيسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند پېښې په حقيقت کې لکه کيسه داسې ده. د کيسې تاريخ دومره زوړ دی، لکه: د ژوند تاريخ. کيسه او داستان له انساني ژوند سره په موازي او برابره کرښه کې راروان دي، چېرته چې د ژوند څرک شته دی، کيسه هم شته. په پښتو ژبه کې هم کيسې او افسانې ډېرې لرغونې زمانې ته رسېږي. له کيسو سره د پښتنو په کليو، بانډو، جونګړو، دېرو او حجرو کې مينه، د ډېرې پخوانۍ لېوالتيا څرګندونه کوي. افسانې زياتره په خيالي پېښو، خيالي ځېرو او خيالي ځېزونو پورې تړلې وي. نکل ته موږ پښتو ولسي کيسې يا ملي کيسې هم وايو. د خپلې ټولنې او چاپېريال پېښې را اخلي، خو کله کله يې رنګ افسانوي کېږي. په داستان يا کيسه کې ټولنه او کرکټرونه په هر اړخيزه توګه تشريح کېږي، اتلان له ټولنې څخه ټاکل کېږي. کيسې د ټولنيز ژوند منعکسوونکې هنداري دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عاطفه: په ادبیاتو کې او په تېره بیا په کیسه او شعر کې د ((عاطفه)) ((عطوفت)) ((عاطفي بیان)) ((عاطفي چلند)) او داسې نور اصطلاحات ډېر کارول کېږي. موږ کولی شو چې عاطفه په عمومي ډول داسې معنا کړو: مینه، محبت، احساس، مهرباني او نور... څرنګه چې دا په ارواپوهنې پورې اړونده اصطلاح ده، نو له اروايي (رواني) پلوه عاطفه داسې پېژندای شو:

عاطفه هغه رواني اغېز یا غبرګون دی چې له بهرنیو څیزونو، چارو او پېښو سره د مخامخ کېدلو په وخت کې په ذهن کې رامنځته کېږي، لکه: محبت، شوق، کینه، قهر او نور...

له تاریخ نه مخکې دوره: دا هغه دوره ده چې لیک یا خط نه و ایجاد شوی. په تاریخي څېړنو کې د دغې دورې څېړل، ځکه ډېر اهمیت لري او ستونزمن کار دی چې لیکلي اسناد یې نشته. د لرغونپوهنې په څېړنو کې د لرغونو دورو د نښو نښانو له مخې د بېلابېلو دورو او ځانګړتیاوو څرګندونه کېږي.

خیال بخاري: ارواښاد خیال بخاري د پښتو تکړه لیکوال و. د پېښور د پښتو اکېډېمی له نومیالیو څېړونکو څخه و. د ژبنیو او ګرامري څېړنو په برخه کې یې ډېر کار کړی او یو شمېر لرغونو او ادبي متونو په اړه یې هم څېړنې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ بېلابېل زده‌کوونکي دې له دې لوست څخه په ګټه د کیسې او ژوند د اړیکې په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي.

۲ ــ د دغو موضوعاتو په اړه دې درې تنه زده‌کوونکي خبرې وکړي.

- له کیسو سره د خلکو مینه ځکه زیاته ده چې . . . .
- د پخوانیو او اوسنیو کیسو یو څو توپیرونه . . . .
- په کیسو کې (عاطفي بیان) څه ډول دی؟

۳ــ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

الف: آیا کیسه د ژوند تقلید دی؟ که نه، نو له ژوند سره یې څه اړیکه ده؟

ب: د کومو هېوادونو یا تمدنونو لرغوني کیسې ډېرې مشهورې دي؟

ج: د افسانې، نکل او داستان یا کیسې توپیرونه کوم کوم دي؟

٤ــ په ټولګي کې دې دوه تنه زده‌کوونکي په خپله خوښه یوه یوه کیسه او یا حکایت په لنډیز سره واوروي چې یا یې چېرته لوستی یا یې له چا اورېدلې وي. یو یو تن زده‌کوونکی دې د دغې کیسې د ټولنیز ارزښت یا له ژوند سره د دې کیسې په اړه لنډې څرګندونې وکړي.

کورنۍ دنده

هر زده‌کوونکی دې یوه یوه کیسه له خپله ځانه په کتابچه کې ولیکي. کیسه یې باید دغه شرایط ولري:

۱ــ کیسه باید له خپل ځانه ولیکي.

۲ ــ د یوې داسې پېښې په اړه یا د یو داسې چا په اړه دې یې ولیکي چې د هغه په اړه ښه معلومات ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳_ پېښنه یا هغه شخص یا کرکټر د کیسه لیکنې ارزښت ولري.

٤_ کېدای شي دا پېښنه یې خپله لیدلې وي، که هېڅ داسې پېښنه یې نه وه لیدلې، بیا دې یې د داسې یو چا یا پېښې په اړه ولیکي چې له چا یې اورېدلي وي، خو تاسو ته پکې پوره معلومات ترلاسه شوي وي.

یادونه:

کیسې به په پرله پسې توګه په ټولګي کې اورول کېږي او درې غوره کیسې به ترې انتخابېږي او دغه درې کیسې به د ښو کیسو په توګه د ټولو له خوا ستایل کېږي او بیا به د لېسې په دیوالي جریده او یا چاپي جریده او مجله کې چاپېږي.

تـــور تـــه ځـــمـــه ســـپـــین تـــه ځـــمـــه زیـــړ تـــه ځـــمـــه
د جـــانـــان د کـــــور پـــوښـــتـــنـــه تـــرې کـــومـــه
هـــر یـــو مـــا تـــه در د خـــپـــلـــې لـــیـــلـــې ښـــایـــي
اوس پـــه مـــنـــځـــه لار کـــې نـــاســـت کـــرم ربـــمـــه

❋❋❋

دا د ژونـــــد کــــړې ورې او اوږدې لارې
چـــې پـــه هـــر قـــدم کـــې ډېـــرې خـــطـــرې دي
خـــو چـــې مـــخـــامـــخ د پـــت، مـــیـــنـــې مـــنـــزل وي
نـــو لـــه ټـــولـــو شـــیـــریـــنـــیـــو نـــه خـــوږې دي
اجمل ختټک

(c) ketabton.com: The Digital Library

شفيق
او پښتو لنډه کيسه

ـ د پښتو د کومو ليکوالو لنډې کيسې مو لوستي دي؟
ـ په پښتو ژبه مو د لنډو کيسو کوم کوم کتابونه لوستي دي او يا يې نومونه پېژنئ؟

د پښتو د اوسني يا معاصر ادب په عمومي مطالعه کې تاسو د محمد موسی شفيق نوم اورېدلی دی. شفيق د پښتو کيسه ليکنې په لړکې هم د يادونې کار کړی دی او د دې په څنګ کې چې شاعري يې کړې ده، په زړه پورې لنډې کيسې يې هم ليکلې دي.

د تېرو ټولګيو په لوستونو کې مو د پښتو لنډې کيسې پر تاريخچه هم عمومي معلومات ترلاسه کړي دي. راځئ چې په دې لوست کې د خپل دغه پياوړي ليکوال (محمد موسٰی شفيق) د لنډو کيسو په اړه بشپړ معلومات ترلاسه کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دېرشمو هجري شمسي کلونو په بهير کې (د شلمې پېړۍ په دريمه لسيزه کې) په هېواد کې څو داسې ليکوال راميدان ته شول چې د پښتو لنډې کيسې په برخه کې يې يو څه اساسي کارونه وکړل. په دوی کې يو شمېر يې د نړۍ له داستاني ادب سره زيات او يو څه يې تر يو حده اشنا وو. دوی د پښتو کيسه ليکنې په برخه کې نوي ګامونه اوچت کړل.

محمد موسی شفيق په همدغه ډله ليکوالو کې شمېرل کېږي. سره له دې چې هغه هم يا زياتې لنډې کيسې ونه ليکلې او يا يې موږ ته ټولې لنډې کيسې راونه رسېدلې، خو هغه څه چې ترې راپاتې شوي او نن زموږ په لاس کې دي، د خپل وخت د ډېرو ښو آثارو په توګه به تل خپل ارزښت وساتي.

د شفيق د لنډو کيسو يوه ټولګه د ((عبقريان)) په نوم په ۱۳٤٦ هـ. ش. کال په کابل کې خپره شوې ده. په دغه مجموعه کې په دري ژبه د هغه يوه لنډه کيسه د ((عبقريان)) تر سرليک لاندې او دغه نورې څلور پښتو لنډې کيسې خپرې شوې دي: ((هفته کودک))، ((ډاکټر صاحب))، ((د تمې کاروان)) او ((برکت)) دغه ټولې کيسې هغه په ۱۳۳۸ او ۱۳۳۹ هـ. ش. کلونو کې ليکلې دي.

دا هغه وخت و چې زموږ لنډه کيسه د خپل يون په ډېرو لومړنيو پړاوونو کې وه. شفيق او د دغه وخت يو شمېر نورو ليکوالو د پښتو لنډې کيسې د بهير يون ته نوې ولولې ورکړې.

د شفيق دغه کيسې په داسې وخت کې ليکل شوي چې نوموړي په مصر او بيا وروسته په امريکا کې زده کړې ترسره کړې. د نړۍ بېلابېلې برخې يې وليدې. له عربي او انګليسي ادبياتو سره اشنا شو او دغه اشنايي به هم د هغه د آثارو په پياوړتيا کې لاس لرلی وي.

د محمد موسی شفيق د دغو لنډو کيسو د ځانګړتياوو په اړه بايد دغه ټکي په نظر کې ولرو:

۱ـ د هغه وخت د ډېرو پښتو ليکوالو په تناسب او پرتله، د شفيق د کيسو نثر په زړه پورې او داستاني دی. د هغه وخت د يو شمېر کيسو د (په اصطلاح) ډېر رسمي او مطبوعاتي نثر اغېز پرې نشته چې د ژباړل شوي نثر ګومان دې پرې وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ طنز، د شفيق د لنډو کيسو يوه مهمه برخه ده. د طنز مالګه د هغه په ټولو کيسو کې شته. د طنز او خندا دغه مالګه د هغه کيسو ته لا په زړه پورې بڼه ورکړې ده.

د ((ډاکټر صاحب)) په نوم د هغه د کيسې ځينو برخو ته په دې اړه پاملرنه کوو:

((دی لا په همدې چورت کې و او د خپلې آينده وبرې اخيستی و چې ناڅاپه ورنه د هوسی ترور پوښتنه وکړه:

ـ ډاکټر صاحب! ستا معاينه خانه چېرته ده؟

او چې ډاکټر صاحب ځان څواب ته جوړاوه، هغې ترې بې واره پوښتنې وکړې:

ـ د ورځې څو مريضان درته راځي؟ يعنې د ورځې ګټه دې څومره ده؟ په کومه شفاخانه کې نوکر يې؟

ډاکټر صاحب په ډېر مشکل وکولی شول چې د هوسی د ترور له يوې وقفې نه استفاده وکړي او ووايي:

ـ صاحب وبښئ زه د طب ډاکټر نه يم.

ـ ماته خو ټولو ويلي وو چې ته ډاکټر يې!

ـ ډاکټر يم، مګر د طب نه.

ـ يعنې اشنايان دې درته هسې په ټوکو ډاکټر وايي؟

ـ نه زه د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

ـ نو څنګه ډاکټر يې چې معاينه خانه دې نشته او د ډاکټرۍ شهادتنامه لرې؟

ـ زه د ادبياتو ډاکټر يم.

ـ يعنې چې څوک په ادبياتو باندې پوهېږي او زموږ د دې سندرغاړي غوندې ښه ښه شعرونه يې ياد وي، يوازې د هغوی ډاکټري کوې او د بل چا نه؟

ـ نه صاحب، زه په ادبياتو کې د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

دلته هوسی مداخله وکړه او خپلې ترور ته يې د ادبياتو د ډاکټرۍ د امکان په اړه توضيحات ورکړل او ورته يې وويل: په نوره دنيا کې د نورو شيانو ډاکټران هم شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوسی ترور هماغسې په تعجب کې وه، غټه جټکه یې خوړلې وه، مګر له ډاکټر نه یې بیا هم پوښتنه وکړه:

ـ ښه څو کاله سبق دې ویلی دی؟

ـ تقریباً شل کاله.

ـ څو کاله په یورپ کې وې؟

ـ اته کاله.

ـ اوس دلته څه منصب لرې؟

ـ استاد یم.

ـ استاد یعنې معلم یې؟

ـ هو!

د هوسی ترور په یو داسې عصباني حرکت له حلقې نه پاڅېده چې پټول یې ګران کار و...))

دا کیسه په همدې توګه دوام لري او د هغه وخت په ښاري ټولنه کې د ډېرو مصنوعي ارزښتونو او ناوړه کړو وړو انځورګري پکې د خندا او ټوکو په بڼه شوې ده. په حقیقت کې د ښاري ټولنې کمزورۍ او نیمګړتیاوې په ژوره توګه خو د طنز او ټوکو ټکالو له مالګې سره یوځای او په زړه پورې کوي.

۳ـ په دغو لنډو کیسو کې د هغه وخت د افغاني ټولنې د ژوند د ځینو حالاتو دقیقه څېړنه شوې ده. پر ډېرو اړخونو یې انتقاد شوی دی او دغه برخې د وعظ او نصیحت یا وچ اجتماعي انتقاد په توګه نه دي راغلي، د داستاني بیاني اړخونو ته هم تر ډېره حده پاملرنه شوې ده. د ((ډاکټر صاحب)) په کیسه کې یې د یو شمېر افغاني روښانفکرانو او تعلیم یافته وو (لوستو کسانو) پر ذهن د پردیتوب زیاته غلبه او اغېز ډېر ښه تصویر کړی دی:

((وطن ته د ډاکټر صاحب د بېرته راتلو نه اوس زیات و کم درې میاشتې تېرې شوې دي. چې په یورپ کې و نو د خپلو وروستیو پنځو کلونو په استوګنه کې ورته دا ضرورت ډېر زیات محسوس شوی و چې باید د خپل هېواد له ثقافت څخه پوره خبر وي. ده هلته ولیدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په خلکو دې خبرې چندان تاثیر نه کاوه چې ده به ورته د فرانسې د لوی انقلاب په باره کې څه ویلی شول، یا به یې ورته د یورپ د فلاسفه وو نومونه صحیح تلفظ کولی شول او د هغوی په اړه به یې ورته صحیح معلومات ورکولی شول. دا خبرې هغوی ته له ده څخه ښې یادې وې. هغوی غوښتل چې د ده د وطن د تاریخ، جغرافیې، حقوقو، د فکر طرز او د ژوندانه د فلسفې په اړه، د خپلو معلوماتو خزانه زیاته کړي. هغوی د لامارتین له قصیدو څخه پوره خبر وو، مګر د جامي او خوشحال خان په اړه یې دومره څه نه وو اورېدلي چې تنده یې پرې ماته شي.

هلته ډاکټر صاحب (د هغه وخت شاګرد) په دې پښېمانه شو چې ولې یې د پښتو او دینیاتو معلم صاحبانو ته هغومره غوږ نه و ایښی چې د غرب د فلسفې ښوونکي مسټر او پروفیسور ته یې ایښود. د ډاکټر صاحب ښه په یاد دي، یوه ورځ یې له خپلو همزولو او ملګرو سره په پوهنځي کې خبرې کولې او خبره په وارداتو او صادراتو راغله. ده د انګلستان صادرات او واردات چُست وښودل، مګر د خپل وطن د صادراتو په شمارلو کې مانده او پخ راغی او چې بحث په ښارونو شو، نو د یورپ مشهور بندرونه او ښارونه یې په یوه سا حساب کړل، مګر د خپل ملک ورته فقط یو څو مشهور مشهور معلوم وو او نور یې څه ونشو ویلی. د دې نیمګړتیاوو د پوره کولو لپاره ډاکټر صاحب د یورپ په کتابخانو کې د خپل وطن په باب مطالعه وکړه او ګویا د لاس غوټه یې په خوله ایله کوله...)

دا زموږ د یو شمېر روښانفکرو او تعلیم کړو ځوانانو د ژوند او فکر هغه موضوع ده چې ښایي په هغه وخت کې به ورته له شفیق پرته ډېر لږ کسان متوجه وو.

٤ـ کوم بل ټکی چې د شفیق په کیسو کې خپل ځان ښکاره کوي، هغه د کیسو توصیفي اړخ دی. هغه د خپلو کیسو څېرې (کرکټرونه)، پېښې، فضا او چاپېریال په ډېره ښه توګه توصیفوي. د توصیف له پلوه دغه کیسې خاص ارزښت لري.

د یوې نمونې لپاره ((د تمې کاروان)) په نوم د کیسې یوې برخې ته پام را اړوو:

((د یوې ورې کوټې نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی چې تقریباً د کوټې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه برخه یې نیولې ده. نمر پرېواته او قطبي خواوو ته یې د دیواله پورې یو څو داسې سرې چوکۍ پرتې دي چې د څرمنې پوښ او د نرو لرګو بازوګان لري. د چوکۍ د ناستې ځای بوټې راوتلی او د اوسپنې د سیخونو نښې د څرمنو لاندې اوچته ښکاره کېږي.

د مېز پر سر باندې د بانجاني ورېو یوه شډله ټوټه غوړېدلې او د هغې د پاسه یو دیوات، یو قلم، یو جاذب، یو ټیلفون او یوه جنتري پرته ده. د میز شاته په یوه پراخه بازوداره چوکۍ باندې یو زوړ سړی ناست دی چې یوه عمودي شان خندا یې په ببرو شونډو باندې لکه د کاڼي د کرښې ښکل ده. د سړي پر سر توره پګړۍ ده چې د یوې تورې بخملي خولۍ نه ښویه تاوه شوې اود تندي د منځ په برابر یې د ګلاب د یو دوه ورځني غوړېدلي ګل هومره شمله پریښې ده. د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ یې د ګونجي ګونجي ورمېږ په غاړه له ورایه ښکاري... .))

داسې انځوریز نثر د ارواښاد محمد موسی شفیق د لنډو کیسو نثر ته ځانګړې ښکلا ورکوي.

۵_ د شفیق د کیسو بله ځانګړنه دا ده چې د کیسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندولو ته یې هم ښه پاملرنه کړې ده. دې خبرې او پاملرنې د هغه کیسې هم ژورې کړې دي او هم یې د لوستلو په وخت کې لوستونکي د کرکټر او څېرو له دننه حالاتو (رواني حالاتو) سره دلچسپي پیدا کوي.

د شفیق کیسې او د هغه د کیسو موضوعات زموږ د لنډې کیسې د تاریخي بهیر یوه ډېره په زړه پورې برخه ده. شفیق د پښتو لنډې کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی. هغه نه یوازې داسې لیکوال دی چې زموږ د کیسه لیکنې د تاریخ په لومړنیو کسانو کې راځي، بلکې یو داسې لیکونکی دی چې پښتو کیسه یې پر خپل خواږه نثر او پاخه قلم ځلولې او ښکلې کړې هم ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

محمد موسی شفيق د پښتو لنډې کيسې يوه مخکښه څېره ده. د (عبقريان) په نوم د لنډو کيسو يوه ټولګه يې خپره شوې ده. په دغه داستاني ټولګه کې راغلې کيسې د کيسه ليکنې د هنري معيارونو له مخې په تول پوره کيسې دي. د متن او محتوا (موضوع) له پلوه هم دغه کيسې د وخت مهم موضوعات په خپله داستاني څولۍ کې رانغاړي.

د موسی شفيق د لنډو کيسو په ځانګړتياوو کې دغو ځانګړنو ته تم کېدای شو:

۱ــ په زړه پورې داستاني نثر. ۲ــ د طنز او خندا په بڼه د ژورو موضوع ګانو ځايول.
۳ــ د افغاني ټولنې د هغه وخت د ژوند د حالاتو انځورول. ٤ــ کيسې يې دقيق داستاني تصويرونه جوړوي. ٥ــ د کيسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندونه.

څرګندونې

محمد موسٰی شفيق: د افغانستان نوميالی عالم، ليکوال، سياستوال، سياستپوه او شاعر و. د ننګرهار د کامې اصلي اوسېدونکی و، خو دی خپله په ۱۳۰۸ هـ. ش. کال په کابل کې زېږېدلی دی. له لومړنيو او ثانوي زده کړو وروسته يې په شرعياتو، حقوقو او سياسي علومو کې په مصر او امريکا کې د ماسترۍ تر درجې لوړې زده کړې وکړې. په بېلابېلو لوړو څوکيو يې کار وکړ او د معين، سفير، وزير او صدر اعظم دندې يې ترسره کړې. د ۱۳۵۷ هـ.ش. کال د ثور په کودتا کې شهيد کړای شو.

دغه آثار يې چاپ شوي دي:

۱ــ پيغام (د شعرونو ټولګه).

۲ــ عبقريان (د لنډو کيسو ټولګه).

۳ــ د ننګرهار شاعران.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جامي: په افغانستان کې د دري ژبې د کلاسیکو ادبیاتو نومیالی څېره ده. بشپړ نوم یې نورالدین عبدالرحمن جامي و. په هرات کې زېږېدلی او د ژوند دوران یې له (۸۱۷ څخه تر ۸۹۸ هـ. ق.) پورې دی. په آثارو کې یې د شعرونو پر دیوان سربېره بهارستان زیات شهرت لري.

رواني حالات: په کیسه لیکنه کې د کرکټر د رواني اړخ راسپړنه ده. په یو خاص موقعیت او چاپېریال کې د یو کرکټر د ځانګړي رواني او روحیاتي حالت څرګندونه په ادبي ـ داستاني آثارو کې خاص ارزښت لري.

فعالیتونه

۱ـ هر زده‌کوونکی دې د دې لوست یو یو پراګراف په لوړ غږ ولولي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- په پښتو لنډه کیسه کې محمد موسی شفیق د کوم دریځ او مقام لرونکی دی؟
- په عبقریان نومي کتاب کې د شفیق څومره کیسې راغلې دي؟
- له محمد موسی شفیق پرته مو د کومو لیکوالو لنډې کیسې لوستي دي؟ د لیکوال نوم او د کیسو نومونه یې واخلئ.

۳ـ یو یو زده‌کوونکی دې د شفیق د لنډو کیسو یوه یوه ځانګړنه تشریح کړي، پنځه تنه زده‌کوونکي به پنځه ځانګړنې ووایي، که کومه برخه ترې پاتې شوې وه، بل زده‌کوونکی به نوبت اخلي او پاتې برخه به یې ووایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤_ محمد موسی شفیق د دې په څنګ کې چې نومیالی شاعر او لیکوال و، دغه لوړې دندې یې هم ترسره کړې: (سم ځواب په نښه کړئ):

الف: د افغانستان سفیر، د بهرنیو چارو وزیر او بیا صدر اعظم و.

ب: د بهرنیو چارو وزیر، د عدلیې وزیر، د پوهنې وزیر او صدر اعظم و.

ج: صدر اعظم، سفیر او بیا د مالیې وزیر و.

٥_ موسی شفیق د دغو کتابونو لیکوال دی: (یو ځواب سم دی، هغه په نښه کړئ):

الف: منتخب نثرونه، عبقریان، د ننګرهار شاعران.

ب: پیغام، عبقریان، د ننګرهار شاعران.

ج: راز، ادبي بحثونه، عبقریان.

د: د ننګرهار شاعران، عبقریان، د زړه خواله، شرنګ.

٦_ ګرامري برخه:

جمله څه ته وایي؟ لکه چې تاسو لوستي دي، جمله مجموعې او ټولګې ته وایي او د الفاظو او کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګندوي. جمله دوه برخې لري: مبتدا او خبر.

الف: په دې جملو کې مبتدا او خبر په نښه کړئ او جمله وشنئ:

- د موسی شفیق د کیسو په هکله باید دغه ټکي په پام کې ولرو.
- طنز د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده.
- د یوې وړې کوټې نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی.

ب: په دې جملو کې ساده او مرکبې جملې سره بېلې کړئ:

- د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ یې د ګونجې ګونجې ورمېږ په غاړه له ورایه ښکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- شفیق د پښتو کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی.
- د چوکۍ د ناستې ځای بوټ راوتلی او د اوسپنې د سیخونو نښې تر څرمنو لاندې اوچته ښکاري.

کورنۍ دنده

دغه ټول لوست یو ځل بیا ولولئ او د محمد موسی شفیق او د هغه د کیسو په هکله یوه مقاله ولیکئ چې له یوه مخه کمه نه وي.

د موسی شفیق دوه څلوریزې:

پـاکـې کـــړئ لارې د خـپـل قـــوم خـادمـانـو لـره
د وفـــا لاس ورکــــړئ د صـــدق خـــاونـــدانــو لـــره
د نـــوي عـصـر نـیـرنـګـونـو بـــل افـســـون راوړی
سـتـرګـې پـه بـریـد پـرانـیـسـتـې ښـایـي افـغـانـانـو لـره

✵✵✵

کـــه دا یـــو چـــې پـــه هـــمـــدې شــانـــې اوســـېــږو
نـــو پـــه مـــړو او مـــعـــدومـــو بـــه شـــمـــېـــرېـــږو
راځـــــئ هـــلـــئ چـــې لاســـونـــه ســـره ورکـــــړو
ګـــونـــدې دا ســـیــلاب چـــې راغـــی لاهـــو کـــېـــږو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رنځو اوبو ونه

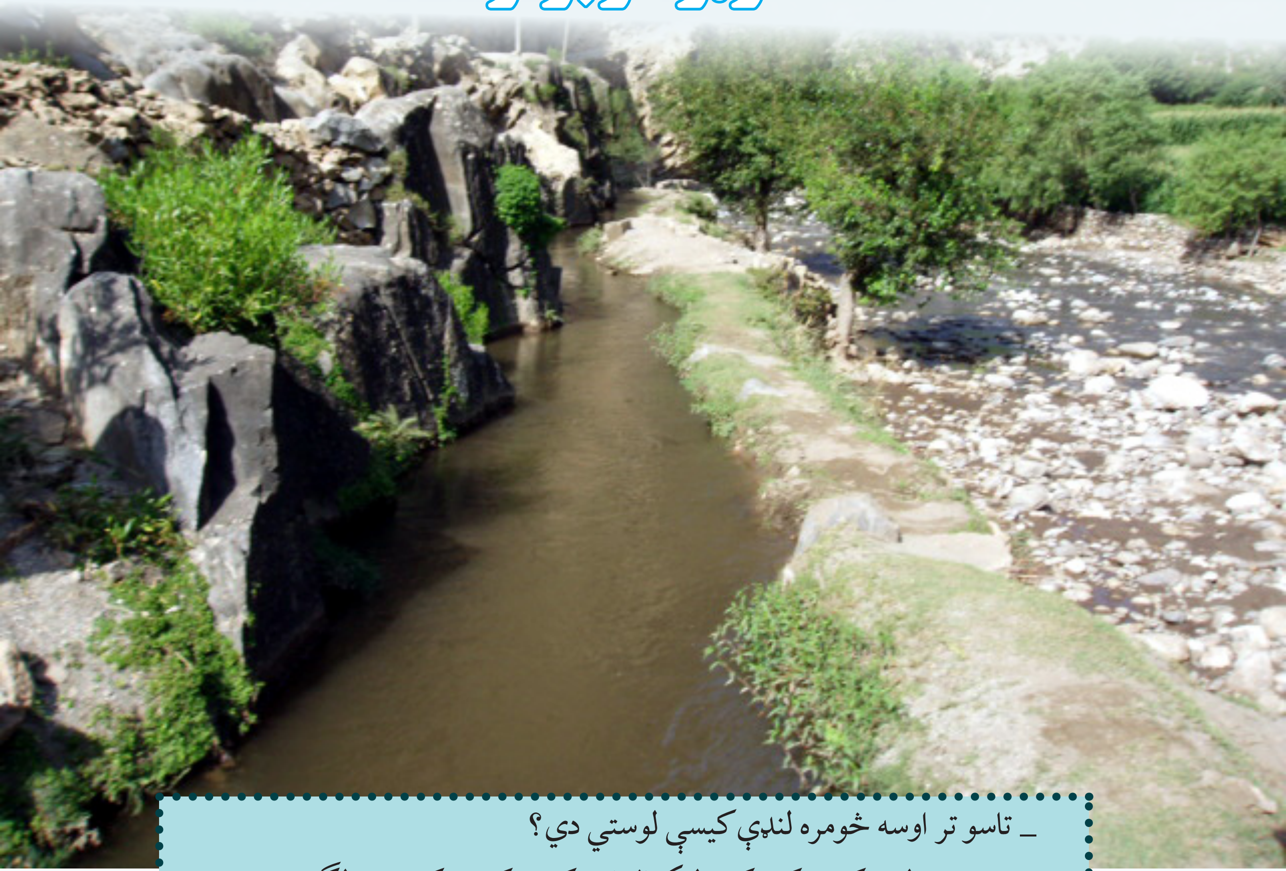

ـ تاسو تر اوسه څومره لنډۍ کیسې لوستې دي؟
ـ د پښتو د لنډو کیسو کوم کوم لیکوال او د کیسو کومې کومې ټولګې پېژنئ؟
ـ د لنډو کیسو کوم بهرنی لیکوال هم پېژنئ؟

په دې لوست کې تاسو ته داسې یوه لیکنه وړاندې کوو چې د اوبو د ارمان او په حقیقت کې د ژوند د ارمانونو یوه هنداره ده. دغه کیسه د هندوستان نامتو کیسه لیکونکي کرشن چندر لیکلې او قلندر مومند لنډه او پښتو کړې ده. لا نوره لنډه بڼه يې اوس ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ له کلي نه دواړه طرف ته سره وچ غرونه دي. د نمر خاته طرف غرونه خو بالکل سور اړ دي او پکې د مالگې درنگ دی. لویدیز طرف ته د غرونو پرمخ د کیکر او پلوشې ونې دي. د دې غرونو کاڼي تک تور دي، خو د دې تورو کاڼو ترمنځه د خوړو اوبو دوه ښکلې چینې دي او د دې دواړو غرونو ترمنځه زموږ کلی دی.

زموږ د کلي اوبه ډېرې کمې دي. زه چې په ښه بد پوه شوی یم، نو اسمان مې تل له گرمۍ نه لوغړن لیدلی دی. زموږ د کلي د کورونو او خواوشا د ځمکې رنگ بالکل خړ دی. په دې ځمکه کې چې کومه باجره کېږي، د هغې رنگ هم خړ نه چې لا تور بخن دی. همدغه شان رنگ زموږ د کلي د مزدورانو، دهقانانو او د هغوی د جامو دی. له وړوکتوب نه زما یادداشت هڅو له اوبو نه شروع کېږي. د اوبو درد، د اوبو موسکا، د اوبو موندل، د اوبو ورکېدل، غرض دا چې زما سینه د اوبو د فراق له تمهید او د وصال له تاثیر نه ډکه ده.

زما ښه یادېږي چې زه وړوکی وم، نو ادې سره به له کلي نه ښکته خوړ ته کوزېدم. ادې به مې چې نمرې ووینځل، نو ما به د وچولو لپاره د خوړ پر غاړه غوړول. په خوړ کې لړې لړې اوبه وې، مړې مړې اوبه یې وې، سپینې سپینې ورو ورو روانې وې، بس لکه زموږ د گاونډې پاینده خان لور، بانو. د دواړو موسکا خوږه خوږه وه او د خوړو په قدر خو هم هغه پوهېږي چې د مالگې درنگ کې نوکري کوي.

زما یاد دي چې دا خوړ به د کال شپږ میاشتې وچ و، چې د چیتر میاشت به په تېرېدو شوه، نو خوړ به په وچېدو لاس پورې کړ او چې ویساک به وتو، نو بس بالکل وچ شوی به و او بیا به د ده په تل کې یا تش شنه شنه کاڼي پاتې شول یا نرمه نرمه ختته. چې سړی به پرې گرځېدو نو داسې به معلومېده لکه چې د وربښمو په غالیچو قدم ږدي. یو څو ورځې پس به د خوړ دا ختته هم وچه شوه او په مخ به یې تش د درزونو او گونځو یو جال شان پاتې شو. ما ته ښه یاد دي چې ما په وړومبي ځل د دې خوړ وچوبی لیدلی و، نو په هغه شپه مې له غمه سترگه نه وه پټه کړې. ادې مې راته ډېرې کیسې وویلې، خو د ادې په غېږ کې ماته ټوله شپه د خوړ په کاڼو د اوبو ورو ورو ښویېدل، د کاڼو منځ کې تېرېدل او په ځنگ تېرېدل وړاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندې کېدل، لکه چې کله کله به بانو له غوسې نه د کوټې د ګوټ پیر نه په تېزۍ تاوه شوه، اوس دا اوبه وچې وې. ما ته چې دا خبرې رایادې شوې نو ادې نه مې پوښتنه وکړه:

ـ ادې! دا زموږ خوږ چېرته لاړ؟

ـ ځمکه کې ننوتو بچی!

ـ ولې ځمکه کې ننوتو؟

ـ د لمر د وېرې.

ـ ادې دا خوږ له نمر نه ولې یرېږي؟ ها، لمر خو ډېر ښه وي کنه!

ـ لمر یو نه دی، ښه بچی! لمرونه دوه دي، یو د ژمي لمر وي، بل د اوړي لمر. د ژمي لمر ډېر ښه او مهربانه وي او د اوړي لمر ډېر تېز او غوسه ناک وي، بچی. دا دواړه وار په وار زموږ کلي ته راځي. د ژمي له لمر نه زموږ خوږ ډېر خوشحاله وي، خو چې د اوړي ظالم لمر راشي، نو زموږ له خوړ نه ورو ورو جامې وکښل شروع کړي...

ما له ادې نه بله پوښتنه وکړه:

ـ ادې! دا د درنګ اوبه ولې تروې دي؟

ـ بچی دا لا بله کیسه ده.

ـ نو ووایه کنه ماته.

ـ نه بچی اوس ویده شه، ناوخته دی.

ـ نه نه، ماته ووایه کنه ژاړم.

ـ ښه ښه نیکه! وایم یې درته، خو چغې مه وهه.

ـ ښه

ـ ښه نو، دا درنګ دی کنه، دا په پخوا زمانه کې ښاپېرۍ وه او دغه د خوړو اوبو د چینو غر اول دیو و، دا ښاپېرۍ د دې دیو ښځه وه.

ـ نو بیا!

ـ نو بیا یو ځل د دیوانو جنګ شو او د دې ښځې خاوند هم پکې لاړ برتي شو او ښځه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې پاتې شوه، ده ورته ویلي وو چې تر څو زه نه یم راغلی، ته کور ناسته اوسه چېرته څه راڅه مه. دې ښځې ډېره موده خپل خاوند ته وکتل، خو خاوند یې رانغی. آخر یوه ورځ یو سپین دیو راغی او په دې مین شو. سپین دیو ورته ډېر درواغ مرواغ وویل چې ستا خاوند د دیوانو جنګ کې مړ شوی دی، نو هغې ورسره واده ومانه... بیا یوه ورځ هغه بوډا دیو راغی او چې دوی دواړه یې ولیدل نو له غوسې نه تک سور شو او دواړه یې مړه کړل. له هغې ورځې نه دغو دواړو غرونو ته ازار شوی دی او دا دواړه شنه کاڼي شوي دي. د هغه مخامخ غر اوبه څکه خوږې وي چې هغه خپلې ښځې سره د رښتیانو مینه کوله او د دې بل غر دا اوبه ځکه تروې دي چې دا د هغې ښځې اوښکې دي چې هر وخت ژاړي او چې دا اوښکې وچې شي نو مالګه ترې جوړه شي.

کیسې ختمه شوه او زه ویده شوم، ما به په خوب کې هغه درنګ لیده چې پلار مې پکې مزدوري کوله. ما چې به کله کله پلار پسې هلته ډوډۍ وړله، نو پلار به مې د مالګین تالاو پر غاړه ناست اکثر دا ویل:

- یره! دلته ګوره ګومره اوبه دي، خو بیا هم چرته اوبه نشته. زړه مې وایي چې چرته د خوږو اوبو تالاو ولټوم او پکې ښې غوپې ووهم چې دا ټوله مالګه مې له وجود نه لرې شي.

- اوبه... اوبه!!

خلکو اوبو پسې فریاد کاوه، خو اوبه نه وې او که وې هم نو یا به په پورې غاړه غر کې وې او یا په خوړ کې، خو دا خوړ هم شپږ میاشتې وچ و او بیا یوه ورځ خو بالکل ورک شو. دا زما د ماشومتوب خبره نه ده، زما د زلمیتوب واقعه ده. زموږ له کلي نه ډېر لرې هغه د زرګونو جریبو جاګیر خاوند اکبر علي زموږ د کلیوالو د خوښې خلاف د خوړ مخه بدله کړه، خپل پټي یې پرې خړوب کړل او زموږ او د خواوشا نور کلي یې تندې ته پرېښودل. د کلي خلک داسې اوتر شول لکه چې د چا مور و پلار مړه شوي وي. خوړ مړ شو او د هغه اوبه هم او موږ تربته شو. زما ښه په یاد دي چې د کلي خلکو سرکار کې په اکبر علي عریضې وکړې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو اکبر علي د هغه ځای تر ټولو لوی خان و. د مالګې ټیکه هم د هغه وه، نو نتیجه یې دا شوه چې د کلو خلکو خوږ خو رابیا نه کړو، خو د مالګې مزدوری یې بایلودې.

زه چې وړوکی وم نو په دغه مخامخ غره کې ایکې یوه چینه وه، خو لږ چې لوی شوم، دغلته یوه بله چینه هم وخوټکېده. دا هم یوه په زړه پورې کیسه لري چې زما پلار د کلي د خلکو په ټینګار د چینې په لټون پسې ووت او چې کله یې بله چینه پیدا کړه نو د خلکو د ګډاګانو او سندرو یو شور جوړ شو.

زه هم په درنګ کې مزدور شوم، ماښام به ستړی ستومانه کور ته راغلم، وده به شوم او چې لمر به څرېکه وهله نو زه به په درنګ ورننوتی وم. له څو شپو راسې مې بانو نه وه لیدلې. یوه ورځ ماښام چې له کار نه راتلم، نو بانو مې په لاره ولیده. راته یې وویل:

ــ نن راشه ښه، کار مې دی درسره.

ــ زه ډېر ستړی یم نشم درتلی.

ــ نه نه ډېر ضروري کار مې دی درسره، راشه ښه.

او چې زه له پیشنمي نه مخکې چینې ته ورسېدم، نو بانو ناسته وه. هغه چوپ وه. زه هم چوپ وم، خو ما زړه ټینګ نه کړای شو.

ــ څه چل دی آخر، وایه کنه!

ــ زه درنه روانه یم!

ــ زما زړه درز پرېوتو. ما ویل که چینه وچه شوه، زما مری خپه شوې وه. ما په سخته وویل:

ــ چرته؟

ــ زما واده دی.

زه بې اختیاره شوم:

ــ ستا واده؟

ــ هو! ما د تره زوی ته ودوي. هغه له کالام نه راغلی دی. کوهاټ کې دی، صوبه دار

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی. هغې دا ټولې خبرې په یوه سا وکړې. زه غوسه شوم. هغه چوپ شوه. زه سوچونو په سر واخیستم. بانو بیا وویل:

ـ دا رښتیا دي چې وایي چې کوهاټ کې ډېرې تېرې اوبه دي. ځو ځو چینې دي پکې. بمبې دي پکې، چې کله دې زړه غواړي، تاو یې کړه او منګی ډک کړه، هه...

د هغې اواز له خوشحالۍ نه رپېده. زه ورته ورنژدې شوم. سترګو ته مې یې وکتل. د هغې په سترګو کې زما له مینې نه انکار نه و، دا وه چې پکې د اوبو اقرار و، ما داسې محسوسه کړه چې مینه یوازې صداقت، اخلاص او جذبه نه غواړي، لږې لږې اوبه هم غواړي. مونږ دواړه چوپ وو. بانو منګی ډکولو، منګی یې ډک کړ او لاړه.

په کومه شپه چې د بانو واده و، نو ما خوب ولید چې زمونږ خوړ بیا ډک ډک راغلی دی. د مالګې غر کې هم د خوړو اوبو چینې راخوټکېدلې دي او زمونږ د کلي په منځ منځ کې یوه لویه ونه ده. دا ونه ټوله له رڼو اوبو نه جوړه ده. د ونې جرړې، ښاخونه، ګلونه، مېوه او پاڼې ټولې د اوبو دي او له دې ښاخونو او پاڼو نه د اوبو ویالې روانې دي او په دې اوبو د کلي ځمکې خړوب شوې دي. خلک لګیا دي، کروندې کري، ښځې نمرې وینځي. ماشومان د ګلونو امیلونه په لاس له ونې نه ګرچاپېر ګډېږي. بانو پاکې جامې اغوستې او ما ته وایي:

ـ اوس خو زمونږ کلي کې د رڼو اوبو ونه راټوکېدلې ده کنه، اوس خو درنه زه هېچرته نه ځم. خومره ښه خوب و، خو چې ما مې پلار ته ووایه، نو هغه راته وویل:

ـ بل چا ته خو دې نه دی ویلی؟

ـ نه بابا دا خو خوب دی، تاسې ولې وېرېږئ!

ـ خوب دی، خو عجیبه خوب دی!

ـ نه بابا! ما خو چې خوب کې کومه ونه لیدلې وه، هغه خو سره نه وه، د هغې رنګ خو لکه د اوبو په شان و، خو دا ده چې پکې د مېوې پر ځای د ګلابو سرې سرې کوزې غوندې ښکارېدې چې له هغې نه اوبه بهېدې.

ـ هر څه چې دي، خو دا ډېر خراب خوب دی، که پولیس واورېدو، نو تا به هم داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوخې لکه چې هغه مزدوران يې بوتلي وو.

زما ښه ياد دي چې د پلار له ويرې ما خو ورځې دا خوب چا ته ونه وايه. ما چې د درنګ مزدورانو ته دا خبره وکړه، نو هغوی وخندل:

ـ دا خوب، خو دلته ډېرو کسانو ليدلی دی! دا خوب به رښتيا کېږي که خدای کول! ما خو ورومبی د دوی په خبرو يقين نه کولو خو اوس په دې پوه شوی يم چې زموږ دا خوب به خامخا رښتيا کېږي. يوه ورځ به د اوبو دا ونه زموږ په کلي کې زرغونېږي، تش جامونه به ډکېږي، خيرن نمري به وينځل کېږي، جل وهلي زړونه به تازه کېږي او ټولې شاړې ځمکې به ودانېږي.

فعاليتونه

۱ـ د کيسې يوه يوه برخه دې زده‌کوونکي يو ځل بيا په وار سره ولولي.

۲ـ په کيسه کې دغه پنځه لغتونه دې يو يو زده‌کوونکی معنا کړي؟ بيا دې نور زده‌کوونکي له کيسې څخه لس نور لغتونه انتخاب او له خپلو ټولګيوالو دې يې معنا وپوښتي.

لوغړن، باجره، جرړې، نمری، خوړ

۳ـ زده‌کوونکي دې په دريو برخو ووېشل شي، يوه برخه دې د دې کيسې نومونه له ځانه سره په کتابچو کې وليکي، دويمه ډله صفتونه او دريمه فعلونه. بيا دې ټول خپل لستونه ټولګيوالو ته ولولي.

۴ـ يو تن زده‌کوونکی دې په خپله خوښه او يو زده‌کوونکی دې د ښوونکي په خوښه د دې کيسې لنډ مطلب په خپلو الفاظو په ساده توګه خپلو ټولګيوالو ته څرګند کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر زده‌کوونکی دې د خپل کلي یا خپل ښار اړوند یوه په زړه پورې پېښه د لنډې کیسې په توګه ولیکي. د مخونو شمېر دې له دوو مخونو څخه نیولي تر څلورو مخونو پورې وي.

شپېلۍ

د غـــره پــه ذهـــن کـــې خـــوره شـــوه شـپـېـلـۍ
پـــه ســـرو مـــمـانــو مـېـلـمـنـه شـــوه شـپـېـلـۍ
دا د کـــېـــږدۍ پـــلـــو خـــو واړوئ لـــږ
تـلـلـې کـــوچـــۍ وه راســـتــنـــه شـــوه شـپـېـلـۍ
وري زلـــمـــي شـــول، اوښـــې پـېـغـلـې شـولـې
لـکـه خـــبـــرې پـــه غـــرونـــو شـنـه شـــوه شـپـېـلـۍ
ســـتـــورو جـــامـــې د اتـــڼ واغـــوسـتـلـې
د هـــســـک د ښـــتـــو تـــرانـــه شـــوه شـپـېـلـۍ
((اسحاق ننګیال))

طـــامـــع هـــمـــیـــش وي پـــه انـــتـــظـــار کـې
آب یـــې د مـــخ ځـــي پـــه هـــر دیـــار کـې
ګـــنـــج چـــې د صـبـر پـیـرمـحـمـد بـیـامـونـد
تـــوانـــګـــر بـــالـــه شـــي پـــه دا دیـــار کـې
((پیرمحمد کاکړ))

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو کې ناول لیکنه

ـ تاسو تر اوسه کوم ناولونه لوستي دي؟

ـ کوم ناول مو ډېر خوښ شوی او ولې؟

ـ د پښتو ناولونو په اړه تر معلوماتو مخکې لازمه ده چې د ناول په اړه لنډې خبرې وکړو.

ناول انګلیسي کلمه ده او ویل کېږي چې له ایټالیایي (نو ویلا) څخه اخیستل شوې چې د (نوي یا کوچني) په معنا دی، خو په نورو اروپایي ژبو کې د ناول پر ځای د رومان اصطلاح کارول کېږي. موږ دلته د (ناول) او (رومان) دواړه اصطلاح ګانې د واحد داستاني اثر لپاره کاروو. ناول یا رومان په حقیقت کې یو نسبتاً اوږد داستاني روایت دی. په دغه روایت کې شخصیتونه (یا شخصیت) د پېښو په یوه پرله پسې لړۍ کې انځورېږي. د رومان د اوږدوالي او حجم په اړه بېلابېل نظرونه وړکړل شوي دي. له دېرش څخه تر څلوېښت او پنځوس زره کلمو پورې یې ورته کم حد ټاکلی او تر دې هر خومره زیاتېدلی شي. هر ناول او رومان د ژوند د پېښو روایت دی او په هغو کې کرکټرونه، د پېښو کړکیچ، صحنې، اړیکې او نور شامل دي. د څېړونکو په نظر: ناول هغه خلاق منثور روایت دی چې په لازمه توګه د پېښو تسلسل ته پاملرنه کوي. په ناول کې یو شمېر شخصیتونه (کرکټرونه) په ځانګړو صحنو او پېښو کې ګډون لري. که لنډه کیسه یوازې یو ساز ته ورته وي (د ساز یوې آلې ته)، نو ناول او رومان یوه سمفوني یا ارکسترا او د سازونو یوه ټولګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناول لومړی زموږ ادبیاتو ته د ژباړې په بڼه راغلی دی. مخکې تر دې چې په پښتو ژبه ناول ولیکل شي، له اردو ژبې څخه پښتو ته ځینې ناولونه راوژباړل شول.

په دې لړ کې دوه لومړني ژباړل شوي ناولونه د یادولو وړ دي: نقش نګین یا ((مرآة العروس)) او ((توبة النصوح)). دواړه ناولونه په اردو ژبه د هند د نومیالي لیکوال او شاعر ډپټي نذیر احمد خان په قلم لیکل شوي دي. مرآة العروس د ((نقش نګین)) په نامه د ارواښاد میا حسیب ګل کاکاخېل له خوا او توبة النصوح د ارواښاد میا محمد یوسف کاکاخیل له خوا په پښتو ژباړل شوي دي.

ډپټي نذیر احمد خان د هند د نیمې وچې له مخکښو ادبي شخصیتونو څخه ګڼل کېږي. د هغه په آثارو کې د ټولنیز انتقاد روح ډېر پیاوړی دی او د اردو ژبې لومړنی ناول لیکونکی ګڼل کېږي.

د ډپټي نذیر احمد خان دغه یاد شوي ناولونه په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه دي. نقش نګین له ۱۸۷۷م. کال څخه مخکې له اردو څخه په پښتو ژباړل شوی، خو په ۱۹۵۷م. کال کې په پېښور کې چاپ او خپور شوی دی، خو توبة النصوح په ۱۹۰٤م. کال کې په پښتو ژباړل شوی او پر همدغه کال چاپ شوی دی.

په پښتو ژبه لومړنی لیکل شوی ناول د پیاوړي لیکوال سید راحت زاخیلي په قلم د ((نتیجهٔ عشق)) یا ((ناول د ماه رخې)) په نوم کښل شوی او په ۱۹۱۰م. کال کې په پېښور کې چاپ شوی دی.

له دغه لومړني ناول څخه وروسته تر ډېرو کلونو پورې په کوزه پښتونخوا کې د کوم ناول د لیکلو پته نشته. بیا نو په بېلابېلو وختونو کې دغه ناولونه ولیکل شول:

ـ په ۱۹۵۰م. کال کې د صاحبزاده محمد ادریس ((پېغله)) نومې ناول چاپ شو.

ـ په ۱۹۵۷م. کال کې د اشرف دراني لیکلی ناول د ((زړکې سترګې)) په نوم خپور شو.

ـ په ۱۹۵۷م. کال کې د حمزه شینواري ((نوې چپې)) نومی ناول چاپ شو.

له دغو څو لومړنیو ناولونو سره سم او ترې راوروسته دغه نور پښتو ناولونه هم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي:

ــ د رشید علي دهقان: ((د سرو تعویذ))

ــ د محمد ابراهیم شبنم (خواښې او نږور)

ــ د سید رسول رسا دغه پنځه ناولونه: مفرور، شمی، خودکشي، مامونۍ او میخانه.

ــ د ډاکټر شیر زمان غمژن طایزي دغه پنځه ناولونه: گل خان، امانت، رحمان کورونه، غونډۍ او واده ونه شو.

په کوزه پښتونخوا کې تر دې وروسته هم دغه لړۍ راروانه ده او اوس یو زیات شمېر ناولونه لیکل شوي او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې هم دغه لړۍ له ژباړې څخه پیل شوې ده. هغه لومړنی ناول چې په افغانستان کې په پښتو ژبه ژباړل شوی دی، د فرانسې د نومیالي لیکوال ویکتور هوگو (بیوزلان) نومې ناول دی. دغه ناول د استاد عبدالحی حبیبي په قلم ژباړل شوی او په ۱۳۱۰هـ. ش. کال کې د کندهار د ((طلوع افغان)) جریدې په پاڼو کې په پرله پسې توگه خپور شوی دی.

دلته په پښتو ژبه لومړنی لیکل شوی ناول د برهان الدین کشککي په قلم لیکل شوی او په ۱۳۱۷ هـ. ش. کال کې خپور شوی دی. سره له دې چې د دې ناول پر څنډه لیکل شوي چې اصلي موضوع یا سوژه یې له بهرنیو مطبوعاتو څخه اخیستې ده، خو خپله د لیکوال په قلم لیکل شوی او ژباړه نه ده. د نوموړي لیکوال یو بل ژباړلی ناول په همدغه وخت کې خپور شو چې ((په پته د پټو پلټنې)) نومېږي، دا یو په زړه پورې پولیسي ناول دی.

تر دې وروسته په افغانستان کې د ډېرو لیکوالو ناولونه چاپ او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې په وروستیو کلونو کې یو شمېر نور ناولونه هم لیکل شوي او اوس زموږ ځوانو لیکوالو هم د هنري ادبیاتو دغې برخې یا ژانر ته ځانگړې پاملرنه کړې او په زړه پورې ناولونه یې لیکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه ((مرآة العروس)) یا ((نقش نګین)) او ((توبة النصوح)) دی. لومړنی ناول د سید راحت زاخیلي په قلم په ۱۹۱۰م. کې لیکل شوی او ((نتیجهٔ عشق)) یا ((ناول د ماه رخې)) نومېږي. په افغانستان کې لومړنی ژباړل شوی ناول د ویکتور هوګو (بېوزلان) دي. لیکل شوی پښتو ناول د برهان الدین کشککي ((پټه مینه)) ده. په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې تر دغو لومړنیو آثارو وروسته ګڼ شمېر ناولونه لیکل شوي چې شمېر یې لسګونو ته رسېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې په وار سره د دې لوست یو یو پراګراف ولولي او نور ټولګیوال دې غوږ ورته ونیسي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- په افغانستان کې په پښتو ژبه لومړنی ناول کوم یو دی، لیکوال او ژباړونکی یې څوک دی؟
- په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لومړني نالونه څه نومېږي، د لیکوال او ژباړونکو نومونه یې واخلئ؟
- د سید راحت زاخیلي په قلم لیکل شوی لومړی پښتو ناول څه نومېږي؟
- د برهان الدین کشککي د یو لیکلي او یو ژباړلي ناول نومونه واخلئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ څو تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولګیوالو ته لنډ لنډ معلومات ورکړي:

الف: د ناول او رومان ترمنځ څه اړیکې دي؟

ب: په کوزه پښتونخوا کې د ناول لیکنې تاریخي بهیر

ج: په افغانستان کې د ناول لیکنې تاریخي بهیر

٤ـ زده‌کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې په پښتو ژبه د لیکل شوو ناولونو د یو یو نوم اخلي او د بلې ډلې یو تن دې د دغه ناول د لیکوال نوم یادوي. زده‌کوونکي کولی شي چې په دې لوست کې د یادو شوو ناولونو نومونه واخلي او که د نورو پښتو ناولونو نومونه ورته یاد وي یا یې لوستي وي، د هغو نومونه هم اخیستلی شي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د یو داسې ناول په اړه لنډ معلومات ولیکي چې لوستلي یې وي. دغه معلومات دې په دوو مخونو کې ولیکي او دغو ټکو ته یې پام ضرور دی:

۱ـ د ناول لنډه پېژندنه، نوم، لیکوال، یا ژباړونکی، د مخونو شمېر، د چاپ ځای او کال.

۲ـ د ناول د کیسې یا موضوع لنډه معرفي.

۳ـ په ناول کې یې څه شی خوښ شوی او کومه برخه یې نه ده خوښه شوې او ولې؟

په بله ورځ دې یې خپلو ټولګیوالو ته واوروي او یا دې پرې په ټولګي کې د خپلو یادښتونو له مخې لنډې خبرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکایت

حاتم طايي چا وپوښته چي له ځانه دې هم بلند همت څوک ليدلی دی، يا دې اورېدلی دی؟

وې ويل: يوه ورځ مې څلوېښت اوښان ذبح کړي وو.

اسيران مې د عربو او فقيران بللي وو. ناګاه مې په صحرا يو خارکش وليده، د لرګيو ګېډۍ په سر. ورته مې وويل چي په مهمانۍ د حاتم ولې نه ور درومې؟ خلک پرې جمع شوي دي، دعوت يې عام کړی دی.

وې يې:

هر چي خوري د خپل منت روټۍ
څه به کاندي د حاتم د اوښ بوټۍ

هغه شخص مې په همت په جوانمردۍ تر ځان هسک وليده.

((ګلدسته))

انـــديـــښـــه کـــه پـــه غـــــره کـــښـــېږدي
غـــر بـــه هـــم لـــکـــه ويـــښـــتـــه کـــا
خـــــوار ســـــړی مـــــلامـــت نـــــه دی
کـــه پـــه غـــم کـــي ځـــان اويـــــه کـــا
((خوشحال خان خټک))

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويکتور هوگو
د فرانسې نوميالی ليکوال

ـ د نړۍ د څومره ليکوالو نومونه مو زده دي؟

ـ آيا د کومو نړيوالو ليکوالو کتابونه مو لوستي دي؟

ـ د ويکتور هوګو نوم مو اورېدلی، يا مو د هغه کوم کتاب لوستی دی؟

د نړۍ د ادبي څېرو په لړ کې ويکتور هوګو خپل ځانګړی ځای لري. هغه په نولسمه پېړۍ کې د فرانسې او ټولې نړۍ د سترو شاعرانو او ليکوالو په کتار کې شمېرل کېږي.

په دې لوست کې د نړۍ د دغه نوميالي شاعر او ليکوال په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویکتور هوګو په ۱۸۰۲م. کال د فرانسې په ختیځ (بیزانسون) کې وزېږېد. نیکه یې د یو داسې بزګر زوی و چې د (نانسي) په ښار کې یې ترکاڼي هم کوله. پلار یې په پوځ کې خدمت غوره کړ او د ناپلیون په لښکر کې تر جنرالۍ ورسېد. د هوګو مور د یو بېړۍ‌وان لور وه.

هوګو په وړوکتوب کې ډېر کمزوری او بې ځانه و. هېچا هم داسې فکر نه کاوه چې ماشوم ویکتور دې ګوندې ژوندی پاتې شي، خو هغه ژوندی پاتې شو او داسې ژوندی چې ژوندیتوب او د ژوند یادونو او ویاړونو یې تر مرګ وروسته هم دوام وکړ.

لومړی یې په پاریس کې زده کړې پیل کړې او څه وخت وروسته یې په ریاضي، شعر او لاتیني ژبه کې بې ساری پرمختګ وکړ او خپلې زده کړې یې بشپړې کړې. څرنګه چې د ویکتور هوګو پلار د جنرالۍ په دنده کې کله په یوځای او کله په بل ځای کې و، نو د هوګو ژوند هم ټول یا زیاتره په سفرونو کې تېر شو. بېلابېل ښارونه او هېوادونه یې ولیدل. په پای کې له خپلې کورنۍ سره یوځای پاریس ته لاړ او هلته یې استوګنه غوره کړه، دغو سفرونو د هوګو پر ژوند او ذهن پوره اغیز وکړ.

په پاریس کې له استوګنې سره سم دوی له یوې بلې پوځي کورنۍ سره اړیکې پیدا کړلې او په دې کورنۍ کې د (ادل) په نوم له یوې نجلۍ سره یې مینه پیدا شوه او په پای کې یې ورسره واده وکړ.

هوګو د پاریس په (دارالفنون) کې زده کړو ته دوام ورکړ. همدلته یې خپل لومړني شعرونه وویل. لومړنیو شعرونو یې د ښوونځي جایزه وګټله. د فرانسې د هغه وخت یو نومیالي شاعر او لیکوال ((شاتوبریان)) هغه ته د یوه ((عالي ماشوم)) نوم ورکړ.

له خپل ورور سره یې یو ځای یوه پنځلس ورځنۍ مجله خپره کړه. په دې مجله کې یې په خپل نامه او نورو مستعارو نومونو مقالې خپرې کړې، داسې مقالې چې د وخت د ادبي او ان سیاسي محافلو پام وړ شوې. نوموړی د همدغې مجلې په پاڼو کې لازم شهرت ته ورسېد. د دربار ستاینې یې هم وکړې او د پاچا له لوري یې شعرونو ته جایزې هم ورکړل شوې او د دوو زرو فرانکو د تنخواه یوه دنده هم وروسپارل شوه.

له دې وروسته د هوګو ادبي هلې ځلې زیاتېږي. په ادبي مجالسو کې له لیکوالو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانو سره اړیکې پیداکوي او ادبي غونډې هم جوړوي. تر ۲۵ کلنۍ پورې د دربار پلوی و. تر هغه وروسته یې ملاتړ شکمن کېږي یا مشروطه بڼه غوره کوي.

هغه ته دا نظر پیداکېږي چې د هېوادونو او ولسونو د پرمختګ او بریالیتوب لپاره آزادي ډېره ضروري ده. د خپل همدغه نظر لپاره د ((کرمول)) په نوم یوه ډرامه او د ډرامې سریزه لیکي. دغه ډرامه او سریزه یې دومره اهمیت پیداکوي چې په فرانسه کې د رومانتیزم د ادبي مکتب پیل ګڼل کېږي.

ویکتور هوګو په خپل ژوند کې له زیاتو کړاوونو سره هم مخامخ شو، اولادونه یې په پرله پسې توګه مړه شول او د یوې لور مړینې دومره وځوراوه چې څو کاله یې قلم له لاسه وغورځېد.

په ۱۸٤۱م. کال کې هوګو له درې ځلې ماتې وروسته د فرانسې د اکاډمۍ په غړیتوب ومنل شو. د فرانسې پاچا (فلیپ لویي) له هوګو سره ځانګړې دوستي لرله. د همدغې دوستۍ له کبله هغه څو ځله د انتصابي سناتور په توګه د مشرانو جرګې غړی شو.

په ۱۸٤۸م. کال په فرانسه کې کورنۍ اړ و دوړ شروع شو. ولس د بدمرغۍ په لمبو کې سوزېده. هوګو په همدغه وخت کې د خپل ولس په ګټه سیاست ته ورودانګل. د هغه وخت یو بل نامتو شاعر ((لامارتین)) د هوګو په همکارۍ وړاندیز وکړ چې یو موقت حکومت دې جوړ شي او په موقت حکومت کې هغه د پوهنې د وزیر په څوکۍ وټاکل شو، خو اړ و دوړ روان و. هوګو د سلطنت ضد ډلو کلک ملګری شو او له همدې نېټې څخه یې د فرانسې له پاچا ناپلیون سره دښمني پیل شوه.

هوګو به د بې وزلو خلکو پلوي کوله، ویناوې به یې کولې او زیات محبوبیت یې پیدا کړ، کله چې ((لویي ناپلیون)) د فرانسې پاچاهۍ ته ورسېد، غوښتل یې چې د خپل واک د ټینګښت لپاره یو څواکمن ګوند جوړ کړي. په همدې وخت کې هوګو د ناپلیون سخت مخالفت پیل کړ. ناپلیون بریالی شو، د هوګو په ګډون ۸٤ تنه د عامه امنیت د تخریبوونکو په نوم معرفي او د فرانسې له خاورې څخه تبعید شول. هغه لومړی بروکسل او بیا انګلستان ته لاړ او هلته یې د ((ژرسي)) او ((کرنسي)) په جزیرو کې د تبعید عمر تېراوه. د تبعید په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې یې خپل په زړه پورې آثار ولیکل.

په ۱۸۷۰م. کال کې له ۱۹ کلن تبعید وروسته فرانسې ته راستون شو، څو ځله د خلکو له خوا د فرانسې د شورا د غړي په توګه وټاکل شو. هغه په ۱۸۸۵م. کال کې د ۸۳ کالو په عمر مړ شو.

د ویکتور هوګو په لیکل شوو کتابونو کې ((بېنوایان)) تر ټولو مشهور دی. دغه اثر ډېر زیات نړیوال شهرت لري، خو یو شمېر نور مهم کتابونه یې دا دي:

هغه سړي چې خاندي، د خزان پاڼې، بدمرغان، مکافات، انتقام، سمندري کارګران او یو شمېر نور...

((د یو محکوم سرګذشت)) د هوګو له وروستیو په زړه پورې آثارو څخه شمېرل کېږي.

په دې داستان کې د یو داسې انسان د محکومیت غږ اورېدل کېږي چې په اعدام محکوم شوی دی. هغه د زندان له تورتم څخه خپلې ښځې ته خپل سرګذشت لیکي. په دغه ویر لړلي سرګذشت کې د محکوم د خپل ژوند او د نورو خلکو د ژوند ځینې اړخونه او واقعیتونه را تر سترګو کېږي. هغه خپل دغه داستان د پانسی پر ضد لیکي، هوګو غواړي په دې اثر کې په مجموع کې د ((انسان)) او ((انسانیت)) دفاع وکړي. هغه د انسان وژنې سخت مخالف دی.

ویکتور هوګو نه یوازې دا چې د فرانسې لوی شاعر او لیکوال و، په خپله پېړۍ کې د نړۍ د سترو لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي. له همدې کبله هغه ته د خپلې پېړۍ د ښوونکي نوم هم ورکړل شوی دی.

د متن لنډیز:

د نړۍ د نومیالیو شاعرانو او لیکوالو په لړ کې ویکتور هوګو زیات شهرت لري. هغه په ۱۹مه پېړۍ کې د فرانسې نامتو لیکوال او شاعر دی. هغه د رومانتیزم د ادبي مکتب له بنسټ ایښودونکو څخه ګڼل کېږي. د ځینو مشهور اثارو نومونه یې دادي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېنوايان يا (بېوزلان)، کرمول، د يو محکوم سرگذشت، هغه سړی چې خاندي، مکافات، بدمرغان، انتقام، سمندري کارگران او يو شمېر نور...
ويکتور هوگو د خپل ژوند ډېر کلونه له (ناپليون) سره د مخالفت له کبله په تبعيد کې تېر کړل.

خرگندونه

د رومانتيزم ادبي مکتب: د نړۍ په ادبي مکتبونو کې ځينې مشهور يې دا دي: کلاسيسيزم، رومانتيزم، سمبوليزم، رياليزم او نور... د رومانتيزم ادبي مکتب د اتلسمې پېړۍ په پای او د نولسمې پېړۍ په پيل کې په اروپا کې راځرگند شو. مخکښان يې په انگلستان کې: ويليام بليک اوکالريج، په جرمني کې: گويته او شيلر او په فرانسه کې ويکتور هوگو، شاتو بريان او لامارتين دي. رومانتيزم په حقيقت کې يو انقلابي غورځنگ و او شعارونه يې تر ډېره حده د روڼ اندی د دوران فلسفي او سياسي بڼه لري، د انسان د آزادو احساساتو بيان او د فردي حقوقو تأييد يې د شعارونو لومړنی کرښې وې. دغه ادبي مکتب د کلاسيزم د ادبي مکتب د چوکاټونو پر وړاندې د نوو افکارو د لرونکو ليکوالو او شاعرانو له لوري رامنځته شو او په ټوله اروپا او نړۍ کې خپور شو. دغه کلمه ځينو کسانو د رومانتيسيزم په بڼه هم ليکلې ده چې دواړه د يو مفهوم لپاره کارول کېږي. رومانتيزم په حقيقت کې د کلاسيکو منل شوو زړو ادبي قوانينو پر وړاندې د بغاوت رنگ لري. د دوی په نظر د کلاسيزم د مکتب وچ او زاړه چوکاټونه نور د نوي عصر فلسفي او ادبي غوښتنو ته ځواب نه شي ويلی. څېړونکو ۱۸۳۰م. کال د ادبي انقلاب کال گڼلی دی. په دې کال کې ويکتور هوگو او ملگرو يې رومانتيزم د هنر او شخصيت د آزادۍ د مکتب په عنوان معرفي کړ. رومانتيک هنرمند او ليکوال د خپل روح غوښتنو او اړتياوو ته زيات ارزښت ورکوي او ځانگړي احساسات پکې خپل ځای لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې په نوبت سره د لوست یو یو پراګراف په لوړ غږ خپلو ټولګیوالو ته ولولي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

ـ ویکتور هوګو په کومه پېړۍ کې په کوم هېواد کې اوسېده؟

ـ د هوګو د ژوند عمده او مهمې پېښې کومې دي؟

ـ ویکتور هوګو د کوم ادبي ښوونځي یا مکتب او لارې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي؟

۳ـ زده‌کوونکي دې دغه څلور ځوابه پوښتنه کې سم ځواب په نښه کړي:

ویکتور هوګو د دغو کتابونو یا آثارو لیکوال دی:

الف: بېنوایان (یا بېوزلان)، د یو محکوم سرګذشت، هغه سړی چې خاندي

ب: د یو محکوم سرګذشت، رومیو او ژولیت، بېنوایان (یا بېوزلان)

ج: هغه سړی چې خاندي، ګیتانجلي، اتللو

د: بېنوایان (یا بېوزلان)، جګړه او سوله، هغه سړی چې خاندي.

٤ـ څلور تنه زده‌کوونکي دې د لوست عمده عمده ټکي په خپلو الفاظو کې خپلو ټولګیوالو ته ووایي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د نړۍ د یو داسې لیکوال یا شاعر په اړه یا د هغه د کوم اثر او کتاب په اړه یو مخ لیکنه وکړي چې پېژني یې، که یې د هغه کوم کتاب لوستی وي، د کتاب په اړه دې معلومات ولیکي او که د شاعر او لیکوال په اړه یې څه لوستي وي، هغه دې په خپل قلم ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې یې ټولګیوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند او چاپېريال

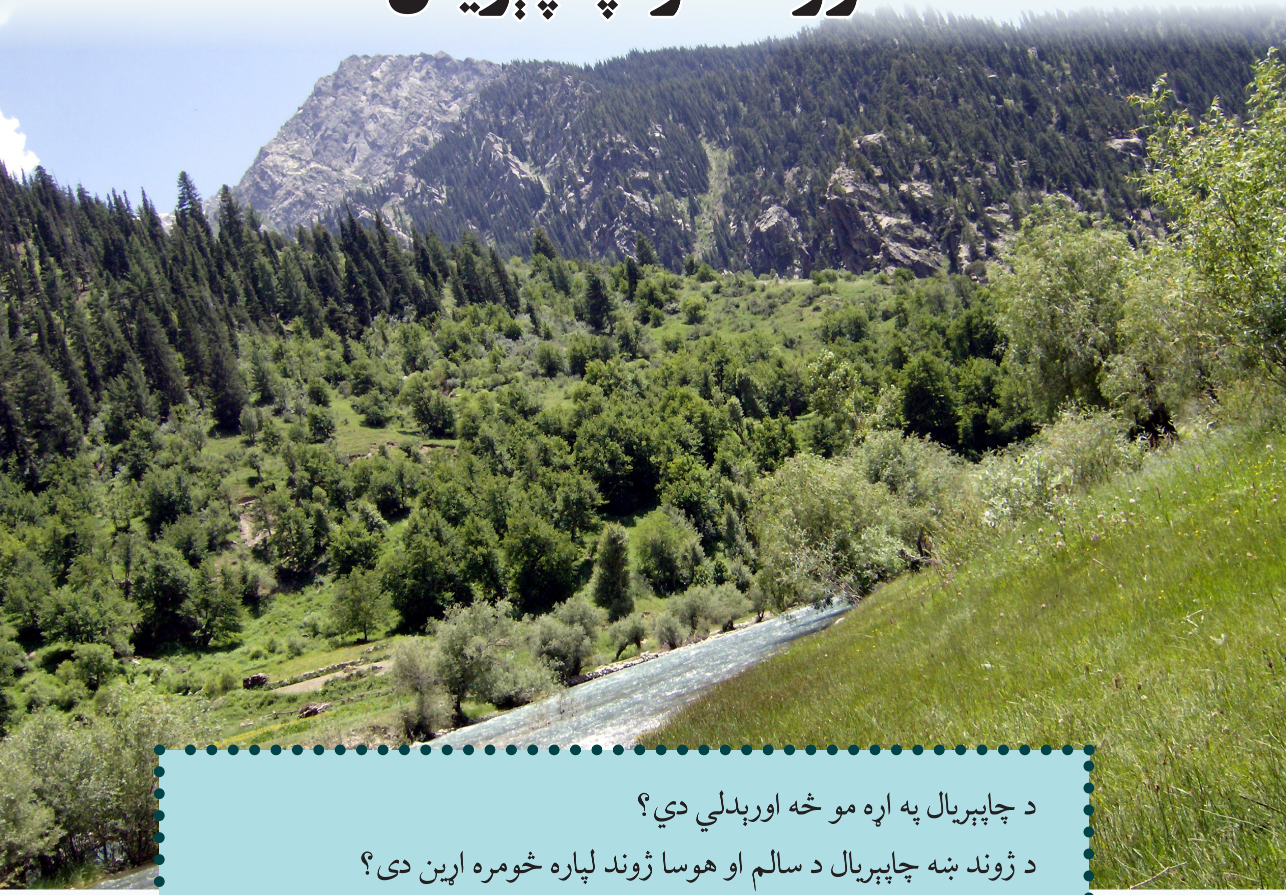

د چاپېريال په اړه مو څه اورېدلي دي؟

د ژوند ښه چاپېريال د سالم او هوسا ژوند لپاره څومره اړين دی؟

په دې لوست کې له تاسو سره د ژوند او چاپېريال په اړه خبرې لرو. ژوند پر چاپېريال څه اثر لري؟ يا دا چې چاپېريال د ژوند لپاره څومره ارزښت لري؟ دغه ډول موضوع ګانې زموږ او ستاسو د ژوند لپاره ډېر اهميت لري او بايد جدي پام ورته وشي. په تېرو لوستونو کې مو د چاپېريال په اړه مطالب لوستي دي. په دې لوست کې په ځانګړې توګه د ژوند او چاپېريال پر اړيکو تاسو ته ځينې مطالب وړاندې کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند او د ژوند چاپېريال په ډېرو برخو کې يو له بل سره نږدې اړيکې لري. د موجوداتو ژوند پر خپل شاوخوا او چاپېريال ژور اغېز لري او دغه راز چاپېريال هم د انسانانو، حيواناتو او نباتاتو پر ژوند هر اړخيز اثر غورځوي.

موږ ته لازمه ده چې د خپل ژوند چاپېريال ته تل پام وکړو، دغه کار نه يوازې دا چې زموږ د ځان لپاره ګټور دی، د ټولو انسانانو او ټولې نړۍ لپاره ګټور دی. د چاپېريال د پاک ساتلو، د چاپېريال د ارزښت، د چاپېريال د اړتياوو او نورو موضوع ګانو په اړه بايد نه يوازې دا چې ځانونه پوه کړو، نورو ته يې په پوهولو کې هم هلې ځلې وکړو.

که موږ خپل چاپېريال ته پام ونه کړو، له ډېرو ستونزو سره مخامخ کېږو، تر ټولو مهمه خبره دا ده چې نن سبا ټوله نړۍ د چاپېريال د ککړتيا له ستونزو سره لاس او ګرېوان ده. هوا ککړه شوې ده، اوبه ککړې شوې دي، په نړۍ کې د نفوسو د زياتوالي له امله د ښناک او خوراک د موادو د کمښت په څنګ کې د ژوند چاپېريال هم له ګڼو ګواښونو سره مخامخ دی. د چاپېريال او هوا ککړتيا پر اقليم هم اغېز کړی دی. د ټولې نړۍ د تودوخې کچه د لوړوالي خوا ته درومي. له دې کبله د نړۍ د يخونو سترې سمندري زيرمې د ويلي کېدو په حال کې دي. دا ټولې نړۍ ته يو ستر ګواښ دی.

د هوا د ککړتيا له امله بېلابېل رنځونه راپيدا کېږي، لکه: د وينې پرندهوالی، د تنفس بېلابېلې ناروغۍ، حساسيتونه او نور... د دغې ککړتيا لاملونه ډېر زيات دي او هرې برخې ته يې پاملرنه ضروري ده. د صنعت له ودې سره سم چاپېريال ته او د هوا او اوبو ککړتيا ته ډېر ګواښونه ورمخامخ دي. له يوې خوا بېلابېل ګازونه او لوګي، د سون توکي او نور پر هوا ورګډېږي او د تنفس له لارې د انسانانو او حيواناتو سږو ته ورداخلېږي او دا د هغوی بدن ته سخت تاوان وراړوي. ان چې پر نباتاتو، ونو او سبو هم خپل اغېز لري. په ډېرو هېوادونو کې د دغو لوګيو او ګازونو د تصفيې لپاره لارې چارې نه دي لټول شوي او له همدې کبله يې نړۍ ته زيانونه په پرله پسې توګه مخ پر زياتېدو دي.

اوبه د نړۍ لپاره ډېر اهميت لري. د ټولو موجوداتو لپاره اوبه حياتي ارزښت لري، يعنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې د ټولو موجوداتو ژوند وربورې تړلی دی. ویل کېږي چې د نړۍ ۹۸ په سلو کې اوبه مالګینې او تروې دي، دوه په سلو کې خوږې او په سلو کې یوه برخه یې زموږ لپاره د ګټې وړ دي. انسانان نه یوازې د څښلو لپاره، بلکې د ژوند د ټولو فعالیتونو لپاره د اوبو کارولو ته اړ دي. کرنې ته اساسي ارزښت لري. اوس د نړۍ د اوبو اساسي زیرمې ډېرې کمې شوې دي. د زېرمو د کمېدلو په څنګ کې له بده مرغه اوبه د بېلابېلو عواملو له امله ککړې شوې دي. د صنعتي پارکونو او کارخانو د جوړېدو او زیاتېدو له امله، د نفوسو د زیاتوالي له امله، د کانالیزاسیون د نه لرلو له امله، د روغتیایي نه مراقبت او څارنې او دغه راز د نورو عواملو له مخې د اوبو ناپاکی زیاتې شوې او اوبه ککړې شوې دي.

د ځړ ځایونه، ځنګلونه، بڼونه او چمنونه له ګواښونو سره مخامخ دي. زیاتره خلک پر خپل سر ځنګلونه وهي او ځړځایونه له منځه وړي، له همدې امله د باران کمښت، د اوبو لږوالی، د اقلیم تودوخه او د چاپېریال ککړتیا ناوړې پایلې رامنځته کوي. موږ باید دغو ټولو خواوو ته غور وکړو چې د ژوند چاپېریال مو له دې زیات خراب نه شي.

زموږ خلک د کثافاتو او فاضله موادو د راټولولو، په یو ځای کې د جمع کولو او یو مناسب ځای ته د وړلو، ښخولو یا له منځه وړلو لپاره وړ امکانات او شونتیاوې نه لري. دغه کار هم ډېرې ناوړې پایلې لري، په تېره بیا زموږ ښارونه یې ډېر چټل کړي او له کثافاتو ډک کړي دي. د ګڼو ناروغیو لپاره دغه کثافات د مکروبونو او ناروغیو د زېرمو په توګه د پام وړ دي.

جنګونه نور هغه لاملونه دي چې د چاپېریال لپاره لوی ګواښ ګڼل کېږي. د باروتو خپرېدل، د چاودو او ناچاودو توکو پرېماني او د ټانکونو، شوبلو او الوتکو لوګي او د تېلو لګښت چاپېریال سخت زیانمنوي او خطرناك رنځونه زېږوي. زموږ په ګران هېواد افغانستان کې له سپېڅلي جهاد راوروسته کورنیو جګړو، نه یوازې دا چې هېواد یې لوټې لوټې کړی او انسانان یې وژلي، بله ستره بدمرغي یې دا رامنځته کړې ده چې زموږ د ژوند چاپېریال ته یې ګڼ شمېر زیانونه اړولي دي. له همدې امله د سولې د کوترو الوتل، د هېواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نیکمرغۍ او د ژوند د چاپېریال د نېکمرغۍ زیري هم له ځانه سره لري.

اوس نو راځو دې ته چې د چاپېریال د ښې ساتنې لپاره باید موږ او تاسو په ګډه څه وکړو:

۱ـ په لومړي ګام کې باید د خپل ځان، خپل کور، خپل کلي او ښار او په عمومي توګه د خپل هېواد د پاک ساتلو لپاره هلې ځلې وکړو.

۲ـ د چاپېریال د ستونزو، ګواښونو او اړتیاوو په اړه باید هم خپل ځان وپوهوو او هم پرې خپله کورنۍ او خپل ملګري پوه کړو. لازمه ده چې د پوهاوي دغه لړۍ همېشنۍ بڼه غوره کړي.

۳ـ موږ باید د خپل چاپېریال په اړه بې پروا ونه اوسو او هر هغه څوک چې ګورو خپل شاوخوا، خپله لار، سړک، کوڅه او نور چټلوي، باید خپلې تېروتنې ته یې پام ور وګرځوو.

٤ـ هر څوک باید ځان د ټولنې پر وړاندې مسؤول وګڼو. له حکومتي چارواکو څخه نیولې تر یو کلیوال پورې ټول د خپل شاوخوا د پاک ساتلو مسؤولیت لري، باید موږ په دغه بهیر کې خپل مسؤولیت سرته ورسوو.

د ښوونځیو د شاګردانو لپاره په ځانګړې توګه دې چارې ته غور په کار دی. زده‌کوونکي کولی شي چې هم د ښوونځي په چاپېریال کې، هم د خپل کور، کلي او ښار د پاک ساتلو په کار کې پوره ونډه واخلي. د وطن ځوان نسل د هېواد د راتلونکي په سمسورولو، وده او پرمختګ کې پوره ونډه لري. له همدې امله لازمه ده چې د خپل چاپېریال په ساتنه او دغه راز د خپلې کورنۍ نورو غړو، د کلي او ښار خلکو او په تېره بیا خپلو همزولو او کشرانو ته د دغې چارې د ترسره کولو په لاره کې لازمې مشورې ورکړي. د دې هېواد هره برخه زموږ د ګډ کور یوه څنډه ده او موږ ته یې پاک او سوتره ساتل یو ملي مسوولیت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ دغه لوست دې په څلورو برخو ووېشل شي. څلور تنه زده‌کوونکي به يوه يوه برخه ولولي، خو د هر تن د متن له لوستلو وروسته به يو بل شاگرد په خپله خوښه د متن د همدې برخې په اړه خپل خپل نظر وايي، يا به خپله خپله تبصره وايي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- ژوند او چاپېريال څه اړيکې سره لري؟
- که چاپېريال ته پام ونه شي کومې کومې ستونزې رامنځته کېږي؟
- د چاپېريال د ککړتيا عمده عوامل کوم کوم دي؟
- اوبه څنګه ناپاکې يا ککړېږي؟
- د ژوند پر چاپېريال جنګونه څه اغېز لري؟
- د هوا د تودوخې لاملونه کوم دي؟

۳ـ څلور تنه زده‌کوونکي دې په نوبت سره دې پوښتنې ته جلا جلا ځواب ووايي چې موږ د خپل چاپېريال د ښه ساتنې لپاره بايد څه وکړو؟

٤ـ دوه تنه زده‌کوونکي دې د دې لوست د جملو د جوړښت په اړه خبرې وکړي چې ساده او که مرکبې پکې ډېرې دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې (په خپله خپله خوښه) د خپل کور، کلي يا ښار او يا هم د ښوونځي د چاپېريال په اړه يو مخ ليکنه وکړي، دا دې په نظر کې ولري چې:

۱ـ اوس يې چاپېريال څنګه دی؟

۲ـ څه بايد وشي چې د ژوند او کار پر ښه چاپېريال بدل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳_ موږ ته به د ښه چاپېريال ګټه څه وي؟

٤_ پر دې سربېره چې موږ به خپله په دې کار کې ونډه اخلو، په دې لړۍ کې نور کوم کوم مسوولیتونه لرو؟

٥_ دا مو په نظر کې وي چې د ځنګلونو پالل او د ښنو سيمو پراخولو ته مو په ليکنه کې پوره پام کړی وي.

لـــــــورې ژورې مـــې پـــه ســتــرګـــو کـــې دي
کـــنـــدې کـــپـــرې مـــې پـــه ســتــرګـــو کـــې دي
ســـتـــا د نـــظـــر هـــــــرې ادا تـــــه رســـي
داســـــې وزرې مـــې پـــه ســتــرګـــو کـــې دي
عـــشـــقـــه فـــطـــرت دې د نـــګـــهـــت راکـــړه
ګـــنـــې کـــمـــرې مـــې پـــه ســتــرګـــو کـــې دي
پـــــاس چـــې اغـــيـــــار راتـــــه کـــتـــلـــی نـــه شي
جـــــورې بـــمـــبـــرې مـــې پـــه ســتــرګـــو کـــې دي
وايـــــــم پـــــه زړه کـــــې ورنـــــــــــژدې بـــــه شـــمـــه
څـــــه لـــــرې لـــــرې مـــې پـــه ســتــرګـــو کـــې دي
حـــمـــزه پـــه طـــمـــع لـــــرې نـــه شـــــوې چـــرې
څـــه ســـتـــرې ســـتـــرې مـــې پـــه ســتــرګـــو کـــې دي

((امير حمزه شينواری))

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقاله څنګه ولیکو؟

تاسو د څه ډول مقالو له لوستلو سره مینه لرئ؟

تاسو خپله تر اوسه کومه مقاله لیکلې ده؟ که مو نه وي لیکلي، غواړئ چې یو څه ولیکئ؟

اوسنۍ زمانه د رسنیو او په تېره بیا د برېښنایي رسنیو د لوی بدلون زمانه ده. پخوا به په ورځپاڼو، جریدو او مجلو کې ډول ډول مقالې خپرېدلې. اوس د دې په څنګ کې په راډیویي او تلویزیوني خپرونو سربېره په وېبپاڼو او وېبلاګونو کې هم ډول ډول لیکنې او مقالې خپرېږي. نورو ته د خپلو نظرونو، افکارو، هیلو او غوښتنو تر ټولو نژدې لار د همدغو مقالو لیکل او خپرول دي. دغه راز په علمي مقالو کې له خپلو نوو څېړنو او ګروېږنو څخه د خلکو د خبرولو غوره لار د همدغه ډول لیکنو او مقالو لیکل او خپرول دي. په تاسو کې به کېدای شي ځینې کسان د مقالو له لوستلو او لیکلو سره مینه ولري. د دې لپاره چې تاسو د مقالو لیکلو ته نوره هم لیوالتیا پیدا کړئ، موږ به په دې لوست کې د مقالو په اړه درسره خبرې وکړو. دغه راز به د مقالو د لیکلو لارې چارې د روښنیو. دغه لوست تاسو ته د مقالو د لیکلو غوره لاربښود مخې ته ږدي. پوره دقت ورته وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقاله، لیکنې ته وایي، خو هغه لیکنه چې نسبتاً لنډه وي. مقاله په نثر سره هغه لیکنه ده چې لیکونکی یې د یوې ځانګړې موضوع او مطلب د څرګندولو لپاره لیکي. په مقاله کې لیکونکي د خپل نظر وړ ټکي بیانوي او غواړي چې نور خلک یې ولولي او د ده د نظر له ټکو څخه خبر شي.

مقاله له رسالې (یا کتابګوټي) سره له دوو اړخونو څخه توپیر لري. لومړی دا چې د رسالې په نسبت د مقالې لمن لنډه ـ تنګه ده. بله خبره دا ده چې د رسالې په پرتله د مقالې مخاطبین او مینه وال زیات دي، ځکه چې د مقالې د بحث موضوع د رسالې په پرتله عامه وي.

په مقالو کې ځینې یې ډېرې عامې وي چې نژدې د ټولو لوستونکو لپاره لیکل کېږي، موضوع یې هم د انساني ژوند، ټولنې، روانو حالاتو او نورو ټولنیزو پېښو په اړه وي او ډېره ځانګړې یا تخصصي بڼه نه لري. ځینې مقالې بیا ډېرې ځانګړې او تخصصي وي. په تخصصي مقالو کې زیاتره مخاطبین د هماغې څانګې یا برخې مینه وال کسان وي، خو بیا هم عام لوستونکي ترې ګټه اخیستلی شي.

موږ به تاسو ته خبره ډېره ساده کړو. دوه ډوله مقالو لیکلو ته مو باید فکر وي:

عادي یا اخباري مقاله: د دې مقالې لوستونکي زیاتره عام مینه وال دي. په دغو مقالو کې ستاسو مخه له ټولو لوستونکو سره وي. که تاسو غواړئ چې د یوې موضوع په اړه عمومي لیکنه وکړئ چې مخاطب مو ټول لوستونکي او عام مینه وال وي او بیا غواړئ دغه مقاله په کومه ورځپاڼه، جریده، مجله یا ویبپاڼه کې خپره کړئ، نو له لیکلو مخکې باید دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱ـ یوه داسې موضوع وټاکئ چې هم تاسو ته ډېره مهمه وي او هم اټکل وکړئ چې لوستونکو ته به په دغه وخت کې مهمه او ارزښتمنه وي. د موضوع له انتخاب څخه باید باوري شئ چې یو څه به خلکو ته نوي هم وي.

۲ـ د موضوع له انتخاب وروسته هڅه وکړئ ځان ته هغه ټکي معلوم کړئ چې غواړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپلې همدغې موضوع په ليکلو کې يې مطرح او څرګند کړئ. د دې موضوع له ليکنې مو خپل هدف بايد ځانته څرګند کړی وي. د هدف لپاره مو بايد سندونه، فکټونه او حقايق له ځانه سره يادداشت کړئ.

۳ــ لومړی هڅه وکړئ چې له ليکلو مخکې خپلې مقالې ته يو چوکاټ وټاکئ. په چوکاټ کې به په يو کاغذ کې د خپلې مقالې اصلي ټکي له ځان سره لنډ لنډ وليکئ بيا به پرې فکر وکړئ او په ليکلو به يې پيل وکړئ.

٤ــ موضوع ته اوږدې سريزې مه ورکوئ، مخامخ خپل مطلب ته راشئ، لومړی د خپلې موخې په اړه وغږېږئ، بيا يې تفصيل وليکئ او په پای کې ترې پايله ترلاسه کړئ.

٥ــ له يوې موضوع څخه بلې او بيا بلې موضوع ته ټوپونه مه وهئ. يوازې په هغه حالت کې چې ستاسو له همدې موضوع سره ښه مرسته کوي او دا موضوع نوره هم روښانوي، کولی شئ بله موضوع ورسره ياده کړئ. له خپلې اصلي موضوع څخه مه بهر کېږئ. بيا لوستونکي درسره تنګېږي او فکر يې پاشل کېږي.

٦ــ خبرې بايد ډېرې ژوولې او کرکېچنې نه وي. په هر څومره اسانی سره چې کولی شئ، خپل مطلب بيان کړئ. خپله اصلي خبره، خپل اساسي مطلب په ساده او مخامخ ښه بيان کړئ، خپلې موضوع ته دلايل راوړئ او داسې يې په پېچلې او ژوولې ښه مه مطرح کوئ چې لوستونکي ستاسو د اصلي مطلب او هدف د پيدا کولو لپاره پر خپلو مغزو فشار راوړي او يا دې ته اړ شي چې بيا بيا يې ولولي.

٧ــ د خپلې موضوع تسلسل، د خپلې ليکنې او خبرو تسلسل درڅخه ګډوډ نه شي. کوښښ وکړئ چې هر څه په ترتيب سره بيان کړئ.

٨ــ په ليکنو کې د کلماتو په لوبو پسې مه ګرځئ. دې ته په ساده ټکو کې لفاظي وايي او تاسو بايد هڅه وکړئ چې له لفاظۍ څخه ځان وساتئ. موضوع د بيان په ډول يا الفاظو کې داسې مه رانغاړئ چې وغواړئ مقاله مو په اصطلاح ډېره نغاړلې راشي. نه! په دغو مقالو کې غوڅه خبره غوره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹_ کله چې لیکنه مو بشپړه کړه، یو ځل بیا یې په غور او دقت ولولئ. لازم سمون پکې راولئ، بیا یې هم د لوستونکي په توګه په انتقادي نظر ولولئ او هر کله چې ډاډه شوئ چې په لیکنه کې مو خپل هدف ته رسېدلي یاست او لوستونکو ته به هم خپل مطلب ورسولی شئ، بیا یې نو د خپرېدو نیت وکړئ.

علمي او څېړنیزه مقاله:

د علمي او څېړنیزو (تحقیقي) مقالو لپاره د یوې موضوع په اړه د ډېرو زیاتو معلوماتو لرل، پر موضوع پوره پوهېدل او د ډېرو کتابونو مطالعه لازمي دي.

علمي او څېړنیزې مقالې زیاتره ځانګړې او تخصصي بڼه لري او له همدې امله یې د لیکلو او لوستلو ساحه ځانګړې (یا تر یوه حده محدوده) ده، د تخصص کسان یې لیکي او زیاتره یې له یوې ځانګړې علمي موضوع سره اړوند کسان د لوستلو لېواله وي.

که تاسو هم کله غوښتل چې په یوه موضوع کې علمي او څېړنیزه مقاله ولیکئ، نو لازمه ده چې دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱_ له پرله پسې لوستلو (مطالعې) او لټون وروسته باید ځانته داسې یوه موضوع وټاکئ چې ستاسو په نظر نوې وي او په دې برخه کې ډېرې څېړنې نه وي شوي. که څېړنې شوې دي، نیمګړتیاوې لري او تاسو غواړئ د دې موضوع په اړه نوي ټکي څرګند کړئ. ستاسو په نظر به دغه موضوع د نور زیات لټون غوښتنه کوي.

۲_ ټول هغه کارونه چې د همدې موضوع په اړه تر تاسو د مخه ترسره شوي، په دقت سره ولولئ او په لازمو برخو کې ترې یاددښتونه واخلئ. له دغو یاددښتونو څخه به په خپله مقاله کې ګټه اخلئ. یاددښتونه به په یو جلا کاغذ کې لیکئ. پر پاس څنډه به د یاددښت موضوع لیکئ. بیا به یاددښت لیکئ او په پای کې به یې د کتاب نوم، لیکوال، د چاپ کال او وخت او د یاددښت د مخونو شمېره لیکئ. دغه لیکنه، ځکه په کار ده چې تاسو به بیا د خپلې مقالې په اخځونو او لمن لیکونو کې خپلې دغه دګتې ور منابع لیکئ. د کتابونو په لټون پسې بیلابیلو کتابتونونو ته لاړ شئ او یا له هغو کسانو سره اړیکې پیدا کړئ چې د دې موضوع اړوند کتابونه لري او یا د منابعو او اخځونو په اړه لارښوونه درته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ د یادښتونو له بشپړېدو وروسته، خپلې مقالې ته یو چوکاټ جوړ کړئ.
کوم کوم ټکي غواړئ چې په پرله پسې توګه یې بیان کړئ، د موضوع تسلسل ته لازم غور وکړئ، پر چوکاټ بیا ځلې نظر واچوئ.
٤ـ خپله لیکنه په پوره غور او دقت سره ولیکئ.
٥ـ خپله لیکنه بیا بیا ولولئ، سمونه پکې وکړئ او هر کله چې پرخپله لیکنه ډاډه او باوري شوئ نو مقاله د خپرېدو لپاره رسنیو ته وسپارئ.

د متن لنډیز:
مقاله د نثر په بڼه هغه لیکنه ده چې د یوې ځانګړې موضوع په اړه په نسبتاً لنډه توګه لیکل کېږي. مقاله له رسالې یا کتابګوټي او کتاب سره دا توپیر لري چې: ۱- مقاله لنډه وي. ۲- د مقالې موضوع د رسالې او کتاب په پرتله یو څه عامه وي، یا د عامو لوستونکو لپاره وي.
د مقالو په اړه باید ووایو چې په عمومي توګه په دوو برخو کې ورته غور لازم دی: لومړی عامې، عادي او اخباري لیکنې دي. په دغو مقالو کې هغه کېږي چې عام لوستونکي مخاطب وي. د داسې لیکنو مینه وال عام خلک دي. ډېر لوستونکي یې لولي او ډېره تخصصي او ځانګړې بڼه نه لري.
علمي او تحقیقي مقالې، تخصصي لیکنې او څېړنې دي. دغه مقالې زیاتره په یوه علمي ځانګه کې د متخصصو کسانو له خوا لیکل کېږي او پر څېړنیز اړخ یې ټینګار کېږي.

خرګندونې

ویبپاڼه: د برېښنایي رسنیو یو ډول دی چې د انټرنېټ له لارې وړاندې کېږي.
وېبلاګ: د ځانګړو کسانو د خپلو اثارو او لیکنو د رسنۍ په توګه کار ورکوي. ویبلاګ داسې وي، لکه: د یو ځانګړي کس یا کسانو د خپرونو او لیکنو آرشیف.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- مقاله څه ته وايي؟
- د مقالې او رسالې توپير په څه کې دی؟
- د يوې اخبارې مقالې د ليکلو په وخت کې مو بايد کوم ټکي په پام کې وي؟
- علمي او څېړنيزه مقاله څه ځانګړتياوې لري؟

۲ـ په اوسنيو اخبارونو، مجلو او ويبپاڼو کې مو د کومو کومو ليکوالو مقالې تر اوسه لوستي دي؟ يو يو زده‌کوونکی دې د يو يو تن ليکونکي نوم واخلي.

۳ـ دوه تنه زده‌کوونکي دې، په دغه موضوع لنډې خبرې وکړي:

- ښه مقاله هغه ده چې ....
- د مقالې د چوکاټ جوړول دغه ګټه لري چې ....

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه لوست يو ځل بيا په کورونو کې ولولي او د همدې په رڼا کې دې د خپل شاوخوا يا د دغو ورځو د يوې مهمې موضوع په اړه يوه لنډه مقاله وليکي. په مقاله کې دې د لوست لارښوونې په پام کې ونيول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند عبدالحی حبيبي
ليکوال او څېړونکی

ـ د پښتو د معاصر ادب د کومو نومياليو له نومونو سره اشنا ياست؟

ـ د پښتو کوم مشهور تاريخ ليکونکي او څېړونکي پېژنئ؟

پوهاند عبدالحی حبيبي د افغانستان لوی ليکوال، مؤرخ او څېړونکی دی. د معاصر افغانستان په محققينو او ليکوالو کې به ډېر لږ کسان له پوهاند حبيبي سره برابري وکړای شي.

هغه له يوې خوا د ګڼ شمېر ادبي تاريخي او علمي آثارو څښتن دی او له بلې خوا يې ليکنې ډېرې پخې، هر اړخيزې او ژورې دي. په دې لوست کې تاسو ته د هغه د ژوند، کتابونو او علمي هلو ځلو په اړه رڼا اچول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو په مخکښو معاصرو څېړوکي د پوهاند عبدالحی حبیبي نوم لکه ستوری داسې ځلېږي. د پښتو د معاصر ادب د نومیالیو ستورو په کتار کې د هغه نوم تر ټولو دمخه دی. هغه هم شاعر دی، هم د نوي نثر له مخکښانو څخه دی، هم ژورنالیست و، هم د افغانستان د ګوتو له شمېره د کمو مؤرخینو په ډله کې مخکښ ځای لري، هم د ادبي، علمي څېړنو یوه پیاوړې څېره ده.

عبدالحی حبیبي په ۱۲۸۹هـ. ش. کال په کندهار ښار کې زېږېدلی دی. د کندهار په ښوونځیو کې یې لومړنۍ زده کړې وکړې. بیا په کندهار کې د ((طلوع افغان)) جریدې مرستیال او وروسته د دې جریدې د مسؤول چلوونکي په توګه وټاکل شو. لس کاله یې دغه جریده وچلوله. په همدې وخت کې ((طلوع افغان)) بشپړه پښتو شوه. د دې په څنګ کې چې له ژورنالیستیک اړخ څخه ډېره په زړه پورې وه، دې جریدې پښتو ادب ته هم د قدر وړ خدمتونه کړي دي.

استاد حبیبي د ((طلوع افغان)) د مسوول مدیر په حیث له دندې څخه وروسته په کابل کې د مطبوعاتو د مستقل ریاست مرستیال او د پښتو ټولنې مشر شو. دلته یې د پښتو ژبې د ودې لپاره بنسټیز کارونه ترسره کړل. د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي له تاسیس سره سم یې نوموړی لومړنی رئیس وټاکل شو.

په ۱۳۲۷ هـ. ش. کال کې د کندهار د خلکو له خوا د ولسي جرګې غړی شو او د وکالت دوره یې لا پای ته نه وه رسېدلې چې د وخت له حکومت سره د اختلافونو له کبله له هېواده بهر لاړ. څه موده یې په کراچۍ کې سیاسي، علمي او ادبي هلې ځلې وکړې او بیا بېرته افغانستان ته راستون شو. څه موده د تاریخ ټولنې رئیس او د صدراعظم فرهنګي سلاکار و. خپلو علمي او کلتوري هلو ځلو ته یې د ژوند تر پای پورې دوام ورکړ.

پوهاند عبدالحی حبیبي له اوږدو ملي، علمي او ادبي خدمتونو وروسته د زړه د ناروغۍ له امله د ۱۳۶۳ هـ. ش. کال د ثور په شلمه نېټه په کابل کې له نړۍ سترګې پټې کړې او په ((شهدای صالحین)) کې خاورو ته وسپارل شو.

استاد حبیبي د خپل له ثمره ډک ژوند په اوږدو کې ډېرې مقالې، رسالې او کتابونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولیکل. د افغانستان د تاریخ، کلتور، ادب او نورو بېلابېلو اړخونو په سپړنه او څېړنه کې یې له نوښته ډکې هلې ځلې کړې دي. په پښتو او دري دواړو یې زیات شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي. دلته یې د ځینو کتابونو نومونه اخلو:

د پښتو ادبیاتو تاریخ (دوه ټوکه)، افغانستان بعد از اسلام، پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، نومورکي مؤرخین، جنبش مشروطیت در افغانستان، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، د افغانستان پېښلیک، تاریخ مختصر افغانستان او ګڼ شمېر نور...

د دې په څنګ کې پوهاند حبیبي شاعر او د ادبي- داستاني نثرونو لیکوال هم و. د شعرونو د بېلګې په توګه یې ((د خوشحال روح ته خطاب)) تر سرلیک لاندې د یو نظم ځینې برخې لولو:

د پښتـــون بـهـــار لـــه تـــاوه ای مـــېـړه نـــره ســـرداره
تـــا پــښتـــو ده ژونـــدی کـړې لـــه خـتـــک تـــر کـنـدهـــاره
پـــښتـــانـــه تـــــا یـــادوینـــه ننـگـیـــالـی شـاغـلـی پـــلاره
چـې پـر مـرګ دې هـېـره نـه وه د پـښتـــون د ننـګـې لاره
تا ویل پس له مرګه هلته تاسې ښخ کئ مړ خوشحال
د مغولو د پښو ګرز یې چېرې نه کي بیا پایمال
نـه یـې مـړ تـه خـو ژونـدی یې ای ادیـــبه ننـګـیـالـیـه
دا ښـه نـوم دې دایـمـي دی پـه ابـد ژونــــدون ژونـدیـه
تــه زمــــوږ مـلـي پـېـشـوا یې د پـښتـو پـــلار تـوریـالـیـه
پـښتـونـوالـه دې ژونـدی کـړه د پـښتـــون لـــوی بـریـالـیـه
تـــا و مـــوږ تــه وښـودلـه، د پـښتـو دا سـمـه لاره
ستـا پـه تــوره بـه نـازېـږو د پښتو پښتونه پـلاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتون ببرۍ چپه وه | د غزني دوران و تللی
د غوري لويي وه ورکه | د سوري قام و نتلی
د لودين جنده نسکوره | قطب الدين په زړه داغلی
د مغولو طالع لوړ وو | د اورنگ توغ ريبدلی

يو څو ستا د سوز نارې وې چې پښتون يې راولاړ کړ
که نه ژر وو چې خپل کور يې د مغول په لاس ويجاړ کړ

ارواښاد پوهاند حبيبي پښتو داستاني او ادبي نثرونه هم ليکلي دي. په افغانستان کې د پښتو معلومه لنډه کيسه هم په ۱۳۱۵ هـ. ش. کال کې په طلوع افغان کې خپره شوې او د استاد حبيبي په قلم کښل شوې ده. دغه کيسه (چې د ننداري څانگړنې هم لري) د ((توريالی پښتنه)) په نوم خپره شوې او د ((توريبکی)) په نوم په اوسني ليکوال نومې کتاب کې چاپ شوې ده.

د (متلونه) په نوم د پوهاند حبيبي د ليکنې يوه برخه د هغه د علمي آثارو د نثر د نمونې په توگه وړاندې کوو او وينو چې هغه استاد د پښتو متلونو په اړه څومره دکار خبرې لري:

((په پښتو کې متل عين هغه شي ته وايي چې په عربي يې مثل بولي. د پښتو ادب يو مهم توك دغه متلونه دي چې په لنډو ويناوو کې حکمتونه او دگټې خبرې ځای شوي دي. په متلو کې د ملتونو د روحياتو خورا ښې ښې نکتې پرتې وي او ځيني پوهان وايي چې تر شعر لا متلونه د ملتونو پر عقليت ښه دلالت کوي، ځکه چې اشعار د داسې خلکو له کومو راوځي چې فکر او ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له تفکره حکايت کوي او د متلونو الفاظ مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په ژبه وي، نو متلونه د وگړو ږغ گڼلی شو. متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوی د عقلي هويت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو او کيفياتو کې د تجربو او ازمېښتو نتيجې دي چې په لنډو کلماتو کې ځای شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو متل دی: (جنګ په وسله کېږي او ننګ په غله) له دې متله لاندې خبرې استخراج کېدلی شي:

د پښتنو اجتماعي ژوند پر دوه رکنه ولاړ و. اول له ځان څخه دفاع، دویم یو له بله سره په روغه ژوند کول، په دې متل کې اول ته جنګ او دویم ته ننګ ویل شوی دی. د دوی عسکري احساسات په دفاعي او منظمانه حرکاتو کې او د ننګ جذبات په خپلوی او روغه کې د ژوندانه مدار و، وسله په دوی کې مهمه او غله د اړتیا مهم شی و. دې اجتماعي اړتیا دوی زراعت او کرنې ته پاڅول، نو یې په اخلاقو کې زراعتي روحیه او د کرنې قدر کول شامل شول. دا روحیه که څه هم د زړو آریایانو ده او اوستا د دوی زراعتي حالت ښه څرګندوي، مګر په پښتونوالي کې خو دغه زوړ روح بل راز شو او د پښتنو له روحیاتو سره سم د ننګ لپاره یوه وسیله شوه او له دې څخه موږ ته څرګندېږي چې د پښتنو د اجتماعي ژوند اساس ((ننګ)) و، نو د ننګ لپاره غله او کښت ضرور و او دې کیفیت د پښتونخوا وګړي اکثر کرونکي او زراعت پیشه کړل.))

((پر پچه وخوت کشمیر یې ولید)) دا بل متل دی او دا راښکاره کوي چې پښتنو پر عین ملي غرور او د ځان په ویسا کې خپل حد نه ورکاوه او بې ځایه تکبر یې نه کاوه.

((د ډېرو لرګی د یوه غورزی)) د اجتماعي تعاون روح څرګندوي.

کله کله په پښتو متلو کې د فلسفې ګرانې خبرې هم راغلي او دا ښيي چې د پښتنو عقلیت، سوچ، بدوي او غرنی نه و او د دوی په فکر کې ژورتوب هم موجود و، مګر طبیعي رنګ یې درلود، د صنعتي او موضوعي پوهنو صیقل نه و وهلي))

ارواښاد پوهاند حبیبي د افغانستان له لویو پوهانو، ادیبانو او مؤرخینو څخه و. د هغه راپاتې آثار د افغانستان د کلتوري او علمي میراث یوه ډېره مهمه برخه ده. د ښاغلي عبدالله بختاني خدمتګار په وینا: ((استاد پوهاند عبدالحی حبیبي زموږ د زمانې هغه ستر افغاني لیکوال او مؤلف دی چې زموږ د هېواد او سیمې د ادب او تاریخ د تیاره ګوټونو په رونېولو کې یې ستر خدمتونه سرته رسولي دي، د ده له آثارو، لیکنو، ویناوو او مشورو څخه زموږ د نسل لیکوالو، پوهانو او محققانو زیاته استفاده کړې ده او په دې برخه کې د ده د استادی

(c) ketabton.com: The Digital Library

حق ثابت دی. سربېره پر دې، دی یو داسې معلم او استاد هم و چې د ښوونې او روزنې په چارو کې یې مستقیمه برخه اخیستې ده، د ابتدايي ښوونځي معلمي، د پوهنتون استادي، د پوهنې، ښوونې او روزنې د مقاماتو اداره او لارښوونه او د درسي آثارو تالیف، هغه له شرف او ویاړه ډک خدمتونه دي چې د هغو په نتیجه کې د نومورې پوهاند د استادی مقام رسماً ثبتېږي.))

د استاد حبیبي پر دغه ځلوریزه د دې لوست لمن رانغاړو:

مـــړ مـلـــت د مـــرگ لـــه خـــوبـــه راویـــښـــېـــږي
چـــې مـــېـــړونـــه پـــه رښـــتـــیـــا ورتـــــه غـــړېـــږي
د مـــســـیـــح پـــه دود احـــیـــا کـــانـــدي، مـــېـــړونـــه
پـــه اواز یـــې ولـــســـونـــه ژونـــدي کـــېـــږي

څرگندونې

اوسني لیکوال: دا د پښتو د معاصرو لیکوالو یوه غوره تذکره ده. د ارواښاد عبدالرؤف بینوا په قلم لیکل شوی دغه مهم کتاب په دریو ټوکو کې خپور شوی دی. د پښتنو د لیکوالو او شاعرانو ژوند لیک او د آثارو بېلگې پکې خوندي شوې دي.

اوستا: اوستا د آریایي زړو ژبو له ډلې څخه ده چې اوس مړه شوې ده. دغه ژبه د (زند) په نوم هم یاده شوې ده. څرنگه چې د زردښتي دین، مذهبي کتاب اوستا نومېږي او دا د نومورې ژبې او دین په اړه یوازینی راپاتې مستند کتاب دی، نو دا ژبه هم د اوستا په نوم یاده شوې او مشهوره شوې ده. د ژبې د جوړښت او د لغتونو د څېړنې له مخې اوستا له پښتو ژبې سره ډېره نژدې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ یو ځل دې ټول زده‌کوونکي د استاد حبيبي ((د خوشحال روح ته خطاب)) شعر له ځانه سره په چوپه خوله ولولي. بيا دې يو زده‌کوونکی په خپله خوښه دغه شعر د ټولګي په مخ کې په لوړ غږ د دکلمې په توګه ولولي، معنا دا چې شعر دې په دقيقه توګه ښه او غوره ولولي. په هر ځای کې چې لوستل غوره نه وو، يا ترې د کومې کلمې دقيق تلفظ سم نه ادا کېده، بل زده‌کوونکی دې يې سمه ښه ورته ووايي. د غلطيو له نيولو وروسته دې يو بل زده‌کوونکی همدغه شعر په لا دقيقه توګه په لوړ غږ د ټولګي په مخ کې دکلمه کړي.

۲ــ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- استاد حبيبي د ژورنالستيک کار په لړ کې کومه دنده ترسره کړې ده؟
- د متلونو په اړه د پوهاند حبيبي نظر څه دی؟
- استاد حبيبي کومه لومړۍ لنډه کيسه ليکلې او خپره کړې ده؟
- په ولسي جرګه کې د استاد حبيبي د غړيتوب او وکالت دوره ولې پوره نه شوه؟
- د (طلوع افغان) جريده په کوم ځای کې خپرېدله؟
- (اوسني ليکوال) د پښتو د کوم پياوړي ليکوال په قلم ليکل شوی او څو ټوکه دی؟

۳ــ يو يو زده‌کوونکی دې د استاد حبيبي د ليکل شويو کتابونو له ډلې څخه د يو يو نوم اخلي. که کوم زده‌کوونکي د استاد حبيبي د داسې کتاب نوم واخيست چې په دې لوست کې يې نوم نه و راغلی، نو ټول دې شاباش ورته ووايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دې لوست د دغو لغتونو او کلمو په اړه دوه دوه کرښې ولیکي او بله ورځ دې یې خپلو ټولګیوالو ته ولولي: مؤرخ، متل، هویت، تعاون، دکلمه، ویسا.

د اشـــنـــایـــۍ پـــه لـــېـونــتـــوب مـــې قـــسم
لـــېـــونـــۍ نــــه یـــم چـــې پـــــردو پـــســـې ځـم
راځـــــــه چـــې ځــــو د عــــشــق نــــغــري ونـــنـــګــوو
زړه زه پــــه بـــلـــو انــــګــــازو پــــســـې ځـم
ســپــیــنـــو وېــښـــتـــو راکــــــــۍ پـــیــغــام د تـلـنـي
زه خـــــو زلــــمـــیــــو ارمــــانـــــو پـــســـې ځـم
((پوهاند عبدالحی حبیبي))

راشــــــــه وغــــــــــړوه ســـتـــرګــې
د جـــهـــان نـــــنـــــداره ګـــــوره
چــې ښـایـسـت لـــري پــه ســتــورو
د آســــمـــــان نـــــنـــــداره ګـــــوره
د دې خــپــل وجـــود پــه بـــاغ کې
پــــه هــــرشـــــان نـــــنـــــداره ګـــوره
چـــې هـــر ګـــل وتـــه نـظـر کـړې
د بــــاغـــــوان نـــــنـــــداره ګــــوره
((شمس الدین کاکړ))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شرابو (الکولو) زیانونه

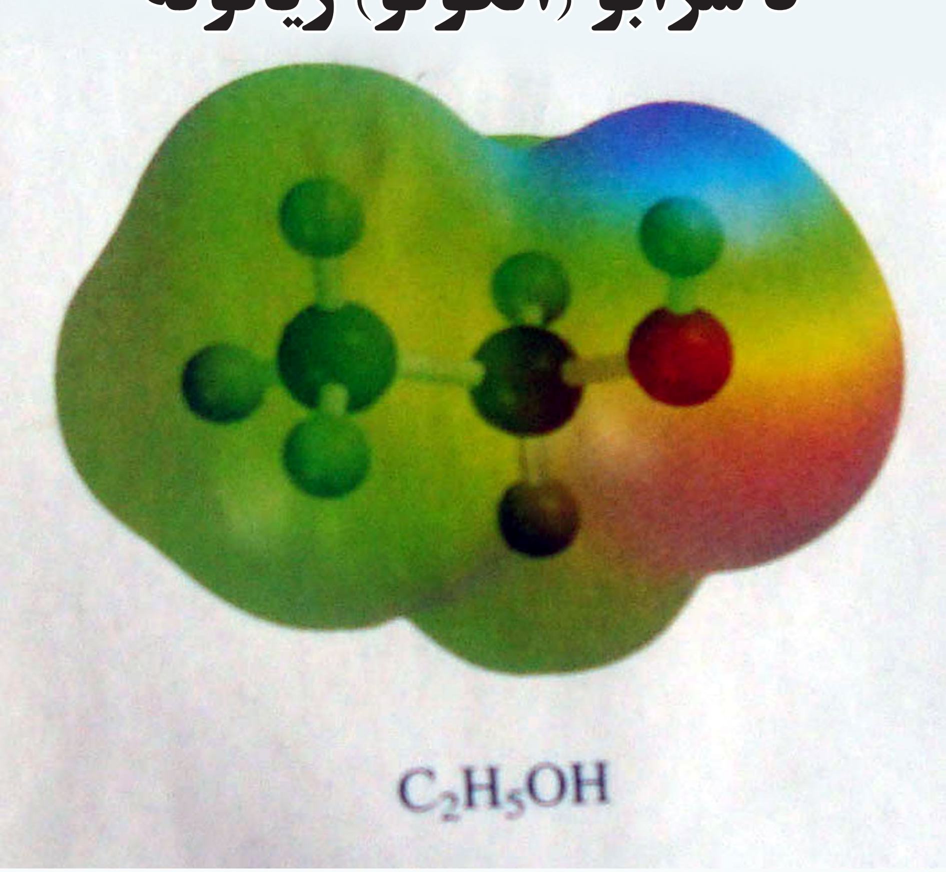

د نشه يي توکو د زيانونو په اړه تاسو په بېلابېلو ټولګيو کې پوره معلومات ترلاسه کړي دي. دا چې اوس په ټوله نړۍ کې د نشه يي توکو يا مخدره موادو پر ضد پراخې هلې ځلې رواني دي، د دې لامل دا دی چې بېلابېل نشه يي توکي انسانانو ته ډېر زيانونه ور رسوي. په دې لړ کې د شرابو (الکولو) د زيانونو په اړه خبرې سره لرو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشه يي توکو يا مخدره موادو په لړ کې شراب پوره زيانونه لري. اوس پوهان او ډاکټران ټول په يوه خوله دا خبره کوي چې شراب د انسان روغتيا، ودې، ذهني او فکري ثبات ته زيات تاوان ور رسوي. هغوی ټول شراب يوه زهرجنه ماده ګڼي او بشريت ته يې زيانمن شمېري.

د ډاکټرانو په اند، کله چې شراب بدن ته ورداخلېږي، د اعصابو د تحرك سبب کېږي او دا طبيعي خبره ده چې که هر غړی له حده زيات تحريك يا راوهڅول شي، بيا نو له حرکته پاتې کېږي او له سکون او وقفې سره مخ کېږي. همدغه ځنډ او وقفه په زړه او مغز کې د سکتو سبب کېږي او انسان په بېړه له منځه وړي.

امېندوارو ښځو ته د شرابو څښل ډېر تاوان لري، هم خپله هغو مېرمنو ته چې امېندوارې دي او هم د هغوی ماشومانو ته. د نوو زېږېدونکو ماشومانو لپاره په ځانګړې توګه تاوانونه لري. د مېندو له خوا د شرابو استعمال، د نيمګړو او (غير نورمال) ماشومانو د پيدايښت سبب کېږي. کومې طبي څېړنې چې په نړيواله کچه پر امېندوارو ميندو شوې دي، دا جوتوي چې په ۳۲۲ نوو پيدا شوو غير نورمال او نيمګړو ماشومانو کې ۳۲ سلنه هغه ماشومان دي چې د هغوی ميندو د امېندواری په وخت کې په ډېره زياته کچه شراب استعمال کړي دي.

د نړۍ يو ډېر مشهور ډاکټر چې ملوين کنزي "Malvin Kinzy" نومېږي، په واشنګټن کې د شراب څښلو پر ضد په يوه جوړه شوې نړيواله غونډه کې داسې وويل:

((د شرابو په لږه کچه کارول هم کېدای شي چې د زياتو مغزي زيانونو او ضايعاتو سبب شي. هغه کسان چې شراب څښي او له دې کار څخه خوند اخلي، په دې نه پوهېږي چې په حقيقت کې هغوی د خپلو مغزي ضايعاتو سبب کېږي. هغه کسان چې داسې کوي، په دې نه پوهېږي چې هغوی د خپلو مغزو حجرې نابودوي.))

نوموړی ډاکټر په دې اړه نورې خبرې هم لري، هغه وايي: ((په لوړه کچه د شرابو استعمال او څښل په وينه او رګونو کې داسې بدلونونه رامنځته کوي چې په پايله کې يې مغزي حجرې د اکسيجن له کمښت سره مخامخ کېږي او لږ وروسته بيخي له منځه ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې دغه حجرې له منځه لاړې شي، هغه کس له مغزي اختلالونو سره مخامخ کېږي. هغه وخت چې وينې ته شراب ورداخل شي، د وينې جريان له خنډ سره مخامخ کېږي، همدغه پېښه کله کله د وينې د پرنډ کېدو سبب کېږي.))

ډاکټران په دې باور دي چې د هغو ناروغيو درملنه ډېره گرانه او ستونزمنه ده چې لامل يې د ډېرو شرابو څښل وي. د شرابو او يا هر الکولي څښاك استعمال دغه ناوړه پايلې لري.

۱ــ د هاضمې په سيستم کې د سرطان مرضونه رامنځته کوي.

۲ــ د ينې يا ځيگر د سرطان سبب کېږي.

۳ــ د خېټې (معدې) پړسوب رامنځته کوي.

٤ــ د زړه ټکان زياتوي او د زړه د حملو سبب کېږي.

٥ــ اعصاب سخت کمزوري کوي او حافظه له منځه وړي.

٦ــ د انسان عمر لنډوي.

۷ــ بې اشتهايي رامنځته کوي.

ډاکټر توماس هويتگر چې خپله هم يو حاذق طبيب دی، د الکولي مشروباتو په هکله وايي: ((شراب د انسان طبيعي عمر کموي. يو داسې کس چې په شرابو روږدی نه وي د منځني عمر اندازه يې څلوېښت کاله وي، خو د يو روږدي کس د منځني عمر اندازه ۲۸ يا ۳۰ کاله وي.))

د طب له نظره کله چې د انسان بدن ته شراب ورننوځي، نو د هغې ځانگړتيا له مخې چې شراب يې لري، د بدن لوندوالی جذبوي او د بدن په غړو کې يو لړ بدلونونه راولي. د دغو بدلونونو له امله د بدن يو شمېر غړي خپلې دندې په ښه توگه سرته نه شي رسولی. په دغه وخت کې د زړه ټکان زياتېږي او د وينې فشار لوړېږي. په بدن کې دغه اختلال او بدلون د عقلي او عصبي گډوډيو سبب کېږي او په پای کې يوه غولوونکې مستي او لېونتوب رامنځته کېږي. همدغه غولوونکې مستي انسان د مرگ تر پولې هم رسوي.

څېړنو دا ښودلې ده چې د شرابو همېشه څښل د تريخي د کڅوړې اختلال، د معدې او کولمو ټپونه او نور بېلابېل رنځونه زېږوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې امله ټولو ته لازمه ده چې له دغو نشه يي توکو څخه ځانونه وساتي. له همدې امله ده چې د اسلام په مبارك دين کې هم د الکولي مشروباتو څښل منع شوي دي.

د متن لنډيز:

الکولي مشروبات او شراب هغه مخدره او روږدېدونکي مواد دي چې انسان ته بېلابېل ځاني او روحي زيانونه ور اړوي، لکه: لېونتوب، عصبي او رواني ناروغی، د معدې تپ، سرطانونه او نور بېلابېل رنځونه. د اسلام په سپېڅلي دين کې د الکولو او شرابو څښل حرام دي. نن ورځ ډاکټرانو هم د علمي څېړنو او برياوو (لاسته راوړنو) په رڼا کې دا جوته کړې ده چې د شرابو څښل د ځاني او مالي تاوانونو او بېلابېلو رنځونو د زېږېدلو په څنګ کې په اوسنۍ پېړۍ کې د جرمونو او جناياتو يو لوی لامل هم دی.

فعاليتونه

۱_ زده‌کوونکي دې په خپل خپل وار د دې لوست يو يو پراګراف ولولي. نور ټولګيوال دې په پوره چوپتيا دغه برخې واوري. په پای کې دې دوه تنه زده‌کوونکي د دې لوست په عمومي ټکو خبرې وکړي.

۲_ درې تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولګيوالو ته لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د شرابو استعمال او د عمر له منځني حد سره يې اړيکې
- د شرابو ډېر مصرف کوم رنځونه زېږوي؟
- شراب او الکولي مشروبات ټولنې ته کوم لوی لوی زيانونه رسوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرامري برخه

۳ـ زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي.

الف: لومړۍ ډله دې د دغو کلمو مترادف پيدا کړي:

ډول

درملنه

ناروغي

ټول

دندې

ب: دويمه ډله دې د لاندې کلمو متضاد پيدا کړي:

ناوړه

ستر

زيان

ورځ

ماشومان

بريا

٤ـ دغه لغتونه په لاندې تشو ځايونو کې په سمه توګه وليکئ. جملې په خپله کتابچه کې بشپړې کړئ:

جرم او جنايت، سرطان، عمر، حجرې.

- د زياتو شرابو استعمال د انسان د طبيعي .... په وړاندې مبارزه ده.
- د څېړنو په رڼا کې په ټولنه کې د الکولي مشروباتو استعمال په ټولنه کې د .... کچه زياتوي.
- د شرابو استعمال د ينې يا ځيګر د .... سبب کېږي.
- د شرابو د څښلو له امله په لومړي سر کې د مغز .... ته اکسيجن نه رسېږي او بيا له منځه ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل شاوخوا کې د یو داسې چا د ژوند د ستونزو یا بدمرغیو په اړه یو یو مخ ولیکئ چې د مخدره موادو د استعمال له امله ورته پیدا شوي وي، کېدای شي د نسوارو، سګرټو، شرابو، الکولو، پوډرو او نورو په اړه هم وي.

ناامیدی کې امیدونه راسره وي
په تیاره کې مشالونه شکلي شکاري

چې په سیوري پسې ځغلي ای طاهره
سر ته نه رسي د هغو مرادونه
((طاهر کلاچوي))

هر چه غمونه د دنیا ډېر کړي
د عقبا غم به له دله هېر کړي

د حسد اور په طاعت لګېږي
غریب حاسد به تر عمل تېر کړي
((پیرمحمد کاکړ))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر په اړه څرګندوني

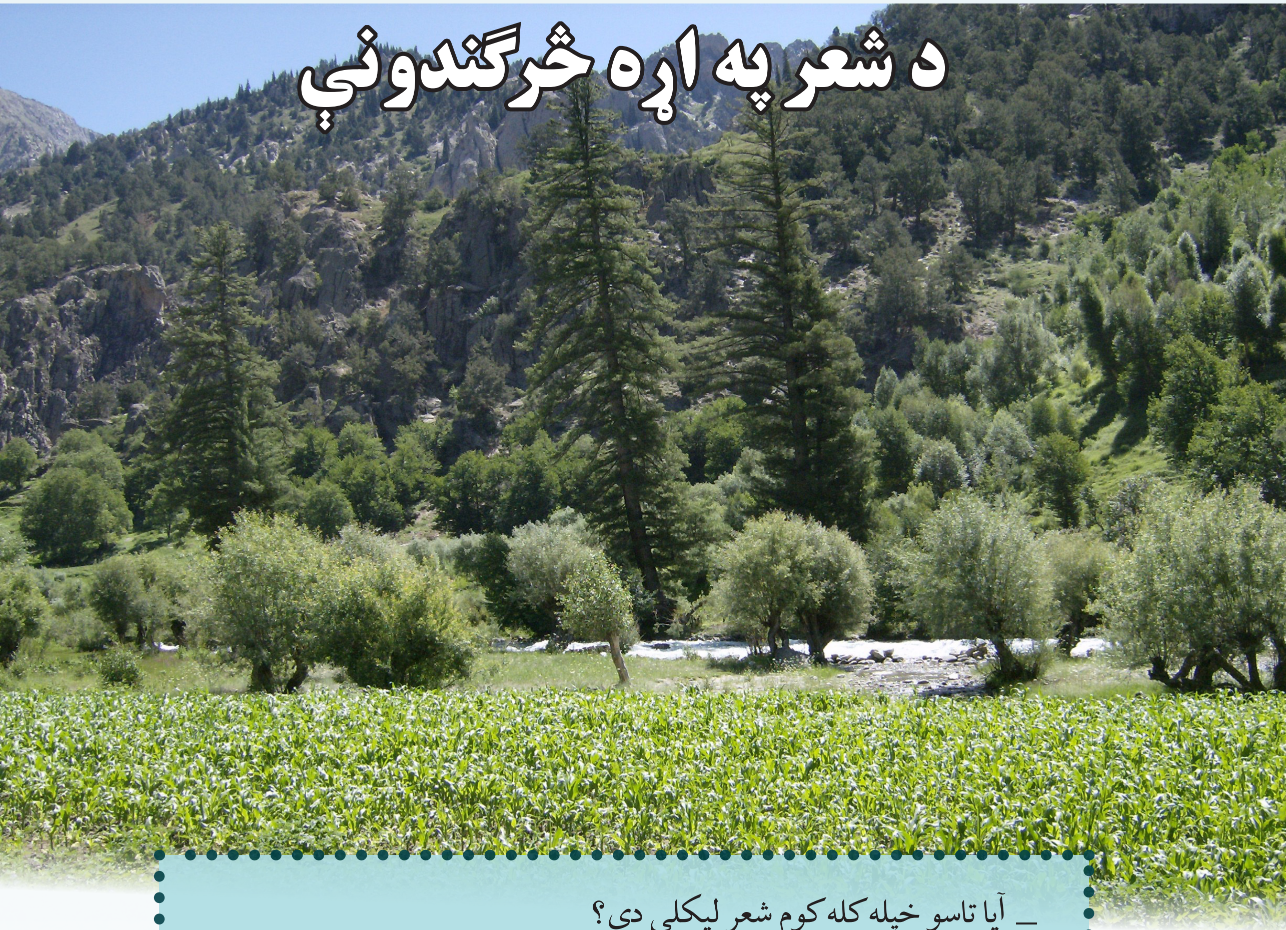

ـ آیا تاسو خپله کله کوم شعر لیکلی دی؟

ـ دکوم شاعر شعر مو خوښېږي او ولې مو خوښېږي؟

ـ آیا کوم شعر یا د شعر کومه برخه مو یاده ده؟

د شعر په اړه خبرې او دا چې کوم شعر د یو چا خوښېږي او ولې یې خوښېږي؟ دا یو ډېر په زړه پورې بحث دی. د دې لپاره لازمه ده چې موږ په دې پوه شو چې شعر څه شی دی؟ څه ځانګړنې لري، کوم ډول شعرونه غوره شعرونه دي او ولې غوره دي؟ په دې لوست کې په همدې ښکلي موضوع له تاسو سره خبرې اترې کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر په اړه او د شعر د تعریف، پېژندلو او ځانګړنو په اړه ډېرې خبرې شوي او کېږي. په عمومي توګه دوه نظره د پام وړ دي. هغه کسان چې د شعر ظاهري اړخ یې په نظر کې وي، هغوی شعر موزون او مقفی (قافیه لرونکی) بیان بولي. د دوی په نظر وزن او قافیه د شعر نه جلا کېدونکې برخې دي. البته په همدې ډله کې هم ځینې کسان بیا قافیه د شعر ذاتي ځانګړنه نه، بلکې له لازمو یا فروعاتو یې ګڼي.

یو بل نظر چې زیاتره د شعر په اړه منطقي او فلسفي نظر دی، د شعر جوهر د هغه په ظاهري څرګند اړخ کې نهویني، بلکې د هغه په منځپانګه او هنري اړخ کې یې لټوي چې هغه د خیال، تصویر او د شعر د نورو ځانګړنو غوښتنه کوي. له همدې امله زیاترو کسانو شعر هغه کلام ګڼلی دی چې وزن او تخیل ولري. د شعر په اړه همدغه دویم نظر تر ننه پورې د ډېرو د منلو وړ دی.

د نړۍ شعر پېژندونکي او پوهان، په دې اړه هم په دوو ډلو وېشل کېږي چې د شعر د موضوع، محتوا یا منځپانګې په اړه یې لري. د یو شمېر په نظر د شعر اصلي موخه تربیتي او روزنیزه ده. د هغوی په نظر د شاعر دنده دا ده چې د ټولنې د یو آګاه (باخبره) ژمن او رسالت لرونکي غړي په توګه د انسانانو د لارښوونې او روزنې په لاره کې اغېزمن کار وکړي. د دوی په نظر دغه اړخ له ښکلاییز او هنري اړخ څخه زیات مهم دی.

بله ډله پوهان او شعر پېژندونکي بیا په دې نظر دي چې د شعر اصلي اړخ یا جوهر د هغه ښکلا او هنر اړخ دی. دوی وایي: د شعر دنده دا نه ده چې لارښوونه او تبلیغ وکړي، بلکې مهمه ځانګړنه یې باید دا وي چې په انسانانو کې د ښکلا خوښوونې احساس پیاوړی کړي.

ځینې شعر پېژندونکي، کره کتونکي او پوهان بیا منځنۍ لاره غوره ګڼي او وایي چې شعر باید هم د یو عالي او پیاوړي انساني پیغام او عالي متن او محتوا لرونکی وي او هم د ښایست او ښکلا هنګامې راوهڅوي. رنګینې ولري او د موسیقۍ په ځېر ولولې راوپاروي.

په پخوانیو شعري یا منظومو چوکاټونو کې چې موږ ورته د کلاسیک شعر چوکاټونه وایو، قافیه، د شعر چوکاټ او ځانګړی وزن د زیاتې پاملرنې وړ دی. د نظمونو یا شعرونو په دغو چوکاټونو کې غزله، قصیده، مثنوي، څلوریزه او نور د یادولو وړ دي.

په نوې شاعرۍ کې د پخوانیو شعري قالبونو د پاللو په څنګ کې د سپین او آزاد شعر خوا ته هم پوره پام اوښتی دی. آزاد شعر هغه شعر دی چې قافیه پکې حتمي نه ده، وزن یې په عمومي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول د يو شعر په کليت کې په پام کې نيول کېږي او وزن يې د کومې ټاکلې بېلګې تابع نه دی. کرښې يې لنډې او اوږدې دي. په آزاد شعر کې وزن د يو ډول طبيعي آهنګ او موسيقۍ تابع وي. په اروپا کې هم دغه شعر په ۱۹مه پېړۍ کې خپل اوج ته ورسېد. دا په حقيقت کې آزادو شعري قالبونو ته د نوو نظرونو او افکارو ننوتل دي. مهمه خبره دا ده چې آزاد شعر نه يوازې دا چې له کلاسيکو شعرونو او نظمونو سره د چوکاټ له نظره توپير لري، د مضمون او محتوا له پلوه هم ورسره بايد توپير ولري. په آزادو شعرونو کې بايد د شعر مضمون هم د نوي دوران مضمون وي.

سپين شعر بيا هغه شعر ته ويل کېږي چې قافيه ونه لري. په اروپايي شعرونو کې زياتره کلاسيک روايتي او کيسه يي شعرونه په همدغه قالب کې وو چې د بيتونو وزن او اندازه يې سره برابره وه خو د قافيې له قيد څخه آزاد وو.

د شعر ځينې ځانګړنې:

لکه چې ومو ويل، د شعر د تعريف، پېژندنې او ځانګړنو په اړه بېلابېل نظرونه شته، په دې اړه د ځينو شاعرانو او شعر پېژندونکو نظرونو ته پام لازم دی:

ـ ((شعر په ولوله يېز او موزونه (آهنګواله) ژبه د بشري فکر ځانګړې او هنري څرګندونه ده، له دې امله به موږ شعر موزيکال فکر وګڼو.))

ـ ((په شعر کې د الفاظو معنا له هغه څه نه چې په قاموسونو کې يې راوړې، پراخه ده او د بيان قدرت يې زيات دی.))

ـ ((شعر بايد د ژوند د اړتياوو او معيارونو تابع نه کړو. د ګلاب ګل څوک د دې لپاره نه خوښوي چې د هغه اوبه د سترګو د درمل په توګه استعمالېدای شي، بلکې د دې لپاره يې خوښوي چې ګلاب ښکلی دی او ښکلا په خپله يو مستقل ارزښت دی.))

ـ ((د شعر هدف په ملت کې د روښنايۍ خپرونه ده.))

د شعر په اړه په تعريفونو کې په ځانګړي ډول دغه ګډ ټکي د پام وړ دي:

تخيل، جذبات (يا احساسات)، ښکلا، عواطف، خوند، مفکوره (په بله معنا د واقعيت انګازه) همدغه ټکي د شعريت معيارونه هم ګڼل کېدای شي.

((په شعر کې يو ډول مفکوره شته، خو يوازې د مفکورې شته والی د شعريت دليل نه ګڼل کېږي، بلکې مفکوره بايد په شاعرانه بڼه راوځلېږي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي د شعر د عمده او اساسي توکو یا ځانګړنو په اړه لیکي:

((شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د دې خبرې ضمني معنا دا ده چې هر نظم شعر نه دی، په شعر کې د مفکورې شته والی حتمي دی، ځکه چې بې مفهومه شعر، شعر نه دی، لیکن په شعر کې باید مفکوره شاعرانه بڼه ولري. له دغو یادونو څخه وروسته کولی شو چې د شعر لپاره دا لاندې تعریف پیشنهاد کړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب ته ویل کېږي)).

د مفکورې او وزن په اړه خو خبره څرګنده ده، په ښه شعر کې د تخیل په اړه باید وویل شي چې: په شعر، ادب اوټولو هنرونو کې تخیل ځانګړې ارزښت لري. تخیل په شعر کې د تشبیهاتو، استعارو او څېرو په بڼه راڅرګندېږي. احساس او عاطفه هم په شعر کې له ضروري توکو څخه ده. په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، هیله، احساس، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی او اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخیستلی. د لیو تولستوی په قول: ((د شعر اصلي وظیفه دا ده چې مقابل لوري ته احساس ورولېږدوي.))

یو بل لیکوال وایي: ((په هنر کې قضاوت، مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه راڅرګندېږي.))

استاد روهي له دغو بحثونو څخه نتیجه اخلي او لیکي:

شعر دوه ډوله ارزښتونه لري. ذاتي (یا اصلي او په خپله په شعر پورې مربوط) او بهرني (چې د شعر لپاره دغه ارزښتونه هم مهم دي خو د شعر خپل جز نه دی).

د شعر بهرني ارزښتونه دین، اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست یا ایډیالوجۍ (مفکورې) ته خدمت کوي. متعهد شاعران د شعر بهرنیو ارزښتونو ته زیات اهمیت ورکوي.

متعهد شعر د یوې ټاکلې برخې، سیاسي ډلې یا ایډیالوجۍ مرام ته وقف شوی دی او له دې امله د ټولو لپاره د خوند او لذت منبع نه ګرځي، خو همیشنی (تلپاتې) شعر د ټولو انسانانو په هکله ویل کېږي او د شعر له ذاتي ارزښتونو څخه کار اخلي. په دغه ډول شعر کې هم مفکوره د بشریت لپاره له دایمي ارزښتونو سره اړه لري. د زمانې په اوږدو کې هر نسل ته احساس او عواطف ور انتقالوي. عشق، ښکلا، سوله او دوستي، ایثار، زړه سوی، ګډ ارمانونه او داسې نور همېشني ارزښتونه د شعر بڼ تازه او سمسور ساتي. د شعر ذاتي ارزښتونه: ښکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، آهنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(وزن)، احساس او جذبات دي. بهرني ارزښتونه باید شاعرانه شي. له هغې وروسته پرې د شعر نوم ایښودل کېدای شي.

د متن لنډیز:
شعر د ادبیاتو یوه مهمه برخه ده. شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د شعر په اړه بېلابېل تعریفونه شوي دي.
موږ کولی شو، د شعر یو ښه تعریف په دې ډول وکړو:
((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب دی.))
د شعر په ذاتي او اصلي ځانګړتیاوو کې: ښکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، وزن احساسات او جذبات د یادولو وړ دي. د شعر بهرني ارزښتونه په اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست، ایډیالوجی (مفکورې) او نورو پورې اړه پیدا کوي.
همېشنی او تلپاتې شعر د ټولو انسانانو لپاره ویل کېږي او له همېشنیو ارزښتونو سره یې کار وي. نه له موقتي او سرسري ارزښتونو سره چې یوازې په یوه ډله خلکو پورې اړه ولري.

خرګندوني

د شعر جوهر: له دې څخه موخه د شعر اصلي اړخ یا اصلي ټولګه ده. د شعر جوهر د شعر د هغو توکو ټولګه ده چې بې له هغې شعر، د شعر په نوم نه شو یادولی.

لیو تولستوی: د روسیې یو نومیالی لیکوال دی چې په نولسمه پېړۍ کې یې په روسیه او ټوله نړۍ کې د ستر لیکوال په توګه شهرت درلود. ((جګړه او سوله)) یې ډېر مشهور ناول یا رومان دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ د لوست یو یو پراګراف دې یو یو زده‌کوونکی ولولي او نور دې غوږ ورته ونیسي.

۲_ زده‌کوونکي دې په څلور ډلو وویشل شي. یوه ډله دې د دې لوست د یو لغت یا اصطلاح په اړه له بلې ډلې پوښتنه کوي او هغه ډله به ځواب ورکوي، بیا به په سرچپه توګه همدغه کار تکرارېږي. ځوابونه دې لنډ لنډ وي.

۳_ څلور تنه زده‌کوونکي دې د یوې یوې ډلې په استازیتوب پر دغو موضوعاتو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- هغه کسان چې شعر ته په ظاهري توګه ګوري، د شعر په اړه څه نظر لري؟
- د شعر جوهر څه شی دی؟
- د شعر ذاتي او اصلي ځانګړتیاوې
- د شعر بهرني ارزښتونه

٤_ زده‌کوونکي دې په ټولګي کې یوه کوچنۍ مشاعره جوړه کړي. د هر چا چې کوم شعر خوښ وي او هغه یې په یادو یاد وي، ټولګیوالو ته دې یې واوروي، که یوازې یو، یا څو بیته وي، هم سمه ده. بیا دې یو بل ټولګیوال د هغه شعر په ارزښت، معنا او ښکلا یو څه ووایي، دا کار دې همداسې دوام وکړي او ټول زده‌کوونکي دې یا په شعر لوستلو او یا په خبرو کې ونډه واخلي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې خوښې یو ښه شعر انتخاب کړي، هغه دې په یوه پاڼه کې ولیکي او ترې لاندې دې دا هم ولیکي چې ولې یې دا شعر انتخاب کړی او شعر د ده په نظر کومې ځانګړتیاوې لري؟ په دې اړه دې د همدغه لوست متن په پام کې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماین، ناچاودو توکو او معلولیت روانې اغېزې

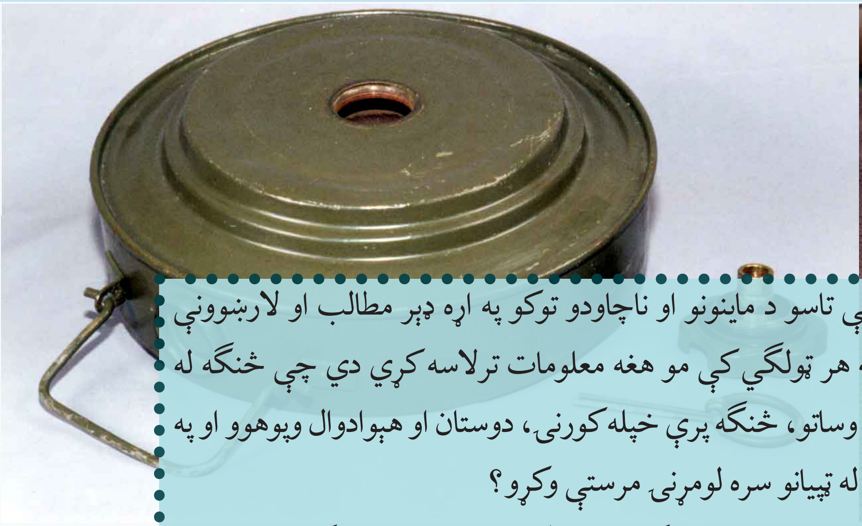

په تېرو ټولګیو کې تاسو د ماینونو او ناچاودو توکو په اړه ډېر مطالب او لارښوونې لوستې دي. نږدې په هر ټولګي کې مو هغه معلومات ترلاسه کړي دي چې څنګه له ناچاودو توکو ځانونه وساتو، څنګه پرې خپله کورنۍ، دوستان او هېوادوال وپوهوو او په دې برخه کې څنګه له ټپیانو سره لومړنۍ مرستې وکړو؟

په دې لوست کې دې خبرې ته تم کېږو چې له ماین او ناچاودو توکو څخه ډېرې ځانګړې، کورنۍ او عمومي ټولنیزې ستونزې هم راپیدا کېږي. دا په حقیقت کې یو ډول رواني ستونزې دي چې زموږ ټولنه او په تېره بیا وېښ او بیدار ځوانان باید ورته ځانونه چمتو کړي، ځان هم پرې پوه کړي، خپله کورنۍ او ټولنه هم. په دې لوست کې پر همدغه موضوع له تاسو سره خبرې لرو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بېلا بېلو جنګونو کې چې په جلا جلا هېوادونو کې ترسره شوي دي، له ماینونو هم د خپلو اهدافو لپاره ګټه اخیستل شوې ده. په افغانستان کې هم په بېلا بېلو وختونو کې ماینونه کارول شوي او زموږ یو شمېر افغانان یې د غم پر ټغر کښېنولي دي.

دا چې د ماینونو له کبله یو شمېر افغانان ټپیان شوي او بیا معلول شوي دي، دغه معلولیت د ښکاره ستونزو او تکلیفونو تر څنګ، رواني ستونزې او ناروغۍ هم له ځانه سره لري. که پوره پام وکړو له څرګندو نښو نښانو او ستونزو څخه دغه پټ رنځ چې رواني ناروغي یې باید وبولو، هم د معلول کس لپاره او هم د ټولنې لپاره ډېر زیات خطر لري. دا یوه کورنۍ او بشپړه ټولنه له رواني او ټولنیزو ستونزو سره مخامخ کولی شي. له همدې امله دې ستونزې ته د یوې درنې ټولنیزې ستونزې په توګه باید غور وکړو.

ستونزه په پیل کې له دې څخه راولاړېږي چې:

۱ـ د ماینونو او ناچاودو توکو (او یا په عمومي توګه د جګړو له امله) یو څوک ټپي شي. لاس، پښه، سترګه یا د بدن کوم بل غړی له لاسه ورکړي. د بدن هېڅ غړی د انسان په ژوند کې اضافي نه دی او هر یو یې په خپل خپل ځای کې ضروري دی. کله چې یو څوك معلول شو، هغه سړی د عادي ژوند لپاره خپلې هیلې له لاسه ورکړي.

۲ـ ښایي دغه معلول کس د خپلې کورنۍ له خوا هم قبول نه شي.

۳ـ ښایي کله کله په شاوخوا چاپېریال او ټولنه کې هم داسې ناوړه کسان پیدا شي چې معلول کس ته په سپکه سترګه وګوري.

٤ـ په داسې حالاتو کې که معلول انسان له ټولنې څخه ځان ګوښه کړي، یا خپل مهارتونه او وړتیاوې له لاسه ورکړي، نو ورو ورو له رواني پلوه په یو ناروغ انسان بدلېږي چې هم ځان او هم ټولنې ته زیان رسوي.

موږ ټولو ته (د معلول کس په ګډون) لازمه ده چې د دې ستونزې د مخنیوي لپاره په ټولنه کې د معلولینو د ښه جذب او په عمومي توګه د یوې سالمې ټولنې د جوړېدو لپاره دغو ټکو ته پام وکړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ــ معلول کس باید په هېڅ ډول خپل ځان د ټولنې نیمگړې برخه ونه گڼي. هغه باید په رواني ډول ځان داسې وگڼي چې هېڅ نیمگړتیا او عیب نه لري. هغه معیوب نه دی، معلول دی او په ټولنه کې خپل ځای، خپل قدر او خپل درنښت لري.

۲ــ د معلول کس کورنۍ باید په دې برخه کې زیات پام وکړي، که هغوی د خپلې کورنۍ معلول غړي ته په خپله غېږه کې لکه د پخوا په څېر په مینه او محبت ځای ورکړي، ټوله کورنۍ ورسره نېکمرغه پاتې کېږي.

۳ــ موږ باید په خپلو خبرو اترو کې، له معلولینو سره په چلند کې، په لیکنو او ویناوو کې معلولینو ته د معیوب او نیمگړي خطاب ونه کړو. هغوی ته داسې کلمې ونه کاروو چې د توهین، ملنډو او تحقیر څرک ترې ولگي. دا به په هېڅ ډول غوره نه وي چې موږ هغوی ته د کاڼه، ړانده، گوډ، شل، لیوني او نورو خطاب وکړو او دغه نومونه داسې وکاروو چې د توهین او تحقیر بوی ترې راپورته شي. د دې په ځای باید هغوی داسې معلولین وگڼو چې د بېلابېلو علتونو له امله له دغې ستونزې سره مخامخ شوي او که موږ هر یو له داسې پېښو سره مخامخ شوي وای، په همدغه حالت کې به وای.

٤ــ معلولین باید د ټولنې د روغو کسانو په څېر د ټولو حقوقو لرونکي وي. هغه کسان يې چې د زیات معلولیت له امله د کار جوگه نه وي، باید د ژوند ټولې اسانتیاوې ورته برابرې شي. هغوی چې د کار جوگه وي، په هره برخه کې ورته د کار لارې چارې برابرې شي. په دې توگه به هغوی د عادي انسانانو په توگه ځان د ټولنې داسې مهمه برخه وبولي، لکه نور ټول چې دي.

۵ــ معلولو ماشومانو، ځوانانو او لویانو ته باید د زده کړې امکانات هم برابر شي. دوی کولی شي د عمومي زده کړو په مؤسسو کې گډون وکړي، باید ټول همزولي ورته د ورونو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خویندو په توګه له ځانه سره په برابره بڼه وګوري او زیات درنښت یې وکړي چې له معلولیت او ستونزو سره سره له دوی سره په څنګ کې ناست دي او زده کړه کوي چې په راتلونکي کې ترې د ټولنې د پرمختګ او سوکالۍ لپاره ګټه واخیستله شي. که د دې امکان نه وي چې ځینې کسان یې د زده کړو په عمومي مرکزونو کې زده کړو ته دوام ورکړي، باید بېلابېل ځانګړي ښوونځي ورته جوړ شي.

د اسلام مبارک دین او دغه راز نړیوالو بېلابېلو تړونونو د معلولینو د حقونو په برخه کې ډېر زیات ټینګار کړی دی. معلولین یې د ټولنې هغه برخه ګڼلې ده چې هم ورسره باید مرسته وشي، پالنه یې وشي او هم ورته د ژوند په ټولو چارو کې له نورو انسانانو سره یو ځای د ګډ ژوند او ګډ کار لارې چارې برابرې کړي.

که موږ داسې وکړل، نو له رواني او ټولنیز پلوه به مو مهم کار ته پام کړی وي. دا د ټولو افغانانو او په تېره بیا د ټولو ځوانانو دنده ده چې معلولینو ته درناوی وکړي او هغوی ټول په هره برخه کې د خپل ځان سیال او له ځانه سره برابر او د مساوي حقونو لرونکي وګڼي.

د متن لنډیز:
د ماینونو او ناچاودو توکو له امله زموږ زیات شمېر هېوادوال وژل شوي، ټپیان شوي او معلول شوي دي. دغه معلول افغانان له یو لړ ځانګړو کورنیو او ټولنیزو او رواني ستونزو سره هم مخامخ کېږي. موږ باید خپلې دغه خویندې او خپل وروڼه د خپلې ټولنې پر اوږو بار ونه ګڼو، باید درناوی ورته ولرو او هغوی په ټولو برخو کې له ځان سره د برابرو حقوقو او وجایبو لرونکي وشمېرو، نه نیمګړي کسان.
له معلولینو سره غوره چلند هغوی له رواني پلوه پیاوړي کوي او په ټولنه کې د ګټورو او اغېزمنو غړو په توګه خپله دنده ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده‌کوونکي دې په خپل خپل وار د دې متن یو یو پراګراف ولولي. نور زده‌کوونکي دې ورته غوږ وي. د پراګراف له لوستلو وروسته دې د هغه په څنګ کې ناست ټولګیوال د دغه پراګراف (صفتونه) په نښه کړي.

۲_ پنځه تنه زده‌کوونکي دې په خپله خوښه په خپل کور، دوستانو او یا په خپل شاوخوا کې د کوم معلول په اړه خبرې وکړي، دا چې څنګه معلول شوی او اوسنی حالت یې څنګه دی؟

۳_ دغه متن د (ی) ګانو له نظر کې نیولو پرته لیکل شوی دی. تاسو یې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او د (ی) ګانو سمه کارونه په پام کې ولرئ:

((موږ ته لازمه ده چې خپلو معلولو هیوادوالو ته د ژوند په هره برخه کې د خپلو سیالو او د مساوی حقونو لرونکو هیوادوالو په سترګه وګورو. له دوی سره مرسته زموږ دنده ده. که داسې ونه کړو، هغوی له ډېرو رواني ستونزو او ناروغی سره مخامخ کیږی. راځی چې دوی له یاده ونه باسو. دوی خپلی خویندی او ورونه وګڼو او ټولنی ته یی د غوره انسانانو او غړو په توګه روزنی او پالنی ته پرله پسی پام وکړو.))

کورنۍ دنده

هر زده‌کوونکی دې په خپل کلي کور کې د یو معلول کس په زړه پورې کیسه ولیکي، څنګه معلول شوی؟ د خلکو چلند ورسره څه ډول دی؟ اوس څه کوي؟

د دغې لیکنې (کیسې) د متن ټولې (ی) ګانې باید سمې لیکل شوې وي او که ناسمې وي، سبا ته یې په ټولګي کې سمې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې کیسه کې دې دغه ټکي په پام کې ونیسي:

١ـ د ټولنې روان واقعیتونه دې په پام کې ونیسي.

٢ـ نثر دې هنري او ادبي ځانګړنې ولري، یعنې نثر دې خوږ او روان وي.

ځه غواړو؟

چـې وړي تـیـاره د جـهـالـت هـغـه سـحـر غـــواړو مـوږ
وطـــن د عـلـم پــه رڼـــا کـــې مـنـور غـــواړو مـوږ
چـــې پـــه وطـــن کـــې یـــې خـــبـرې د ښـېـګـڼـې وشـي
هـسـې مـامـور هـسـې آمــر، هـسـې عـسـکـر غـــواړو مـوږ
نـــه چـــې سـبـب د زرد رویـــی شـــي د وطـــن لـــپـاره
چـې خـــوار غـریـب پـه ګـېـډه مـوړ کـا هـغـه زر غـــواړو مـوږ
پـــه فـــېـشـنـو او عـبـثـیـاتـو پـسـې مـــه ځـــه ګـــوره
ای د مـکـتـب ځـلـمیـه تـا تـه لـوړ هـنـر غـــواړو مـوږ
چـــې وي صـــادق او پـــه ایـــمـان ســـره خـــادم شـــي د قـام
داســـې ادیـــب داســـې شـاعـر داســـې رهـبـر غـــواړو مـوږ
((قیام الدین خادم))

یوه بیباکي یوه نړۍ هڅه او هاند له منځه وړي.

((لویي پاستور))

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي کره کتنه

په تېرو ټولګیو کې تاسو د ادب او ادب پوهنې په اړه یو لړ معلومات ترلاسه کړي دي. د ادب څېړلو، ارزولو، کره کولو او تاریخي مطالعې ته ادبپوهنه وايي. ادب پوهنه درې عمده څانګې لري: د ادب تیوري، ادبي کره کتنه (یا ادبي نقد) او د ادب تاریخ.

ادبي کره کتنه د ادبپوهنې یوه مهمه څانګه ده، د ادبیاتو د ودې او پرمختګ په بهیر کې ادبي نقد یا ادبي کره کتنه ځانګړی ځای لري. په دې لوست کې به ولولو چې ادبي کره کتنه څه شی ده؟ په ادبي هلو ځلو کې یې ارزښت څه دی؟ کوم کوم معیارونه لري او کوم کوم ډولونه یې مهم دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادبي نقد یا کره کتنې په هکله ډېر تعریفونه وړاندې شوي دي، خو د پېژندنې تر ټولو مهمې برخې يې دا دي:

ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده چې د دغو آثارو ښکلاوې، ارزښتونه او نیمګړتیاوې په نښه کوي. د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي پوهېږي چې کوم ادبي اثر عالي، ځلند او پیاوړی، کوم منځنی او کوم يو کمزوری دی؟

د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي او د ادبي آثارو لېوال او مينه وال د ادبي اثارو له ارزښتونو سره اشنا کېږي. له همدې امله څېړونکي په دې نظر دي چې د ادبي نقاد کار دادی چې د ادبي اثر د ليکوال او عادي لوستونکي ترمنځ وسیله شي. کره کتونکی د ليکوال او لوستونکي ترمنځ د اړيکو پل دی، د اړيکو مزی دی او څومره چې دا مزی پیاوړی وي، د يو ملت د ادبي يون په پیاوړتیا او ښکلا کې خپل اغېز زیاتوي. د کره کتونکي دنده دا ده چې لوستونکو ته څرګنده کړي چې په دې یا هغه ادبي اثر کې مهم ارزښتونه، لوړې ښکلاوې او پیاوړتیاوې کومې کومې دي، یا دغه او هغه اثر څه کمزورۍ او نیمګړتیاوې لري؟ که دغه واسطه، یا د اړيکو پل او مزی نه وي، ښايي يو غوره اثر خلک ښه ونه پېژني او یا يې له پیاوړو اړخونو، ځلندو برخو او ښکلاوو څخه ناخبره پاتې شي. دغه راز کېدای شي چې مينه وال د يو ادبي اثر له نیمګړو خواوو او کمزوريو هم پوره خبر نه شي. له دې لارې د ادبي آثارو او ليکنو اصلي او رښتيني ارزښتونه رابرسېره کېږي.

د يو دقيق کره کتونکي کار دا نه دی چې د يو ادبي اثر په اړه د ښه یا بد حکم وکړي، يعنې يو اثر په بشپړه توګه (ښه) یا (بد) وګڼي. د هغه موخه بايد دا وي چې د يو اثر هر اړخيزه ارزونه وکړي، ټول اړخونه يې راوسپړي، ځلاوې او نیمګړتیاوې يې يادې کړي. سره له دې چې نقاد یا کره کتونکی هم ښايي کله کله د خپلو ځانګړو احساساتو، نظرونو او ذوقونو له مخې د ادبي اثر په اړه شخصي ټکي هم ورداخل کړي، خو مهمه خبره دا ده چې دی وکولی شي خپل دغه احساسات داسې مهار کړي چې د يو ادبي اثر اساسي ارزښتونه ترې پټ پاتې نه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي کره کتونکی د یو ادبي اثر د کره کولو او نقد په وخت کې باید د یو ځانګړي ادبي اثر د لیکوال د وخت حالات، شرایط او امکانات له یوې خوا په نظر کې ولري، له بلې خوا باید دې ته پام وکړي چې د هغو شرایطو په رڼا کې د هغه وخت عمومي ادبي وضعیت څه ډول و؟ آیا لیکوال هغه څه په ښه توګه ویلي دي چې غوښتل یې ویې وایي؟ که داسې نه وي او منقد او کره کتونکی د ادبي اثارو ارزونه یوازې د خپل نظر او فکر له مخې وکړي، کره کتنه به یې بریالۍ نه وي.

لکه چې ومو ویل ادبي نقد د ادبي آثارو ارزونه ده او دا خبره په حقیقت کې له یو ډول ((قضاوت)) سره ملګرې ده. د دې خبرې معنا دا ده چې ادبي کره کتنه د آدبي اثارو په اړه ((قضاوت)) دی او له همدې امله لازمه ده چې کره کتونکی د ادبي آثارو په هکله د رښتینې معرفت او پوهنې لرونکی وي. هغه باید یو لړ داسې اصول او معیارونه خپلې مخې ته ایښي وي چې د هغو له مخې وتوانېږي، په غوره او دقیقه توګه د کره کتنې په کار کې برې ترلاسه کړي. له همدې امله یې دغو ټکو ته پام اړین دی:

۱ـ د کره کتونکي موخه دا نه ده چې یو نوی شی رامنځته کړي، بلکې هغه څه چې موجود دي او لیکل شوي دي، تحلیل او توصیف یې کړي، بېلابېل اړخونه یې وڅېړي او د بېلابېلو برخو اړیکې یې وارزوي، له همدې امله هغه باید د یو منځګړي او دریمګړي کس په توګه ادبي اثر وارزوي.

۲ـ ادبي کره کتونکی د دې په څنګ کې چې له شعر او داستان او په عمومي توګه له ادبیاتو سره یې مخه ده، له ډولونو څخه په یو ډول یې له ښکلا پوهنې، ټولنپوهنې او ارواپوهنې سره هم اړیکې باید له پامه ونه غورځوو. په دغو برخو کې هم کره کتونکي ته د تجربې لرل لازمي دي.

۳ـ کره کتنه د ادبي بهیر په وده او بشپړتیا کې اساسي ونډه لري. دا یوه ستره موخه ده. نقاد د یوې داسې سترې دندې لرونکی دی. له همدې امله باید ادبي کره کتونکی له سرسري ټکو، لکه شخصي لېوالتیا یا کینې څخه بهر په عمومي توګه د یو ولس د ادبي بهیر په پیاوړتیا کې خپله ونډه جوته کړي او سره له دې چې د یو ځانګړي ادبي اثر په اړه قضاوت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، د دغه عمومي ادبي بهير بشپړتيا، ښکلا او ځلا ته يې پام وي.

ځينو څېړونکو د کره کتنې لپاره درې شرطونه لازم ګڼلي دي:

۱ـ ذوق، ۲ـ پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳ـ تجربه او زيات تمرين.

۱ـ ادبي ذوق: د ادبي اثارو د پياوړتياوو او نيمګړتياوو د څرګندولو غوره عامل دی. ذوق له دوو برخو جوړ دی، فطري استعداد او بل ادبي او هنري تربيت چې اکتسابي (زده کېدونکې) بڼه لري.

۲ـ هغه څوک چې ښه ادبي ذوق ولري، که د زياتې مطالعې، لوستنې او څېړنې ستونزې پر ځان ومني، کولی شي چې د ادبي آثارو غوره ارزوونکی او کره کتونکی شي. د خپلو ادبياتو او د نړۍ د ادبياتو په اړه پراخه او ژوره مطالعه، د ادبياتو په اړه د نورو آثارو لوستل او عمومي معلومات ترلاسه کول، د يوه کره کتونکي کار پياوړی کوي.

۳ـ کره کتونکي ته لازمه ده چې د کره کتنې کار ته د يو عادي او سرسري کار په سترګه ونه ګوري، پرله پسې تجربې ترلاسه کړي، بيا بيا تمرين وکړي او وتوانېږي چې يو ښه کره کتونکی شي.

د ادبي کره کتنې د ډولونو په اړه هم ډېرې خبرې شوې دي. ځينو څېړونکو ورته بېلابېل ډولونه په نظر کې نيولي دي چې يو څو يې يادوو:

سنتي نقد، تاريخي نقد، فلسفي نقد، فورموليستي (شکلي) نقد، ارواپوهنيز نقد، اجتماعي نقد او نور...

د متن لنډيز:

ادبي کره کتنه يا ادبي نقد د ادبپوهنې يوه مهمه برخه ده. کره کتنه د ادبي آثارو د ارزښتونو د راڅلونو څرګندونه کوي. ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده. موږ کولی شو چې د کره کتنې په وسيله لوستونکي او د ادبي ليکنو مينه وال په دې وپوهوو چې کوم اثر ډېر لوړ او پياوړی، کوم يې د منځنې حد او کوم يې کمزوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی؟ ادبي نقاد او کره کتونکی په حقیقت کې د ادبي اثر د لیکوال او د اثر د لوستونکي ترمنځ د اړیکو پل یا د اړیکو مزی دی.

ښېړونکو د کره کتنې یا کره کتونکي لپاره درې شرطه لازم ګڼلي دي:

۱ـ ذوق، ۲ـ پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳ـ تجربه او زیات تمرین.

غوره کره کتونکی د ټولنې د ادبي بهیر په وده، ښکلا او بشپړتیا کې ستره ونډه لري.

له کره کتنې پرته د یو ولس ادبیات لازمه وده نه شي کولی.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله په دقت سره ولولي او دغو پوښتنو ته دې ځواب ووایي:

- ادبي کره کتنه څه ته وایي؟
- ادبي کره کتنه د اثارو د لیکوال او لوستونکو ترمنځ د څه شي حیثیت لري؟
- د ادبي کره کتنې هدفونه کوم کوم دي؟
- د ادبي اثر د ارزولو په وخت کې کومو کومو ټکو ته پاملرنه په کار ده؟

۲ـ څو تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعګانو (د خپلو نورو معلوماتو او د ادبي کتابونو او لیکنو د مطالعې له مخې) پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي.

- د کوم پښتو لیکوال لیکنې مو خوښې دي او ولې؟
- ایا په کوم شعر یا داستان مو نقد لوستی دی؟ که مو لوستی وي، آیا خوښ شوی مو دی که نه؟ د خوښېدلو یا نه خوښېدلو علتونه یې په لنډه توګه خپلو ټولګیوالو ته وواياست.
- کره کتونکی باید څه وکړي چې کره کتنه یې ښه او پخه راشي؟
- کره کتنه د ټولنې د ادبي بهیر په وده او پرمختګ کې کومه ونډه لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زده کوونکي دې د دولسم ټولګي د پښتو لوست د کتاب کوم شعر یا داستان په غور ولولي او یوه دوه مخيزه کره کتنه دې پرې وليکي. معرفي دې يې کړي او پیاوړي او نيمګړې اړخونه دې يې په ګوته کړي.

د کره کتونکي کار دا دی چې د یو کتاب د ارزښتونو په هکله خبرې وکړي، د کتاب په ليکلو کې د ليکوال محرک یا د هڅوني لاملونه په هغه پورې اړه نه لري، لکه د یو کتاب د خرڅو شوو نسخو له شمېر سره چې يې کار نشته.

انګليسي ليکوال

سامرست موام

((داسې کوم شي نشته چې د زده کړې له لارې تر لاسه نشي.
هيڅ شی زده کړې ته نه رسيږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغې پر ځای يې راوړي. زده کړه انسان د پرښتو تر کچې لوړ وي.))
مارک تواين

(c) ketabton.com: The Digital Library

وییپانګه

((الف))

آز: حرص
آغلی: ښکلی
استخراج: راویستل، راوتل، خارجېدل
استوګه: استوګنه، مېشتېدنه
اشلوك: شعر، نظم
امسال: سږ کال
انتشار: خپرېدل، خواره واره (منتشر- پاشلی، خپاره)
انتصابي: نومول شوی، چې انتخابي نه وي، نصب شوی
اند: فکر
اوربلکی: اورلګید
اوره: وریځ
اواللعزم: لوی پیغمبران چې په خپل ماموریت کې یې له پوره زغم او استقامت څخه کار اخیستی وي.
ایثار: قرباني، سرښندنه
ایرونه: یوه دسته کښتي (د ایر په بڼه هم شته)
ایلایي: اطاعت (له ایل او ایلېدل څخه)
ایواد: (اوس د هېواد په بڼه)
اړینه: ضروري

((ب))

باجره: غنمو او وریشو ته ورته یو ډول داني دي چې ډوډۍ ترې پخوي.
بال: وزر
بجلي ګر: د برېښنا مسوول
بدوي: لومړنی، ابتدایي، وحشي
برڼ: لوړ باغ
برتي: څېره (لکه په پوځ کې برتي کېدل- څېره کېدل) په لښکر کې شاملېدل
بردمه: بالکل، مالامال
برمل: ماسپښین
برهان: دلیل
برې: پخوا یې فعلي بڼه (بول: فتحه کول) هم مستعمله وه، اوس برې د بریالیتوب یا ظفر لپاره کارول کېږي.
بریا: لاسته راوړنه، کامیابي
بریځر: غرمه
بصر: سترګې، نظر
بلاغت: څرګند، تیار
بمبڼ: د هندوانو روحاني مشر
بنسټیز: بنیادي، اساسي
بهیر: جریان، کتار، لړ
بودتون: بتخانه، بتکده
بورجل: اقامت ګاه، سنګر، مسکن
بولله: قصیده
بټ بېدیا: توده صحرا، تود بیابان
بېرې: زولنې

((پ))

پامور: د پام وړ، د پاملرنې وړ، د توجه وړ
پرتله: مقایسه
پرتم: دبدبه، شکوه
پسمانده ګي: وروسته پاتې والی
پسول: ګاڼه، زیور
پسولل: ګاڼل، ښکلي کول، آراستن

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلوشه: مو، بته

پن: انداز

پوپل: د یو گل نوم

پوکړونه: پوکول، پوف کول، دمول

پویايي: فعالیت، حرکت، ولولې

پیشنمی: پیشلمی

پیودل: پییل، منظم کول

پیخ: زغم، صبر، نیمگړتیا، عیب

پېر: دوران، مهال، وخت، ځل، وار

((ت))

تاثر: خواشیني، خپگان

تادیب: ادب ورکول

تالاو: ډنډ، تالاب

تاني: حوصله، دقت

تبعید: شړنه، له خپل هېواد څخه په زور شړل، په بل ځای کې چېري اوسېدنه

تپ: زخم

تثبیت: جوت، ثابت، څرگند، ښکاره

تحقیر: کم گڼل، سپک گڼل

تذکره نگار: تذکره لیکونکی، د ژوندلیک لیکونکی

تربته: وارخطا، هک حیران

ترقي یافته: پرمختللی

ترمل: ماښام (ښایي مل د مهال لنډیز وي په دې توگه: برمل: لوړ مهال (ماسپښین)، برمل: کور مهال: مازیگر او ترمل: تور مهال یا تیاره مهال ماښام وي.)

تری: د تېرېدو ځای، عبور، پلی، (د تری په مؤنثه بڼه اوس هم په ختیځه لهجه کي ژوندی کلمه ده، هغه نری لار چي د سیند او غر ترمنځه تېرېږي.)

تریخی: تلخه

تسلسل: دوام، جریان

تسبیحات: په پاکۍ یادول، په سپېڅلتیا سره

تصنعي: غیر طبیعي

تعاون: مرسته، همکاري

تعلیقات: نښلوني، لمن لیکونه

تکلف: سختي، پېچلتیا (له تکلیف څخه

تکلف: سختي، تکلیف

تل: ژورې، عمق

تمهید: مقدمه، سریزه

تمیز: پاکي، نظافت، غور، فکر

توکم: نژاد

توکي: عناصر، برخې

توکي: عناصر، مواد

تیرون: تېرېدل، گذر، (خو دا کلمه د تیري او یرغل په معنا هم راځي)

تېرېدنگ: فعلي بڼه: تېرېدل، د نوم بڼه: تېرېدنگ لکه خپرېدل: خپرېدنگ

((ټ))

ټاپې: دوران، وخت، مهال

ټوټکې: شگون، جادو

ټیک: له سرو څخه جوړه شوې گاڼه چي په تندي راځړېږي

((ث))

ثقافت: کلتور، فرهنگ

ثمین: گران بیه، قیمتي، ارزښتمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ج))

جاج: سوچ، فکر
جاګیر: ملکیت، د ډېرو ځمکو ملکیت
جام جم: د جمشید جام چې هر څه په کې ښکارېدل
جبلي: غرنی، طبیعي
جبین: تندی، تڼده
جررېږ: ریښې، بیخونه
جګړن: جنګیالی، عسکر، لښکر
جندڼ: جګه ونه
جنډی: ګل
جېل: زندان

((چ))

چنډی: شاعر
چونږی: بلبل
چیتر: د چیتر میاشت، د پسرلي باراني میاشت

((ح))

حاذق: هوښیار، تکړه (حاذق طبیب ښه او اغېزمن طبیب
حباب: د اوبو په سر پوکڼی
حباب: پوڼاکه
حزم: محکم، استوار ساختن، هوشیاری
حشم: شوکت، جلال
خصمانه: غلیمانه، دښمنانه
حلقه: کړی
حلیم: مهربان، شفقت، نرمي

((خ))

خاړیوځي: خاپوړي

خپسر: ځان، خپل ځان، خپلسر
ختن: په چین کې د افسانو او ښکلاوو سیمه ګڼل شوې ده. وایي چې د هوسیو نافې یې د مشکو او عطرونو ښکلې ځپې خپروي.
ختي: لباس، کمیس
خدم: خادم، خدمتګار
خلقت: خوی، عادت
خنډ: مانع
خوان: دسترخوان
خوف او رجاء: ډار او امید
خونول: (په بولله کې وخونولیه) مصدر یې
خونول: قربانول، ځارول، نثارول
خوړ: د سیلاب د راوتلو لار

((ځ))

ځل: ځلېدل، درخشش
ځلا: رڼا، روښنایي

((ښ))

ښپان: ښپاند، مواج، ښپه لرونکی
ښکول: کشول، کشیدن
ښنډونه: ښنډ: افق، کناره

((د))

د ژوند مدار: د ژوند چاپېریال، د ژوندانه ډګر
درنګ: کان، معدن
دُرونه: غمي، مرغلري
درې: له درېدلو څخه اخیستل شوی، درېږي، ودرېږي
دریڅ: منبر، د درېدو ځای
دکلمه: په دقیقه او شاعرانه بڼه د شعر لوستل، د شعر ښه او غوره لوستل، غوره ادا

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلالت: د دلیل راوړل

دیباچه: سریزه، مقدمه

دیوات: مشوانۍ

دښنه: دښمن، غلیم

((ذ))

ذاتي: اصلي

((ر))

رابیا: راګرځول، بېرته ترلاسه کول

رامشت: طرب، ساز او سرود

رامشتګر: مطرب، سازی

رپي: بیرغ، جنډه

رسالتمن: د رسالت لرونکی، متعهد، ژمن

رسن: (دار و رسن):

رغونه: د غرو لمنې

رکن: برخه، غړی

رمز: راز، سمبول

رندانه: مستانه

((ز))

زاید: اضافه، سرباري، ډېر زیات

زبون حالي: بدمرغي

زغل: ځغستل، منډه وهل

زلما: ځواني، زلمیتوب

زنار: رسی

زوږ: فریاد، هنګامه، ولوله

زېرمه: ملاتړ حمایت، حفاظت، (اوس د ذخیرې په معنا کارول کېږي)

((ژ))

ژانر: ډول (ادبي ډول)

((س))

سالونه: شنبلی، سرمه ریګ

سپند: سپیلنی

ستهان: ستان، ځمکه، سرزمین

سجع: سجع لرونکی، وزن لرونکی، اٌهنګ لرونکی

سرپول: ګرټ کول، لکه د چاپو سر پول

سرګذشت: هغه څه چې په ژوند کې تېرېږي، د ژوند حالات، ژوندلیک

سفله: ناپوه، جاهل

سلاست: رواني

سلنه: فیصدي

سماج: ټولنه

سمبول: نښه

سهل: اسان

سوراړا: وچ کلک

سوژه: موضوع

سیر: سفر، ګرځېدل، یون

سینګړ: کاږ، سنګلاخ

سېنسن:

((ش))

شاخ: ښاخ

شام: ماښام

شرف: وياړ، شرافت

شنسب: د غوریانو د لوی نیکه نوم دی (شین اسبه)

شها (شهی): ښکلې، معشوقه

شهکار، بې جوړې کار، له عظمته ډک اثر، ستر کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

شولل: شول (اوس یوازې په یو لام په فعلي بڼه)

شڼ (شنها): مست، مستي، فعلي بڼه يې شنېدل دی چې اوس هم په ختيځه لهجه کې شته او د آس د شنېدلو لپاره کارول کېږي.

((ښ))

ښندو: د ښندل له مصدر څخه، نثارول، بخششول

ښکلونکی: سينګاروونکی، ښکلی کوونکی (آراينده) (ښکل يې هم د فعلي مصدر بڼه ده).

ښځمنو: ښځينه وو، مېرمنو

((ص))

صراحت: څرګندوالی، په ښکاره بڼه

صم: کوڼکک، زهر

صيقل: توروِل

((ط))

طنازه: ښکلی، دلربا

طوس: طوس په اوسني ايران کې يوه سيمه ده، د فردوسي د زوکړې ځای

طوق: د غاړې زنځير

طيلسان: بې لستوڼو اوږده جامه، هغه جامه چې قاضيان او خطيبان يې اغوندي.

((ع))

عارضه: نقصان

عارضي: ضمني (چې اصلي نه وي)

عروج: لوړتيا

عقليت: هوښياري، پوهه

((غ))

غزال: هوسی

غله: غله جات، داني، حبوبات (غنم، وربشې او نور مواد)

غوړول: خپرول، خورول

((ف))

فانوس: څراغ، (د پانوس په بڼه هم راځي)

فتنه: فساد، امتحان، ازمايش

فراغت: خلاصون، وزګارتيا

فرقان: د پاک قرآن يو بل نوم، د قرآن عظيم الشان ۲ ۵ سورت چې (۷ ۷) آيته لري

فروعات: ضمني، څنګيز، چې اصلي نه وي

فکټ (فاکټ) سند، لاسوند

((ق))

قريحه: شعري ذوق او وړتيا، استعداد (د شعر په برخه کې راځي) ښه قريحه، ښه ذوق، ښه استعداد

قطب: د ځمکې دوه مخامخ مرکزونه چې شمال او جنوب بلل کېږي.

((ک))

کتابګوټی: کوچنی کتاب، رساله

کجل: د رنجو په شان تور مواد

کرکټر: (د کيسو او افسانو) څېره، اتل، قهرمان

کلاسيک: لرغونی

کمند: لومه، جال، پړی، تناب

کهاله: کهول: کورنی، خاندان

کوکب: ستوری

کون: دنيا

کوږ: هېڅ، په هېڅ شمېرلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیکر: یوه ونه چي پاڼي يې زيړي او ازغنه ده ديوه سحرايي مرغه نوم هم دی، صحرايي چرک.
کښوره: خلطه
کښل: ليکل

((گ))

گاڼل: ښکلی کول، زيورول، د زيور او گاڼې فعلي بڼه (پخوانی)
گرز: گرد
گره: غوټه
گهيځ: سهار
گوټ پير: څنگ، گوټ، څنډه
گوښی: جلا، بېل

((ل))

لاسکښلي: قلمي
لاښونه: د غرو څنډې
لرمل: مازيگر
لوغړن: ضعيف، کمزوری
لونل: پاشل
لوړول: پورته کول

((م))

مؤرخ: تاريخ ليکونکی
ماته پېړی: مات تخت، ماته څوکی
مالکي: مالك والي
متانت: کلکوالی، پياوړتيا، دروندوالی
متبرك: مبارك، سپېڅلی
مثل: متل
مجال: فرصت، امکان
مخبط: دا هم اميخته شفته، تباه، فاسد
مخکښ: تر ټولو مخکې، پېشگام

مرأة العروس: د ناوې هنداره
مراقد: د ((مرقد)) جمع، زيارتونه
مرقد: (جمع يې مراقد): مزار، قبر، زيارت
مزيت: ښېگڼه
مستعار نوم: پور شوی نوم، د خپل نوم پر ځای يو بل نوم غوره کول چي اصلي نوم يې څوك ونه پېژني.
مسجع: وزن، وزن لرونکی
مشاطه: ناېنه، سينگارگره
مظاهر: بېلگې، نمونې، ښکارندې
معاشره: ټولنه، جامعه
مافيها: هغه څه چي په هغې کې دي
مرسل، مرسلان: د خدای ج له خوا رالېږل شوی،
معراج: اسمان ته تگ، پورته تلل، تکامل
معرفت: پوهه، علم، د عرفان د سلوك دريم پړاو
معشيت: زندگي
معلول: د يو پېښې او علت له کبله ناتوانه يا کم توانه شوی
معيوب: عيب لرونکی، نيمگړی
مقفی: قافيه وال، د قافيې لرونکی
مقيد: ژمن
مکيز: ناز، عشوه
مملوکي: بنده گي، غلامي، مريېتوب، د مملوك وضع او حالت
منثور: په نثر
منقد: نقاد، کره کتونکی، نقد ليکونکی
مهار: تابع، په ولکه کې راوستل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهار: قابو، په خپل لاس کې نیول

مهتاب: سپوږمی

مواعظ: وعظونه

موشګاف: نازکخیال، باریکخیاله، چې خیال پې وېښته سوری کوي

میرخمن: دښمن، غلیم

((ن))

ناچاودي: نامنفجر شوي

ناخن: نوک

نادر: ډېر لږ، کم، خال خال

نرد: (شطرنج) یوه لوبه ده

نسب: نژاد، قوم، قبیله

نشت: نشت د نشته یوه د لنډیز بڼه ده. نابود اوس هم په پښتو کې شته لکه په ښېرا کې ((خدای دې نشت کړه))

نغرل: تېرول، خورل

نغوربېدل: اورېدل

نقاد: کره کتونکی، نقد لیکونکی

نقش نګین: د غمي انځور

نمرئ: جامې، کالي، لباس

نمزدک: جومات، مسجد

نوع: ډول

نول: غم، بدمرغي، خپګان، وير، کړاو، ماتم

نیسان: پسرلی (د ثور میاشت)

نیلی: اس

((و))

واله: ویاله، جوی

وجایب: دندې، وظایف، مکلفیت

وچوبی: وچوالی، وچ شوی، بې اوبو

ویسا: باور، اعتماد، ډاډ، اوستا

ویساک: د هندوانو جشن

ویلاړ: نیت، هوډ، اراده

ویرپا: وریا، مفت

وړتیا: استعداد

وړنګن: درخشان، مشعشع، (وړانګو ته منصوب)

((هـ))

هتیاتي: هت، کلمه خوشی و در وقت اختیتام کار بکار برده میشود.

هلال: سپوږمی (نوې میاشت)

هویت: پېژند

هویه: هګی

هلهو: بیخي (اصطلاح غوندې ده)

((ي))

یم: دریاب

ینه: ځیګر

یون: حرکت، سفر، رفتار، په پښو تګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه:

۱ـ احمد شاهي شهنامه، ناظم حافظ مرغزی، پېژندنه او تعلیقات: پوهاند عبدالشکور رشاد، د متن سمون، سریزه او لمنلیکونه: محمد معصوم هوتک، کندهار، علامه رشاد اکاډیمي، ۱۳۸۷هـ.ش. کال

۲ـ اوسني لیکوال، دویم ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل

۳ـ اوسني لیکوال، لومړی ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل، ۱۳۴۰هـ.ش. کال

۴ـ پټه خزانه، محمد هوتک بن داوود، کابل، ۱۳۳۹هـ.ش. کال

۵ـ پښتانه شعراء، لومړی ټوک، عبدالحی حبیبي، کابل

۶ـ پښتانه، پوهاند ډاکټر حبیب الله تږی، د پښتني فرهنګ د ودې ټولنه، جرمني، پېښور چاپ، ۱۳۷۷هـ.ش. کال

۷ـ پښتو ادب کې د مېرمنو برخه، شاه جهان، پښتو اکیډیمي، ۱۹۹۳م. کال

۸ـ پښتو قلمي نسخې، (ناچاپ اثر)، څېړندوی حبیب الله رفیع

۹ـ تذکرة الاولیاء د سلیمان ماکو، پوهاند عبدالحی حبیبي په سریزه، کابل

۱۰ـ تور برېښ، سرمحقق عبدالله بختاني، ۱۳۴۷هـ.ش. کال

۱۱ـ د ادبیاتو په لړ کې، پوهنمل بریالی باجوړی، ۱۳۸۷هـ.ش. کال

۱۲ـ د استاد یاد (د مقالو ټولګه) کابل، ۱۳۶۴هـ.ش. کال

۱۳ـ د افغانستان ژبې او توکمونه، دوست محمد دوست، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۵۴هـ.ش. کال

۱۴ـ د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک، پوهاند عبدالحی حبیبي، کابل

۱۵ـ د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک، پوهاند عبدالحی حبیبي، کابل چاپ.

۱۶ـ د پښتو ادبیاتو تاریخ، لومړی او دویم ټوک، پوهاند عبدالحی حبیبي، پېښور، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴هـ.ش. کال

۱۷ـ د پښتو د نوي ادب لارې، پوهاند عبدالحی حبیبي

۱۸ـ د پښتو لومړی ژباړل شوی ناول کوم یو دی؟ کابل مجله، ۱۳۶۶هـ.ش. کال (جدي ـ حوت) د زرین انځور مقاله.

۱۹ـ د پښتو نثر تاریخ، محمد افضل رضاء، پېښور، دویم چاپ، ۱۹۹۵م. کال

۲۰ـ د پښتو نثر هنداره، پوهاند صدیق الله رښتین، پېښور

۲۱ـ د حمزه شینواري کلیات، پېښور، پښتو اکیډیمي چاپ

۲۲ـ د خلکو سندرې، حبیب الله رفیع، کابل، ۱۳۴۹هـ.ش. کال

۲۳ـ د عبدالحمید دیوان، د سرمحقق زلمي هېوادمل په زیار او سریزه، کابل چاپ.

۲۴ـ د عبدالحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په سریزه، ۱۳۸۶هـ.ش. کال

۲۵ـ د عبدالحمید مومند کلیات، دویم چاپ، سریزه، سپړنه او تدوین د محمد آصف صمیم، پېښور، دانش خپرندویه ټولنه

۲۶ـ د عبدالحمید مومند یاد (د مقالو ټولګه) کابل، ۱۳۶۶هـ.ش. کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۷_ د علي محمد مخلص ديوان، ډاکټر پرويز مهجور خويشکی سريزه او تدوين، پښتو اکيډيمي، پېښور يونيورسټي.
۲۸_ د غني کليات، غني خان، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت، ۱۳٦٤هـ.ش. کال
۲۹_ د قافيې فن، محمد ابراهيم همکار، پېښور چاپ، ۱۳۸۱هـ.ش. کال
۳۰_ د قلم خاوندان، هميش خليل، پېښور
۳۱_ د کاظم خان شيدا ديوان، د عبدالرؤف بېنوا په زيار او سريزه، کابل چاپ
۳۲_ د ميرزا خان انصاري ديوان، سمونه او څېړنه د ډاکټر پروېز مهجور خويشکي، پښتو اکيډيمي، پېښور، يونيورسټي، ۲۰۰٤م. کال
۳۳_ دربارهٔ ادبيات و نقد ادبي، دکتر خسرو فريک ورد، تهران، ۱۳۷۸هـ.ش. کال
۳٤_ دستارنامه، خوشحال خان خټک، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳٤٥هـ.ش. کال
۳۵_ شعر پېژندنه، اکاډميسين کانديد محمد صديق روهي، پېښور، ناهيد کتاب چاپولو مؤسسه، ۱۳۷٤هـ.ش. کال
۳٦_ شفيق د پښتو لنډې کيسې يو شهيد ليکوال، د محمد زرين انځور مقاله، سپېدې مجله، پېښور
۳۷_ عبقريان، محمد موسی شفيق، کابل، ۱۳٤٦هـ.ش. کال
۳۸_ غني او اجمل، د سمينار د مقالو ټولګه، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت، ۱۳٦۵هـ.ش. کال
۳۹_ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، انتشارات مرواريد، ۱۳۸۵هـ.ش. کال
٤۰_ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۵هـ.ش. کال
٤۱_ فرهنگ بزرگ سخن، دکتر حسن انوري، تهران، سخن، چاپ چهارم، ۱۳۸٦هـ.ش. کال
٤۲_ قافيه، پوهنمل محمد آقا شېرزاد، کابل، ۱۳۸٦هـ.ش. کال
٤۳_ قصه نويسی، رضا براهنی، تهران، ۱۳٤۸هـ.ش. کال
٤٤_ کمکی خيبر (مجله)، ۱۳۸۸هـ.ش. کال، شپږمه ګڼه، کيسه او ژوند، د زرين انځور مقاله
٤۵_ ګجري، قلندر مومند، يونيورسټي بک ايجنسي، پېښور، ۱۹۵۸م. کال
٤٦_ محکوم بيگناه يا گلچينی از بهترين آثار نظم و نثر ويکتور هوگو، ترجمه شجاع الدين شفا، تهران چاپ.
٤۷_ مکتب های ادبی، رضا سيد حسينی، تهران چاپ
٤۸_ ملي هنداره، محمد ګل نوري
٤۹_ نقد ادبي، ج ۱، دکتور عبدالحسين زرين کوب، تهران چاپ
۵۰_ نقد ادبي، دکتر عبدالحسين زرين کوب، تهران، اتم چاپ، ۱۳۷۳هـ.ش. کال
۵۱_ ننګيالی پښتون، د خوشحال خان خټک د سمينار د مقالو ټولګه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳٤۵هـ.ش. کال
۵۲_ ولسي سندرې، زلمی هېوادمل، کابل، ۱۳٤٦هـ.ش. کال
۵۳_ سلسلة الاحاديث الصحيحة للالباني
۵٤_ مرقاة المفاتيح شرح مشکاة المصابيح
۵۵_ سيرت النبي، ابن هشام
۵٦- په ٤۵ مخ کې «ادبيات د اسلام ... »، اتم لوست د عربي ژبې له ځانګې څخه اخيستل شوی دی.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library